

MINISTERSTWO EDUKACJI NARODOWEJ

**PROGRAM
LICEUM OGÓLNOKSZTAŁCĄCEGO
LICEUM ZAWODOWEGO I TECHNIKUM**

JĘZYK POLSKI
(dwie wersje)

WARSZAWA 1990
WYDAWNICTWA SZKOLNE I PEDAGOGICZNE

MINISTERSTWO EDUKACJI NARODOWEJ

**PROGRAM
LICEUM OGÓLNOKSZTAŁCĄCEGO
LICEUM ZAWODOWEGO I TECHNIKUM**

JĘZYK POLSKI

(dwie wersje)

**WARSZAWA 1990
WYDAWNICTWA SZKOLNE I PEDAGOGICZNE**

Wersja I

Program zatwierdzony do realizacji w liceum ogólnokształcącym oraz liceum zawodowym i technikum od roku szkolnego 1990/91 zarządzeniem ministra edukacji narodowej nr 11 z dnia 22 marca 1990 r. (Dz. Urz. MEN nr 3 poz. 13).

Nr programu DK02-4015-19/90

Program zredagowała *Bożena Chrzastowska*

Konsultantami w zakresie doboru i ustalenia lektury w kanonie obowiązkowym byli: dr *Barbara Kryda*, doc. dr hab. *Aleksander Wit Labuda*, dr *Barbara Myrdzik*, mgr *Michał Ratajczak*, dr *Tadeusz Patrzalek*, mgr *Alicja Rebeta*, mgr *Gerard Sowiński*, doc. dr *Ewa Wiegandtowa*, doc. dr hab. *Seweryna Wyslouch*, doc. dr hab. *Zenon Uryga*, mgr *Grażyna Ziółkowska* oraz nauczyciele szkół średnich w Poznaniu, którzy przygotowali własne listy lekturowe częściowo uwzględnione w programie.

Zmiany w treściach kształcenia językowego wprowadzili: *Maria Nagajowa* i *Józef Porajski-Pomsta*.

Wersja II

Program zatwierdzony do realizacji w liceum ogólnokształcącym oraz liceum zawodowym i technikum od roku szkolnego 1990/91 zarządzeniem ministra edukacji narodowej nr 11 z dnia 22 marca 1990 r. (Dz. Urz. MEN nr 3 poz. 13).

Nr programu DK02-4015-18/90

374.2.1.1.102.4(075)

2614/b/c

ISBN 83-02-04576-4

© Copyright by
Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne
Warszawa 1990

Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne
Warszawa 1990
Wydanie pierwsze. Nakład 50 000 + 25 egz.
Ark. wyd. 6,0; ark. druk. 6,5
Zam. nr 5899/391
Zakłady Graficzne im. KEN w Bydgoszczy

WSTĘP

W roku szkolnym 1990/91 przekazujemy nauczycielom–polonistom uczącym w szkole średniej **dwie wersje programu języka polskiego**. Jedna z nich to nieco zmodyfikowana wersja dokumentu od kilku lat obowiązującego na tym poziomie nauczania. Był on przedmiotem pracy społecznego Zespołu Programowego powołanego niegdyś przez Ministra Oświaty i Wychowania z inicjatywy „Solidarności”. Praca ta — w końcowej fazie — przebiegała w okresie stanu wojennego i odbiły się na niej wszystkie niekorzystne uwarunkowania ówczesnych nacisków i kompromisów; widać też było od razu, że w swoim kształcie program ten nie jest możliwy do zrealizowania.

W 1989 roku, z inicjatywy Komisji Dydaktycznej Towarzystwa Literackiego imienia Adama Mickiewicza, podjęto więc próbę jego zmiany. W toku tych prac, pod redakcją doc. Bożeny Chrzastowskiej, powstała nowa wersja, stanowiąca rozwinięcie jej własnego, autorskiego pomysłu z 1981 roku. Wprowadza ona zmiany dość istotne, które mają na celu wyraźniej ukazać czytelniczą koncepcję nauczania literatury. Ze względu na konieczność urealnienia programu towarzyszy temu nieco zmieniony układ materiału lekturowego (z jego częściowym przesunięciem z klasy I do II, co pociąga za sobą zmiany w układzie także klasy III). Treści kształcenia literackiego w klasie IV zostały opracowane na nowo i przyjęte przez szeroki zespół dyskutujących te zagadnienia — dla obu wersji programowych.

Biorąc pod uwagę fakt, że wersja „poznawska” przedstawia propozycję dalej idącą, wewnątrznie bardziej spójną i obudowaną konsekwentnie przemyślanym komentarzem metodycznym, zamieszczamy ją jako pierwszą, sądząc, że stanie się ona punktem wyjścia do pogłębionej pracy weryfikacyjnej w szkołach i, w efekcie, owocnej dyskusji w środowisku polonistycznym.

Dla tych nauczycieli, którzy będą woleli pozostać przy modelu bardziej tradycyjnym podajemy nieco zmodyfikowaną wersję programu dotychczas obowiązującego. Ogólne cele nauczania powinny jednak być ujednolicone — podajemy je w obu wersjach za programem autorskim B. Chrzastowskiej. Modyfikację treści kształcenia językowego dla obu wersji przeprowadzili Maria Nagajowa i Józef Porayski-Pomsta. Sposób ujęcia wyników nauczania (osiągnięcia konieczne) w obu programach jest również efektem wspólnej pracy.

Przez druk obu propozycji chcielibyśmy uświadomić uczącym potrzebę myślenia twórczego o nauczaniu, dla którego ogromny obszar zjawisk literackich i kulturowych otwiera w obecnych czasach duże możliwości. Trzeba je wykorzystywać w zależności od typu szkoły, środowiska i zainteresowań uczniów. W różnych rodzajach szkół średnich o wydłużonym czasie kształcenia (np. technika 5-letnie) proponujemy nauczycielom podejmowanie samodzielnych decyzji o rozkładzie materiału nauczania między poszczególnymi klasami (zwłaszcza III, IV i V). Szczegółowych wyborów (poza lekturą podstawową obowiązującą) dokonywać muszą bowiem zawsze nauczyciele, znający uwarunkowania swojej pracy, kierowani merytoryczną wiedzą o przedmiocie nauczania i odpowiedzialnością wobec uczniów za przekazywaną im wizję dorobku kultury i wartości moralnych.

SŁOWO WSTĘPNE

Dlaczego konieczne są zmiany w programie nauczania języka polskiego w szkołach średnich?

Odpowiedź na pytanie tytułowe jest prosta: obowiązujący program nauczania¹ przygotowywany w Instytucie Programów Szkolnych przez długie lata² i zatwierdzony przez Ministra Oświaty i Wychowania w dniu 11 czerwca 1984 r. jest przeładowany, nierealny, a cele nauczania są w nim nieosiągalne.

Nie jest to jedyna przyczyna koniecznych interwencji: omawiany program podporządkowany jest w całości polityce oświatowej „realnego socjalizmu”, co oznacza w istocie ideologię marksistowskiej, choć nie jest to widoczne na pierwszy rzut oka. Wprost przeciwnie — twórcy programu ogłaszają swoją liberalną postawę i skarżą się na „historyczne konieczności”³. Ujawniły się one z całą brutalną ostrością w 1983 roku⁴, kiedy to jedna „narada pisarzy partyjnych” spowodowała, iż zdecydowanym pociągnięciem pióra skreślono treści z trudem wynegocjowane w 1981 roku i zachowane (wprawdzie w postaci bardzo już zredukowanej) w „kompromisowym” projekcie opracowanym przez Stanisława Bortnowskiego. Nie trzeba przypominać, że były to treści niewygodne dla panującej ideologii — tak w perspektywie światopoglądowej, jak politycznej. Redukcji uległy zatem utwory, nazwiska, hasła przywołujące treści religijne lub filozoficzne (np. *Kwiatki św. Franciszka*, *Myśli B. Pascala*, poezje J. Twardowskiego) albo nazwiska twórców skazanych na śmierć cywilną (np. S. Barańczaka) czy twórców źle widzianych (np. E. Lipskiej). Pełną egzemplifikację zawierają odpowiednie dokumenty⁵.

Rzecz jednak nie dotyczy tylko listy lektur, którą łatwo może uzupełnić i zmienić każdy samodzielnie myślący nauczyciel. Przeredagowania wymaga cały program służący wychowaniu w duchu „humanizmu socjalistycznego”⁶ i wywiedziony z założeń antropologii marksistowskiej. W ostatecznej redakcji programu ta koncepcja ideologiczna została wyostrzona i uwyraźniona w wielu szczegółowych zapisach, dokonywanych często poza wiedzą i zgodą członków Zespołu Programowego firmujących omawiany dokument⁷. Z pierwotnych założeń projektu „solidarnościowego” z 1981 roku (a dodajmy — był on dobrze przyjęty i stanowił główne źródło późniejszych wersji i działań programowych)⁸ zostały już tylko ramy, w które wpisywano różnorodne treści — tylko jednak z przyzwolenia partyjnego.

Poloniści uczący w szkołach średnich zostali wpisani w sytuację fałszywą:

otrzymali program znacznie lepszy niż poprzednie, bogatszy, głębszy, zawierający szereg innowacyjnych rozwiązań, a jednocześnie niemożliwy do pełnej realizacji, powodujący tym samym frustrację i zniechęcenie, a przede wszystkim — co już trudniej dostrzec „gołym okiem” — zafałszowany w treściach merytorycznych, o niejasnej koncepcji, wewnętrznie sprzeczny. Pięknym założeniem o „wychowaniu dla kultury narodowej” przeczy tak lista lektur eliminująca teksty istotne dla tej kultury (np. z zakresu literatury współczesnej), jak i wyznaczone „kierunki interpretacji”, czy choćby „orientacyjny przydział godzin” preferujący pożądane treści, tzn. świeckie i racjonalistyczne (np. okresy renesansu i oświecenia ze szkodą dla średniowiecza czy baroku). Wystarczy zresztą podliczyć ów przydział godzin⁹, by zorientować się, że nawet najsumienniejszy nauczyciel nie wygospodaruje w klasie I — 150 godzin, skoro z tygodniowego limitu wypada rocznie 136 godzin. Podobne odkrycia „rachunkowe” można dokonać w każdej klasie.

Fałszem jest zatem idea fakultatywności treści i swobody ich wyboru lansowana w programie, skoro nie mieści się w czasie nawet kanon lektury podstawowej (np. w klasie I — przy zachowaniu przewidzianego limitu czasu na kształcenie językowe — 47 godzin). Nieuzasadnione są także postulaty programowe wprowadzenia młodzieży w świat kultury i gromadzenia wiedzy o teatrze i filmie, wszystko to bowiem lokuje się poza limitem czasu i może być realizowane wyłącznie w powiązaniu z głównymi utworami lektury podstawowej. Trudno się dziwić, że poloniści skupiają uwagę na literaturze kosztem kształcenia językowego i kulturalnego.

Program buduje także (w klasie IV) całkowicie zafałszowany obraz literatury współczesnej, w którym koronne miejsce zajmuje wciąż *Popiół i diament* Andrzejewskiego, utwór już dawno zdetronizowany i zdemaskowany przez krytykę literacką, a na liście nieobowiązkowej znajdują się utwory dobrane również poprzez kryteria przynależności partyjnej autorów albo kryteria cenzury. Oczywiście jest, że w tej sytuacji maturzyści nie mogą nic wiedzieć o rzeczywistości kultury i literatury powojennej. W świetle programu nie jest im w ogóle potrzebna najnowsza historia Polski, skoro jedyną rzeczywistością z jaką kontaktuje się ich poprzez literaturę jest wojna i faszyzm.

Na szczęście szkołę tworzą nie programy i podręczniki, lecz żywi i myślący ludzie: nauczyciele i uczniowie. Minister edukacji narodowej przyznał im ostatnio prawo — poprzez Radę Pedagogiczną — do samodzielných zmian w programie nauczania lub własnych programów konstruowanych samodzielnie. Tu jednak rodzi się realne niebezpieczeństwo zarysowania podstaw płaszczyzny kulturowej, na której mogą i muszą się spotkać i odnaleźć wszyscy wykształceni Polacy. Musi istnieć — moim zdaniem — wspólny kanon lekturowy, choćby najskromniejszy: zasób lektur obowiązkowych, zasób znaków i symboli, idei i postaw przeżytych przez wszystkich uczniów szkół średnich, aby mogli oni porozumiewać się także językiem tradycji narodowej. Taki kanon lektury ma też niebagatelne znaczenie praktyczne: umożliwia porównywanie wiedzy i umiejętności uczniów i ułatwia egzaminowanie na maturach czy egzaminach wstępnych na wyższe uczelnie.

Istnieje jeszcze jeden powód interwencyjny: program jest źle zredagowa-

ny: w wielu partiach napisany jest suchym, „urzędowym” językiem (np. niekonkretne, abstrakcyjne „Uwagi o realizacji”) albo językiem zbyt profesjonalnym, „unaukownym” (np. niektóre hasła z zakresu kształcenia językowego czy niektóre fragmenty „kierunków interpretacji”). Wewnętrznie niespójne, nielogiczne i niekonkretne są wykazy oczekiwanych „umiejętności” uczniów (np. przypadkowe wykazy pojęć z zakresu poetyki) — polonista nie może wiedzieć na tej podstawie, czego naprawdę program od niego oczekuje. Ponadto hasła programowe przemieszane są z komentarzem, (np. „konteksty interpretacyjne” zawierają w istocie lekturę pomocniczą dla nauczyciela, którą może on wykorzystać w komentarzu czy podsunąć zdolniejszym uczniom, ale te sugestie — jak uczyć, jakie przywołać konteksty i pomoce — zapisane zostały jako dalszy ciąg lektury ucznia) itp.

Czy zatem w tej sytuacji warto poprawiać program, o którym sami pracownicy IPS piszą, że jest on „...wypadkową koncepcji i tendencji, jakie rysują się we współczesnej polonistyce (...) oraz założeń ideowych, dydaktycznych i wychowawczych dzisiejszej (sic!) szkoły”¹⁰. Może lepiej byłoby wrócić do projektów z 1981 r.? Nie jest to możliwe: projekt „solidarnościowy” opracowany był na 5 godzin tygodniowo i proponował inny rozkład materiału w poszczególnych klasach, projekt resortowy zaś grzeszył tymi samymi brakami, co obecny: był przeładowany, nierealny, podporządkowany ideologii. Pod uwagę wziąć trzeba także aktualne warunki materialne i kadrowe współczesnej szkoły. Na przykład nie jest możliwa szybka produkcja nowych podręczników literatury, trzeba więc zmiany programowe pomyśleć tak, aby można było korzystać z podręczników istniejących, wspierających doraźnie przygotowanymi „suplementami”, czyli zeszytami zawierającymi brakujące teksty. Ponadto nauczyciele są zmęczeni ciągłymi reformami, musimy zatem na razie ograniczyć zapędy reformatorskie.

Główne założenia proponowanych zmian to:

1. urealnienie aktualnego programu nauczania,
2. uwyrażnienie koncepcji nauczania języka polskiego w szkole średniej,
3. uwiarygodnienie programu poprzez uczciwe i rzetelne prezentowanie tradycji literatury narodowej, kultury i literatury współczesnej.

Założenia te zostały skonkretyzowane w różnych działaniach nie wykraczających jednak poza korekty czy retusze aktualnego programu nauczania. Został on zredagowany w całości na nowo, tak jednak, aby zachować wypracowany dotąd i przyjęty model dydaktyki przedmiotu „język polski” w szkole średniej.

Ad 1: Redukcji uległy zatem spisy lektury — głównie z kanonu podstawowego, gdyż ten uznaje się za jedynie obligatoryjny. Z lektury uzupełniającej usunięto dzieła zbyt trudne lub mniejszej rangi artystycznej, a zamieszczane w programie najczęściej dla dopełnienia obrazu epoki (np. poezja krajowa w romantyzmie). Ponieważ zakłada się, iż głównym celem jest czytanie dzieł, nie zaś przekazywanie wiedzy o epoce; eliminacja takich treści nie powinna budzić wątpliwości. Dokładnie wyliczono godziny przewidziane na realizację materiału podstawowego. (Zachowuje się ten zapis „ku przestrodze” — masz mało czasu. pracuj metodycznie, tzn. oszczędnie gospodaruj czasem! — oraz dla uświadomienia

mienia sytuacji czasowej polonisty: w żadnym kraju ościennym, a także na Zachodzie, np. we Francji, nie uczy się języka ojczystego w wymiarze 4 godzin tygodniowo!). Dalsza redukcja materiału podstawowego jest niemożliwa, tymczasem z wyliczenia godzinowego wynika, że nawet przy bardzo uszczuplonym kanonie lektury podstawowej i zasadniczo okrojonych treściach z kształcenia językowego nie można zmieścić w czasie treści kształcenia przewidzianych dla klasy I. Obejmują one utwory pochodzące z sześciu epok literackich i z przetrzeźnienia czasowej prawie trzech tysięcy lat (!), w dodatku bez możliwości korzystania z pracy historyka, który nie wyprzedza — jak być powinno — działań polonisty, lecz znacznie wolniej posuwa się za nim. Toteż w poprawionej wersji programu przeniesiono materiał z literatury oświecenia do klasy II, zaś utwory z okresu pozytywizmu z klasy II — do klasy III. Materiał literacki jest zatem w klasie trzeciej obszerny: obejmuje utwory wybrane z trzech epok literackich, tzn. pozytywizmu, Młodej Polski i dwudziestolecia międzywojennego i choć nie jest to rozwiązanie najlepsze, proponowany układ materiału zapewnia możliwość realizacji programu, co wynika z wyliczenia godzinowego. Ponadto: uczniowie w klasie III są starsi, dojrzałsi a materiał literacki nie tak trudny, mniej odległy w czasie, niż w klasie I, nauczyciel więc łatwiej pokona piętząc się trudności.

Zasadniczej redukcji uległ także materiał językowy. Fikcją były tak przydzielone godziny na realizację, jak i sam program językowy — zbyt trudny i zbyt teoretyczny. Dokonano tu daleko idących zmian i cięć całych partii materiału. Podtrzymano jednak prymat kształcenia językowego w celach nauczania, choć program tak bardzo nasycony treściami literackimi z trudem poddaje się takiej interpretacji. Zadania kształcące z języka realizuje się głównie w powiązaniu z lekturą czy treściami kształcenia kulturalnego oraz poprzez samokształcenie i ćwiczenia w mówieniu i pisanii. Nieliczne są hasła wymagające odrębnych jednostek metodycznych poświęconych wyłącznie kształceniu językowemu (tj. nauce o języku). Mimo to za najważniejsze cele programu uznać trzeba sprawności językowe uczniów. Trudne zadanie integracji materiału literackiego i językowego podjęte zostało (po raz pierwszy!) przez autorów programu nie tylko w hasłach programu, w „Uwagach o programie...”, lecz także w dziale zatytułowanym „Wyniki nauczania”. Wszystkie te działania mające na uwadze realne możliwości polonisty uczącego w liceum czy technikum, który musi dać uczniowi podstawowe wykształcenie humanistyczne, a więc wprowadzić go w świat literackiej tradycji narodowej i w świat kultury współczesnej, powinny jednak zaowocować pamięcią, że uczymy języka polskiego nie tylko samej literatury, jak to dzieje się w praktyce i że musimy uczniów wyposażyć w sprawne narzędzia mówienia i pisania, aby mogli oni w pełni istnieć w późniejszym życiu, w pracy i w kulturze.

Urealnieniem programu jest także zamiana niespójnych i abstrakcyjnych wykazów „umiejętności” na jasno sformułowane — jak wolno sądzić — „wyniki nauczania”. Zawierają one „osiągnięcia konieczne”, a więc te, które powinien wynieść z edukacji w danej klasie każdy uczeń. Na czym polega nowość proponowanego działu w stosunku do poprzedniego? Po pierwsze: akcentuje się w „wynikach nauczania” pogardzaną dotąd w teorii programowania rolę eru-

dycji: każdy uczeń musi wynieść pewien zasób podstawowej wiedzy, musi przeczytać przewidziane programem utwory i na ich podstawie opanować pewien zasób pojęć; nie każdy zaś opanuje wszystkie pożądane i postulowane umiejętności, toteż w tym zakresie sformułowano wymagania bardzo ostrożnie. Po drugie: „wyniki nauczania” usiłowano ukonkretnić poprzez wyraźne nawiązanie do omawianego na lekcjach materiału i to wyłącznie do lektury podstawowej. Tym samym program realizuje zasadę fakultatywności i swobody wyboru: nauczyciel musi opracować materiał podstawowy (bo tylko z tego materiału powinien być rozliczany w badaniach wyników nauczania) i może skorzystać z innych propozycji programowych (lektury uzupełniającej, kontekstów interpretacyjnych, sztuki, kultury i in.) lub własnych uzupełnień. Do osiągnięć koniecznych wpisano także „kontynuacje i nawiązania” — uczeń musi bowiem zrozumieć istotę tradycji jako komponentu współczesności. Po trzecie: „Wyniki nauczania” zreagowano tak, aby podkreślić konieczność integracji różnych działów nauczania w procesie dydaktycznym. Nie ma więc osobnych „umiejętności w zakresie kształcenia literackiego” i osobnych — „w zakresie kształcenia językowego”, lecz w ramach umiejętności wyróżnia się „sprawności czytelniczo-językowe” oraz „sprawności językowe”. Tym samym struktura programu akcentuje, że każdy akt analizy literackiej jest ze swej istoty aktem analizy języka literackiego oraz aktem żywej mowy, którą można i trzeba kształtować na każdej lekcji; ponadto — taki zapis mówi też, że każde działanie samokształceniowe wiąże się z ćwiczeniami w mówieniu i pisaniu i że w ich toku powinna owocować wiedza o języku. Mając na uwadze tak skonstruowane „wyniki nauczania — osiągnięcia konieczne”, nie powinna nam grozić preferencja celów poznawczych ograniczonych do samej literatury i jej historii.

Ad 2: Koncepcja nauczania — jak wynika z powyższego — wpisana jest w cały program, nie tylko w cele nauczania. W prezentowanej wersji programu chodzi istotnie o „wychowanie dla kultury”, ale wychowanie pojęte podmiotowo, nie zaś przedmiotowo. W takim ujęciu najważniejsze są cele wychowawcze i kształcące, nie zaś poznawcze. Ważne jest nie to, co uczeń wie o epoce i z epoki, nie to ile uczeń dzieł przeczytał, ale jak je przeczytał i jak je przeżył, jak przeniósł je w sferę swego życia wewnętrznego, jak się nimi ubogacił. Wartości narodowe i społeczne muszą przekształcić się w procesach odbioru w wartości **osobowe**, zinterioryzowane, owocujące dobrem i pięknem, aby można było mówić o podmiotowo rozumianej kulturze. Dlatego właśnie akcentuje się w programie, w celach nauczania, pomijaną dotąd problematykę osoby i jej podmiotowości. Dlatego akcentuje się nie tylko w teologii, ale i w strukturze programu rolę czytania, kompetencji i sprawności czytelniczych oraz instrumentalnego wymiaru nauczania. Dlatego wymienia się nazwę epoki otwierającą dotąd daną jednostkę metodyczną na formułę: „wybrane utwory” danej epoki. Uczeń bowiem ma poznawać w sposób pogłębiony przede wszystkim dzieła literackie i rozumieć je w kontekście zjawisk kulturowych i historycznych epoki.

Pozostawiono (w poprawionej wersji) szeroko zakreślone w programie konteksty interpretacyjne: filozofia, eseistyka, prace popularnonaukowe i naukowe, krytyka literacka — wszystko to są pożądane wymiary pracy nad lekturą

z licealistami. Głównie jednak są to wymiary i horyzonty wyznaczone dla nauczyciela i zdolnego ucznia, nie zaś dla każdego „trójkowicza”. Toteż przeniesiono „konteksty” do osobnego działu, łącząc je z „kierunkami interpretacji”. W dawnych programach nauczania taki dział nazywano „opracowanie lektury”. Obecnie, akcentując kształcący charakter nauczania, wprowadza się nazwę działu „ćwiczenia w interpretacji”. Zamieszczone w nich materiały — tak „konteksty”, czyli lektury pomocnicze, jak „sugestie interpretacyjne” zawierają istotnie tylko sugestie pracy nad lekturą, nie zaś sztywne wektory i nakazy. Nauczyciel może, ale nie musi z nich korzystać. Większość haseł zamieszczonych w „sugestiach interpretacyjnych”, które są także — dodajmy — postulatami syntezy, została przereklamowana tak, aby osiągnąć konkretność i jasność programowych sugestii (np. zbyt lapidarne i abstrakcyjnie brzmiące hasła z romantyzmu zastąpiono formą bardziej opisową) albo też uwyraźnić czytelniczą koncepcję nauczania (np. zlikwidowano wszystkie hasła, których nie można poprzeć lekturą). Skonkretyzowano także wybrane i niezbędne pojęcia z poetyki historycznej, głównie z zakresu genealogii i niekiedy — stylistyki.

Ad 3: Wiarygodność programu w wersji poprawionej zauważyć można najłatwiej: wystarczy prześledzić listy lektur i hasła w „sugestiach interpretacji”. Założona uczciwość i rzetelność w prezentowaniu literatury i kultury narodowej wyraża się przede wszystkim poprzez dobór treści kształcenia. Do lektury obowiązkowej, a więc kanonicznej i stanowiącej o wspólnocie kulturowej Polaków, powinny wejść arcydzieła reprezentatywne dla swego czasu lub twórczości autora, funkcjonujące trwale w narodowej tradycji lub wyznaczające główne zjawiska kulturowe współczesności. Nie wchodząc w szczegółowe rozważania ilustrujące jak daleko sytuowała się od tych całości dotychczasowa polityka oświatowa, trzeba podjąć dwie istotne kwestie: rozumienie europejskich i chrześcijańskich tradycji literatury narodowej i rozumienie zjawisk kultury współczesnej.

Współczesna szkoła jest świecka, nauczyciel-polonista ma kształtować postawy humanistyczne, nie religijne. Zauważmy jednak, że rozumienie człowieka i jego wytworów artystycznych musi objąć wszystkie wymiary kondycji ludzkiej, także — wymiar filozoficzny czy religijny. Świeckość szkoły nie jest równoznaczna z wymazywaniem treści religijnych w kulturze czy wręcz — ze świadomie prowadzoną ateizacją młodzieży. Wiele już w tej kwestii zrobiono: w programie znalazła się *Biblia* jako główne źródło, kultury europejskiej. Ciągłe jednak jest ona tylko tekstem nie zaś kontekstem funkcjonującym przy omawianiu różnych utworów w różnych okresach literackich, także we współczesności, np. przy lekturze poezji Białoszewskiego, Grochowiaka, Różewicza czy też Kamińskiej, Twardowskiego i Brandstaettera. Ten ostatni szereg poetów uświadamia, że religijne nurty w literaturze polskiej były (i są chyba nadal!) pomijane. Przyzywczajono nas do historycznego ujmowania treści religijnych: były takie, owszem, w średniowieczu czy baroku. Już prawie ich nie ma „w świeckim” renesansie czy racjonalistycznym oświeceniu — zdają się mówić hasła dawnych programów. Cyprian Norwid, poeta najgłębiej przeżywający treści chrześcijaństwa, nigdy nie doczekał się ani w programach, ani w podręcznikach żadnej wzmianki na ten

temat. Literatura XX wieku była już całkowicie wyzwolona — w ujęciach programowych — z treści religijnych. W prezentowanej wersji programu uzupełniono te luki i przemilczenia, np. w kanonie lektury średniowiecznej umieszczono piękny liryk *Żale Matki Boskiej pod krzyżem*, przesuwając inne do lektury uzupełniającej, do kanonu włączono przekłady psalmów Jana Kochanowskiego, rezygnując z trudnej i martwej dla uczniów *Odprawy posłów greckich* (jest w lekturze uzupełniającej), w baroku zrezygnowano w kanonie ze słabszej poezji Potockiego na korzyść Daniela Naborowskiego; twórczość Norwida wzbogacono lekturą noweli *Bransoletka* (w lekturze uzupełniającej) — łatwą w czytaniu i podejmującą rozważania o kulturze religijnej współczesnych Norwidowi chrześcijan; przypomniano poezje Jerzego Liberta, piękne liryki religijne Krzysztofa Baczyńskiego, przywrócono Jana Twardowskiego i wprowadzono sugestię lektury wierszy Romana Brandstaettera. Także „sugestie interpretacyjne” ukazują możliwość ujmowania problematyki literatury i kultury polskiej w wymiarach religijnych lub metafizycznych.

Drugim trudnym do „rozgryzienia” problemem jest program z zakresu literatury i kultury współczesnej. Dzieła dotąd wyznaczające kanon lektury obowiązkowej są albo sztucznie wylansowanymi przez politykę kulturalną i oświatową „arcydziełami” (np. *Popiół i diament*, *Niemcy*), albo mówią o zjawiskach już dawno przeżytych, historycznych, nie zaś — naprawdę współczesnych (*Medaliony*, *Kartoteka*). Z kolei poszukiwanie w przebogatej przecież literaturze powojennego czterdziestolecia arcydzieł godnych szkolnego kanonu skończyło się niepowodzeniem. Nie narodził się jeszcze współczesny Żeromski... Inaczej rzecz ma się w poezji: tu znacznie łatwiej wskazać poetów najwybitniejszych, a nawet wiersze-polemiki, bez których znajomości trudno sobie wyobrazić wykształconego kulturalnego Polaka.

Czy zatem w ogóle zrezygnować z kanonu lektury obowiązkowej i zostawić decyzję wyboru nauczycielom? Tak może polonista postąpić w obecnej sytuacji niezależnie od sugestii programowych, to jego prawo. Jednakże rezygnacja ze wspólnej płaszczyzny kulturowej wszystkich uczniów utrudnia bardzo egzaminowanie i dodajmy — pracę polonisty. Program, przemyślany i uporządkowany, powinien w tej pracy pomagać. Przemyślano więc, co następuje:

- lektura dzieł współczesnych powinna uczniowi pomóc w zrozumieniu czasów, w których żyje, a więc w rozumieniu najnowszej historii Polski i Europy i najważniejszych zjawisk kultury;
- rozwijała się ona w kleszczach doświadczeń totalitaryzmów: faszyzmu i stalinizmu, w postępującym kryzysie wartości i stopniowym rozpady kultury europejskiej; w okresach zagubienia i ubezwłasnowolnienia człowieka i heroicznych prób ocalenia człowieczeństwa;
- osobliwe warunki życia literackiego i kultury w Polsce powodują rozwój form ezopowych w poezji i w prozie (rola cenzury!), a ogólne procesy kulturowe przejawiają się w dominacji literatury faktu nad prozą fabularną, w dominacji kultury audiowizualnej w odbiorze nad kulturą literacką oraz we współistnieniu nurtów awangardowych (stanowiących kontynuację literatury dwudziestolecia) i nurtów klasycyzujących w literaturze, nawiązujących do tradycji.

Te wstępne przemyślenia pomagają uporządkować rozległy i jeszcze „nie ucukrowany” materiał literacki, pomagają w decyzjach wyboru: skoro trudno wybrać niekwestionowane arcydzieła, czytać należy utwory najlepsze i najczęściej mówiące o zjawiskach kulturowych i historycznych współczesności. Problem kanonu lekturowego rozwiązano zatem kompromisowo, program klasy IV jest w całości fakultatywny, ale preferuje niektóre pozycje, które — po sprawdzeniu w praktyce i dyskusji ogółu polonistów uczących — mogłyby stanowić w przyszłości zręby kanonu. Lekturę preferowaną wyznaczają zatem wiersze-pomniki (tym razem wskazane w programie) Baczyńskiego, Różewicza, Miłozsa, Herberta i Białoszewskiego, przykłady literatury faktu, pamiętników, dzienników i reportaży; prozy fabularnej polskiej i dramatu oraz — co bardzo ważne w klasie maturalnej — ciekawych dzieł literatury powszechnej.

Program kształcenia literackiego i kulturalnego w klasie IV różni się nieco od ujęć w klasach poprzednich; punktem wyjścia jest zawsze utwór literacki czy inne dzieło sztuki, ale ważniejsze powinny tu być procesy syntezy niż analizy, a opracowanie pojedynczych konkretów powinno służyć większej całości, tzn. rozumieniu zjawisk współczesnego życia i kultury. Uzasadnieniem takiej koncepcji kształcenia w klasie maturalnej jest nie tyle rozległość materiału literackiego i różnorodność zjawisk kultury współczesnej, którą należałoby ogarnąć, ile dojrzałość czytelnicza i umysłowa wychowanków: w przededniu matury można i trzeba pokusić się o syntetyzujące ujęcie materiału.

Program nie akcentuje roli i potrzeby dokonywania tzw. syntezy historycznoliterackiej. Odpowiednie hasła umieszczone zostały wprawdzie w wynikach nauczania, gdyż maturzysta powinien opuścić szkołę ogólnokształcącą z elementarną wiedzą o następstwie chronologicznym okresów literackich i ich głównych problemach, ale nie osiągnie się tego poprzez — najczęściej mało kształcące — powtórki materiału. Wtedy właśnie, w pośpiechu i koniecznych uproszczeniach, rodzą się szkolne stereotypy i etykiety przyklejane bez zrozumienia do poszczególnych zjawisk i faktów literackich.

Zapytajmy na koniec, czy dokonane zmiany są korzystne i wpłynęły pozytywnie na całość ujęcia programowego? Odpowiedź należy do użytkowników proponowanego programu. Ze swej strony muszę wyrazić osobiste wątpliwości: pewne dylematy nie zostały przezwyciężone do końca, np. jak pogodzić audiowizualny charakter współczesnej kultury i takie nastawienia odbiorców z literackim charakterem kształcenia? Jak zaspokoić oczekiwania nastolatków i spełniać cele wychowawcze, podsuwając im do czytania lekturę trudną, bo odległą w czasie i wymagającą komentarza historycznoliterackiego? Jak koncentrować się na sztuce czytania i zarazem budować większe całości — pojęcia historyczno-kulturowe i teoretycznoliterackie? Jak wychowywać i otwierać młodych ludzi na drugiego człowieka i wyższe potrzeby duchowe, skoro tradycję odbierają oni z oporami, a w nowszej literaturze tyle jest nihilizmu lub sprzeciwu wobec uniwersalnych wartości kultury europejskiej? Jak nie wpaść z przysłowiowego deszczu pod rynnę, tzn. z tresury „wychowania socjalistycznego” w kształtowanie postaw antytotalitarnych, skoro — po pierwsze: jest to także koniecznością,

a po drugie: literatura i kultura współczesna jest w owe totalitaryzmy tak silnie wplątana? Gdzie znaleźć treści budujące człowieczeństwo?

Wszystkie te pytania są otwarte. Odpowiedzi szukać trzeba nie w programach nauczania, lecz w sobie: we własnych inicjatywach i wyborach, we własnym rozumieniu sztuki i jej roli, we własnych rozwiązaniach dydaktycznych i pedagogicznych — w swoim sumieniu i sercu. Tylko tak można zbudować podstawy programu doskonałego. Istnieje jednakże bariera nie do przezwyciężenia w działaniu indywidualnym: przyznany poloniście limit czasu. Kończąc akapit o wiarygodności programu trzeba przede wszystkim to powiedzieć: mimo dokonanych zmian i poważnego uszczuplenia materiału tak z literatury, jak z treści kształcenia językowego swoboda działania polonisty jest bardzo ograniczona: na treści fakultatywne (tzn. lekturę uzupełniającą, w tym także literaturę powszechną) oraz wszystkie konteksty interpretacyjne pozostaje w każdej klasie zaledwie 15—25 godzin. Znaczy to, że polonista nie może zachorować i opuścić ani jednego dnia zajęć..., jeżeli ma ambicje poszerzenia kanonu podstawowego. W marcu 1981 roku osiem godzin trwały negocjacje, podczas których strona „solidarnościowa” domagała się (bez skutku!) zwiększenia limitu godzin na nauczanie najważniejszego przedmiotu w wykształceniu ogólnym. Czy w roku 1989 trzeba także negocjować postulaty oczywiste? Chyba że zrezygnujemy z chronologicznego układu materiału z literatury i próby ogarnięcia całości tradycji. Takie rozwiązanie wywołałoby jednak zasadniczy sprzeciw społeczny i wymagałoby całkowitej reformy polonistyki w szkole średniej — nowej koncepcji nauczania i zupełnie innego programu.

Bożena Chrząstowska

Przypisy

- ¹ Program liceum ogólnokształcącego, liceum zawodowego i technikum. *Język polski*. „Polonistyka” 1985 nr 5. Program przygotowany w Instytucie Programów Szkolnych, zatwierdzony przez ministra oświaty i wychowania w dniu 11 czerwca 1984 r. (...) do realizacji od roku szkolnego 1986/87 — w klasie I, od 1987/88 w kl. II, od 1988/89 — w kl. III, od 1989/90 — w kl. IV. (Program ten podpisali członkowie (50 osób) Zespołu Programowego Języka Polskiego z wyjątkiem Bożeny Chrząstowskiej, która protestowała tym sposobem przeciwko jego nierealności).
- ² Na kształt ostateczny programu złożyły się różne wcześniejsze wersje: program przygotowany dla „dziesięciolatki” (zob. „Polonistyka” 1977 nr 5); projekty — „solidarnościowy” i resortowy — opracowane w 1981 r. (zob. „Polonistyka” 1981 nr 5) oraz „kompromisowy” projekt S. Bortnowskiego opublikowany przez IPS w formie broszury powielonej w 1983 r.
- ³ Np. M. Sobecka: *Towarzystwu Literackiemu im. Adama Mickiewicza w odpowiedzi*. „Polonistyka” 1989 nr 6, s. 474.
- ⁴ Zob. Ryszard Warchoł: *Treści kształcenia polonistycznego w szkołach średnich w świetle dyskusji w środowisku naukowym i nauczycielskim*. „Polonistyka” 1985 nr 5, s. 357 — 358, 361—364.

- ⁵ Np. cytowane wyżej projekty z lat 1981 i 1983, a przede wszystkim „Notatka służbowa” przesłana z Ministerstwa Oświaty i Wychowania do szkół w 1983 r. datowana 15 sierpnia.
- ⁶ Por. cele nauczania w cytowanym programie, s. 382.
- ⁷ Zob. *Opinia Towarzystwa Literackiego im. Adama Mickiewicza w sprawie nauczania języka polskiego*. „Polonistyka” 1989 nr 6, s. 472.
- ⁸ Zob. materiały z Forum Polonistycznego (np. wypowiedź S. Bortnowskiego) „Polonistyka” 1983 nr 7.
- ⁹ *Program...*, s. 423.
- ¹⁰ M. Ziółkowska-Sobecka: *Kształcenie literackie i kulturalne w nowym programie języka polskiego...*, „Polonistyka” 1985 nr 5, s. 340.

CELE KSZTAŁCENIA I WYCHOWANIA

Nauczanie języka polskiego jest podstawowym składnikiem ogólnego kształcenia uczniów i jednym z najważniejszych czynników ich rozwoju intelektualnego, moralnego, społecznego, estetycznego i emocjonalnego. Przedmiot ten wprowadza uczniów w świat kultury i pomaga im zrozumieć samych siebie, własną odrębność i tożsamość, uświadamia rodowody i korzenie wspólnoty narodowej oraz uczy czynnego i świadomego uczestnictwa w życiu społecznym i narodowym. Przedmiot ten otwiera uczniów na drugiego człowieka i przybliża im uniwersalne wartości i ideały humanistyczne: dobro, piękno, prawdę, sprawiedliwość, tolerancję, wolność.

Na treść języka polskiego jako przedmiotu nauczania w szkole średniej składają się wybrane zagadnienia z nauki o literaturze w powiązaniu z wiedzą o kulturze i elementami językoznawstwa.

Celem nauczania i uczenia się języka polskiego w szkole średniej jest:

poznawanie

- wybranych dzieł literackich w powiązaniu z życiem człowieka, z historią i kulturą narodu oraz innymi dziedzinami sztuki;
- tradycji kultury narodowej i powszechnej rozumianej jako współczynnik i żywy składnik kultury współczesnej;
- wybranych zagadnień z zakresu budowy, historii i kultury języka polskiego;

kształcenie umiejętności

- poprawnego, jasnego i sprawnego wypowiedzania się w mowie i piśmie ze świadomością celu i funkcji stosowanych środków językowych;
- czytania i rozumienia dzieł literackich oraz rozumiejącego odbioru sztuki teatru i filmu; dostrzegania i przeżywania wartości skupionych w dziełach sztuki;
- wykorzystania i zastosowania w procesie analizy i interpretacji utworów literackich nabytej wiedzy: z budowy i historii języka, z poetyki i historii literatury, z wiedzy o kulturze;
- wyrażania samodzielnych, lecz zawsze umotywowanych sądów — aprobatywnych lub krytycznych — o poznawanej rzeczywistości kulturalnej;

kształtowania postaw

- zaciekawienia sobą i drugim człowiekiem, pracy nad sobą i wytrwałości w dobrym, bogacenia życia wewnętrznego i potrzeb kulturalnych;
- uczuciowego związku z polskością: ziemią, krajem, kulturą, rodakami i ich historią oraz wierności dla tradycji narodowej;
- poszanowania prawa i instytucji życia zbiorowego;
- solidarności z innymi mieszkańcami Ziemi;
- wrażliwości na pytania o sens życia ludzkiego.

TREŚCI KSZTAŁCENIA I WYCHOWANIA

KLASA I

(4 godziny tygodniowo)

WPROWADZENIE

Liczba
godz.

- 8 Swobodne rozmowy o literaturze i warunkach jej rozwoju. Literatura jako świat wartości; kultura jako zadanie — człowiek twórcą kultury. Wstępne ćwiczenia językowe i ćwiczenia w analizie tekstu. Lektura zaproponowana przez młodzież.

KSZTAŁCENIE LITERACKIE I KULTURALNE

Źródła kultury europejskiej

A. Lektura podstawowa

Liczba
godz.

- 3 J. Parandowski: *Mitologia* (wybór)
3 Homer: *Iliada* (fragmenty)
3 Sofokles: *Antygona*
8 *Biblia, Stary i Nowy Testament* — wybór, np. fragmenty z *Księgi Genesis, Księgi Hioba, Pieśni nad pieśniami, Psalmów*, wybrane przypowieści ewangeliczne, fragment Pierwszego listu do Koryntian św. Pawła — *Hymn o miłości*, fragment *Apokalipsy św. Jana*

3
20

(wstęp i synteza)

B. Lektura uzupełniająca

a. Poszerzenie lektury podstawowej

Homer: *Odyseja* (fragm.)

Antologia palatyńska (w opracowaniu Z. Kubiaka) wybór

Wybór liryki greckiej i rzymskiej (np. Tyrtajos, Safona, Anakreont, Horacy, Owidiusz, Wergiliusz)

b. Kontynuacja i nawiązania, np.:

B. Prus: *Faraon*

Mit Ikarą w prozie i poezji polskiej, np. J. Iwaszkiewicz: *Ikar* E. Bryll: *Wciąż o Ikarach głośną*, T. Różewicz: *Prawa i obowiązki*, S. Grochowiak: *Ikar*; inne mity i motywy antyczne w poezji współczesnej, np. Nike, Niobe, Achilles i in.

H. Sienkiewicz: *Quo vadis*

M. Twain: *Pamiętnik Adama i Ewy*

Psalmy w tłumaczeniach J. Kochanowskiego, M. Sępa Szarzyńskiego, F. Karpińskiego, L. Staffa, Cz. Miłosza, R. Brandstaettera i nawiązania do psalmów, np. *Psalm* W. Szyborskiej, *Psalm miłosny* T. Nowaka, *Psalm nieporadny* J. Kulmowej i in.

Wybrane dzieła epoki średniowiecza

A. Lektura podstawowa

Liczba
godz.

2 *Bogurodzica*

2 *Legenda o św. Aleksym*

2 *Lament świętokrzyski (Posłuchacie bracia miła...)*

3 *Pieśń o Rolandzie* (fragmenty)

3 *Kwiatki św. Franciszka* (wybór)

3 (wstęp i synteza)

15

B. Lektura uzupełniająca

a. Poszerzenie lektury podstawowej

Gall Anonim: *Kronika polska* (fragment)

Wybór wierszy średniowiecznych, np. *O zachowaniu się przy stole*, *Rozmowa mistrza Polikarpa ze śmiercią* i in.

Dante: *Boska komedia* (fragmenty)

Dzieje Tristana i Izoldy (fragment lub całość)

F. Villon: *Wielki Testament* (wybór)

b. Kontynuacje i nawiązania; np.:

K. K. Baczyński: *Gotyk, Święty Franciszek*, M. Białoszewski: *Stara pieśń na Binnarową, Wywiad*; S. Grochowiak: *Chmura, Święty Szymon Słupnik*; J. Przyboś: *Notre-Dame, Katedra w Lozannie*; T. Różewicz: *Gotyk 1954, Drewno*; W. Szymborska: *Miniatura średniowieczna*
A. Gołubiew: *Bolesław Chrobry* (t. I i II); Z. Kossak-Szczucka: *Krzyżowcy* (t. I); H. Malewska: *Kamienie wołać będą*

Wybrane dzieła epoki renesansu

A. Lektura podstawowa

Liczba
godz.

2	M. Rej: <i>Żywot człowieka poczciwego</i> (fragmenty)
12	J. Kochanowski: <i>Fraszki</i> (wybór), <i>Pieśni</i> (wybór), <i>Treny</i> (wybór), <i>Psalmy</i> (wybór)
3	M. Sęp Szarzyński: <i>Sonety</i> (wybór)
2	P. Skarga: <i>Kazania sejmowe</i> (wybór)
3	W. Szekspir: <i>Makbet, Romeo i Julia</i> (do wyboru)
<u>3</u>	(wstęp i synteza)

25

B. Lektura uzupełniająca

a. Poszerzenie lektury podstawowej

M. Rej: *Krótką rozprawą ...* (fragmenty)
J. Kochanowski: *Odprawa posłów greckich* (fragmenty: *Wy, którzy pospolitą rzeczą władacie, O białoskrzydła morska pławaczko*)
A. Frycz Modrzewski: *O poprawie Rzeczypospolitej...* (fragmenty — wybór)
Ł. Górnicki: *Dworzanin polski* (fragmenty)
S. Szymonowicz: *Sielanki* (wybór)

G. Boccaccio: *Dekameron* (wybór, np. *Sokół*)
M. Cervantes: *Don Kichot* (wydanie skrócone)
F. Petrarca: *Sonety do Laury* (wybór)
F. Rabelais: *Gargantua i Pantagruel* (fragmenty)

b. Kontynuacja i nawiązania, np.:

B. Leśmian: *Urszula Kochanowska*; L. Staff: *Lipy, Przedśpiew*;
J. Tuwim: *Rzecz czarnońska*; M. Jastrun: *Poemat o mowie polskiej* (fragment)
J. I. Kraszewski: *Zygmuntowskie czasy*; R. Rolland: *Colas Breugnon*

Wybrane dzieła epoki baroku

A. Lektura podstawowa

Liczba
godz.

2	D. Naborowski: wybór wierszy
2	J. A. Morsztyn: wybór wierszy
2	J. Ch. Pasek: <i>Pamiętniki</i> (fragmenty)
3	P. Corneille: <i>Cyd</i> (w przekładzie J. A. Morsztyna)
<u>3</u>	(wstęp i synteza)
12	

B. Lektura uzupełniająca

a. Poszerzenie lektury podstawowej

Z. Morsztyn, W. Potocki, S. Zimorowic — wybór wierszy
W. Potocki: *Wojna chocimska* (fragment)
J. Sobieski: *Listy do Marysieńki* (wybór)
Molier: *Świętoszek*, *Skąpiec* (do wyboru)
T. Tasso: *Jerozolima wyzwolona* (fragment)
Wybór angielskiej poezji metafizycznej w przekładzie S. Barańczaka

b. Kontynuacje i nawiązania, np.:

S. Grochowiak: *Lekcja anatomii* (Rembrandta);
W. Szymborska: *Kobiety Rubensa*;
H. Sienkiewicz: *Ogniem i mieczem*, *Pan Wołodyjowski*; B. Prus: „*Ogniem i mieczem*”, powieść z dawnych lat Henryka Sienkiewicza

C. Ćwiczenia w interpretacji

a. Konteksty interpretacyjne (lektura pomocnicza)

Filozofia (teksty źródłowe — fragmenty)

Platon: *Obrona Sokratesa*; Arystoteles: *Poetyka*; Seneka: *O życiu szczęśliwym*; Marek Aureliusz: *Rozmyślania*;
Św. Augustyn: *Wyznania*;
Erazm z Rotterdamu: *Pochwała głupoty*; M. Machiavelli: *Księżę*;
M. Montaigne: *Próby*;
Kartezjusz: *Rozprawa o metodzie*; B. Pascal: *Myśli*.

Eseistyka i krytyka literacka (fragmenty)

M. Jastrun: *Mit śródziemnomorski*; S. Witwicki: *Wstęp do Uczty Platona*;
T. Zieliński: *Starożytność bajeczna*; A. Banach: *Wybór maski*.
R. Brandstaetter: *Krąg biblijny*; A. Kamińska: *Twarze księgi; Na progu słowa*; K. Bukowski: *Biblia a literatura polska*;

J. Huizinga: *Jesień średniowiecza*; J. Woronczak: *Polskość i europejskość literatury polskiego średniowiecza*; P. Jasienica: *Polska Piastów*;

W. Borowy: *Kamienne rękawiczki*; J. Błoński: *Mikołaj Sęp Szarzyński a początki polskiego baroku*; M. Jastrun: *Poeta i dworzanin*; A. Kamińska: *Sen człowieka epoki kopernikańskiej*; J. Przyboś: *Trudne treny*; P. Jasienica: *Polska Jagiellonów*;

W. Łoziński: *Życie polskie w dawnych wiekach*; J. Tazbir: *Spotkania z historią*; P. Jasienica: *Rzeczpospolita obojga narodów*.

Sztuka

Zabytki architektury i rzeźby antycznej; malarstwo nawiązujące do Starożytności i Nowego Testamentu (A. Dürer, Rafael Santi, Leonardo da Vinci, Michał Anioł, Rembrandt);

Zabytki architektury i rzeźby romańskiej i gotyckiej, polskie malarstwo średniowieczne; ołtarz Wita Stwosza; H. Memling, H. Bosch; muzyka polskiego średniowiecza (nagrania *Bogurodzicy*);

Zabytki architektury renesansowej; rzeźby Michała Anioła; malarstwo: Botticelli, Michał Anioł, Leonardo da Vinci, P. Brueghel, Tycjan, Rafael Santi; muzyka polskiego odrodzenia;

Zabytki architektury barokowej. Rzeźba G. L. Berniniego. Malarstwo: El Greco, Rembrandt, P. P. Rubens, portret sarmacki; muzyka baroku: J. S. Bach, G. Haendel.

Spektakle teatralne, programy telewizyjne i radiowe, wystawy nawiązujące do omawianej epoki; filmowe wizje epoki i filmowe adaptacje dramatów — antycznego, szekspirowskiego, klasycznego.

b. Sugestie interpretacyjne, problematyka syntezy

Starożytność

Obecność tradycji antycznych i biblijnych w języku i literaturze. Różne sposoby funkcjonowania mitów antycznych, wartości i symboli biblijnych w literaturze polskiej — dawnej i współczesnej.

Epos i tragedia, przypowieść i psalm jako najważniejsze gatunki literackie w kulturze antycznej i w Biblii, ich znaczenie w czasach późniejszych.

Cechy języka poetyckiego Homera. Styl biblijny.

Średniowiecze

Uniwersalizm średniowiecza: świat państwem Bożym. Wizja człowieka i świata w literaturze epoki.

Wzorce postaw życiowych: kontemplacja, heroizm, praktykowanie cnót, asceza — ideał rycerza i świętego. Śmierć Rolanda jako wzorzec późniejszych opisów śmierci za ojczyznę. Postać św. Franciszka i franciszkanizm w kulturze epoki i późniejszej poezji.

Rola chrześcijaństwa — duchowieństwa i zakonów — w powstaniu polskiej kultury i piśmiennictwa narodowego.

Ideologiczne uwarunkowania sztuki w społeczeństwie feudalnym: dydaktyzm, moralistyka, parenetyka, tendencje satyryczne. Gatunki literackie

średniowiecza: kroniki i epika rycerska, liryka religijna i świecka.

Najważniejsze różnice między językiem tekstów średniowiecznych a polszczyzną współczesną.

Fascynacje średniowieczem w sztuce współczesnej.

Odrodzenie

Humanizm i reformacja jako główne prądy epoki i czynniki rozwoju literatury i języka. Związki kultury i literatury odrodzenia z antykiem: filozofia stoicka i epikureizm, funkcje mitów antycznych; przekłady Biblii, typ religijności ludzi renesansu i reformacji.

Ideaal człowieka renesansowego w ujęciach różnych twórców: wizerunki renesansowe — „człowieka pocziwego”, dworzanina i artysty. Dwa modele literatury renesansowej: kontynuacja późnego średniowiecza — rabelaisowska rubaszność i samorodność Reja oraz renesansowa pełnia wykształconego humanisty w twórczości Kochanowskiego. Wszechstronny rozwój osobowości, udział w życiu społecznym, narodowym i towarzyskim. Afirmacja życia. Troska o rozwój intelektualny. Dążenie do harmonii życia wewnętrznego. Osobowość Jana Kochanowskiego jako renesansowego humanisty.

Zachwianie się równowagi renesansowej w twórczości M. Sępa Szarzyńskiego. Poeta przełomu: świat rozdwojony, człowiek wobec Boga i własnej niedoskonałości.

Kształtowanie się świadomości narodowej i poczucia odpowiedzialności społecznej. Rozwój myśli społecznej i politycznej. Idea tolerancji religijnej.

Walka o rangę polszczyzny w życiu społecznym. Rozwój polszczyzny w dobie renesansu; różne jej funkcje w piśmiennictwie artystycznym, urzędowym, naukowym, w oratorstwie. Związki renesansowej publicystyki i retoryki.

Rozwój sztuki poetyckiej: retoryczne środki wyrazu w twórczości Kochanowskiego, oryginalność i niezwykłość metaforyki, rola obrazu poetyckiego, różnych form wiersza sylabicznego. Różnorodność gatunków literackich: fraszka, pieśń, tren, dramat, proza parenetyczna.

Barok

Sarmatyzm i kontrreformacja. Literatura dworska i ziemiańska. Różne nurty w poezji: metafizyczny, głoszący pochwałę uroków życia ziemiańskiego, obywatelsko-społeczny. Współistnienie dwóch źródeł kultury europejskiej — antyku i tradycji biblijnej.

Barokowa koncepcja poety i poezji. Nowy w stosunku do renesansu wzorzec piękna: antynomia jako czynnik konstrukcyjny sztuki barokowej, jej funkcje — zadziwić, poruszyć odbiorcę. Konceptyzm. Rozległa przestrzeń wyobraźni poetów baroku. Cechy poetyki. Poezja baroku wobec tradycji. Pojęcie konwencji literackiej. Rozwój form lirycznych — sonet.

Rozwój prozy pamiętnikarskiej i epistolarnej — styl gawędy szlacheckiej i retoryczność oracji.

Nawiązania do baroku w prozie; w poezji współczesnej.

KSZTAŁCENIE JĘZYKOWE

I. Nauka o języku

A. Komunikacja językowa. Kultura języka jako warunek dobrej komunikacji

1. Pojęcie podstawowe dla komunikacji językowej — akt mowy. Elementy istotne dla aktu mowy: nadawca, odbiorca, język, tj. kod, komunikat, kontakt między nadawcą a odbiorcą. Tekst jako wytwór aktu mowy.

2. Funkcje tekstów językowych. Funkcja komunikatywna. Funkcja informatywna, jej ważność dla orientacji w rzeczywistości. Warunki dobrego wypełniania funkcji informatywnej. Wypowiedzi udane jako przejaw racjonalnego współdziałania językowego. Funkcja ekspresywna, impresywna (nakładająca), fatyczna i poetyka tekstu.

3. Struktura składniowa tekstu. Powtórzenie i uzupełnienie wiadomości o budowie zdań ze szczególnym uwzględnieniem struktury zdań złożonych wieloczłonowych i składni przytoczenia. Zdania rozwijające, wypowiedzenia eliptyczne. Spójność znaczeniowa tekstu i jej wykładniki językowe. Porównawcza charakterystyka składniowa tekstów o różnych funkcjach. Różnice między składnią odmiany mówionej języka a składnią odmiany pisanej.

4. Poprawność językowa tekstu jako jeden z warunków powstawania wypowiedzi udanej.

Pojęcia: norma i zwyczaj językowy, błąd i poprawność językowa (na wybranych przykładach). Kryteria poprawności językowej: zwyczaju społecznego, zgodności z systemem języka, funkcjonalne, autorytetu kulturalnego, narodowego.

B. Elementy historii języka polskiego

Analiza słownictwa (szczególnie zmian znaczeniowych wyrazów), cech fonetycznych, gramatycznych i stylistycznych w związku z czytaniem i omawianiem staropolskich utworów literackich. Obserwowalne różnice między językiem epok staropolskiej i średniopolskiej a współczesną polszczyzną. Ślady historycznych zmian fonetycznych we współczesnym języku polskim: zasada historyczna pisowni. Powstanie polskiego języka literackiego.

C. Najbardziej charakterystyczne cechy językowe i stylistyczne tekstów epok staropolskiej i średniopolskiej.

II. Ćwiczenia w mówieniu i pisaniu

1. Doskonalenie sprawności i poprawności językowej

[Dobór wyrazu najtrafniejszego, np. nacechowanego lub neutralnego. Zbędne powtórzenia wyrazowe; konieczne i celowe powtórzenia wyrazowe. Operowanie różnymi konstrukcjami składniowymi. Wyrażanie tej samej treści za pomocą różnych środków składniowych. Zbędne powtórzenia składniowe; celowe powtórzenia składniowe.]

Relacjonowanie. Rzetelność relacji.

Kilkakrotne redagowanie tego samego tekstu, np. w celu osiągnięcia większej estetyki, zwięzłości, spójności lub precyzji; uzasadnianie celowości użytych środków językowych. Przekształcanie tekstu w zależności od określonego nadawcy lub odbiorcy oraz rodzaju kontaktu językowego między nimi. Przekształcenie tekstu mówionego na pisany. Redagowanie tekstów o różnych funkcjach.

Stosowanie terminologii literackiej i językoznawczej w opisie i ocenie utworu literackiego.

Ćwiczenia w starannej wymowie. Czytanie głośne: modulacja, tempo, natężenie głosu, pauza. Interpretacja głosowa tekstu literackiego.

2. Formy wypowiedzi

Ćwiczenia w zakresie form wypowiedzi: dyskusja, opis, opowiadanie, charakterystyka, rozprawka, sprawozdanie, przemówienie okolicznościowe, streszczenie, notatka.

Kompozycja tekstu, Hierarchizowanie elementów treści. Wewnętrzny porządek i spójność tekstu.

[Redagowanie i edytorskie opracowanie pisemka szkolnego lub klasowego.]

Ocena poprawności językowej, ortograficznej i interpunkcyjnej wypracowań. Poprawianie tekstów ze szczególnym zwróceniem uwagi na błędy osłabiające skuteczność komunikatywną wypowiedzi.

Podstawy samokształcenia

Doskonalenie technik czytania. Sporządzanie noty bibliograficznej, korzystanie z odsyłaczy, przypisów i spisu treści.

Posługiwanie się słownikami poznanymi w szkole podstawowej oraz słownikiem dawnej polszczyzny i słownikiem etymologicznym. Korzystanie z encyklopedii i słowników encyklopedycznych.

Doskonalenie technik notowania. Adiustacja tekstu własnego i cudzego. Podstawowe zasady samokształcenia. Organizacja i higiena pracy umysłowej.

WYNIKI NAUCZANIA

(osiągnięcia konieczne)

W zakresie wiedzy

absolwent klasy I powinien znać:

- utwory literackie (lub ich fragmenty) wskazane w kanonie lektury podstawowej, poznane w toku osobistej lektury i pracy na lekcji;
- następstwo i chronologiczne ramy epok: średniowiecza, renesansu, baroku w Polsce w powiązaniu z najważniejszymi faktami z historii;
- pojęcia związane z kulturą epoki: źródła kultury europejskiej, kultura antyczna, stoicyzm, Biblia, Stary i Nowy Testament, średniowiecze, franciszkanizm; renesans (odrodzenie), humanizm, reformacja; barok, kontrreformacja; style w sztuce: klasycyzm, romański, gotycki, renesansowy, barokowy;
- pojęcie konwencji literackiej; gatunki literackie poznane poprzez lekturę

- i analizę konkretnych utworów: psalm, przypowieść; epepeja, tragedia, epigramat, pieśń; hymn, epos rycerski; fraszka, tren; sonet, pamiętnik;
- utwory nawiązujące do tradycji staropolskiej (przykładowe);
- pojęcia: komunikacji językowej, kultury języka, normy i zwyczaju językowego; błędu językowego, funkcji językowych tekstów; kryteriów poprawności językowej.

W zakresie umiejętności

absolwent klasy I powinien umieć:

a) sprawności czytelniczno-językowe

- zrozumieć tekst staropolski i „przełożyć” go na język współczesny;
- wypowiadać się, ze zrozumieniem sensu i struktury artystycznej, o poznanych utworach staropolskich;
- wskazać charakterystyczne cechy językowe tekstów średniowiecznych, renesansowych i barokowych; rozpoznawać w nich znaki i symbole biblijne i antyczne;
- rozpoznać i wyjaśnić funkcje tropów i środków retorycznych w prozie i poezji renesansowej oraz charakterystycznych tropów i figur w poezji baroku, np.: inwersja, antyteza, hiperbola, oksymoron, peryfrazą;
- opisać strukturę wiersza średniowiecznego i sylabicznego;
- określać związki utworu ze sztuką i kulturą epoki, biografią pisarza; rozumieć historyczne aspekty utworu;
- odnaleźć w utworze trwałe wartości — dla siebie samego, dla narodu czy życia społecznego;
- wygłosić z pamięci 1—2 wiersze staropolskie;
- korzystać z podręcznika literatury: wykazać orientację w czerpaniu z różnorodnych źródeł informacji (indeksy, tablice, bibliografia, przypisy, komentarze), teksty pomocnicze;

b) sprawności językowe

- ocenić i poprawić pisemną wypowiedź własną i kolegów w aspekcie komunikatywności i rzetelności tekstu, struktur składniowych i formy wypowiedzi oraz kryteriów poprawności językowej;
- ocenić i poprawić tekst prasowy i urzędowy w aspekcie jego komunikatywności, rzetelności i kryteriów poprawności językowej;
- analizować i interpretować tekst literacki i nieliteracki jako wytwór aktu mowy, ze wskazaniem dominującej funkcji językowej tekstu: informatywnej, ekspresywnej, impresywnej, fatycznej lub poetyckiej i wyróżnieniem jej wykładników słownikowych i składniowych;
- świadomie posługiwać się środkami językowymi, będącymi wykładnikami różnych funkcji językowych, ze szczególnym zwróceniem uwagi na językowe wykładniki rzetelności wypowiedzi i kulturę słowa;
- świadomie stosować słownictwo i struktury składniowe typowe dla odmiany mówionej i pisanej języka polskiego;

- przeprowadzać analizy składniowe tekstu;
- obserwować i analizować zjawiska językowe określone programem w wypowiedziach własnych — ustnych i pisemnych — i w wypowiedziach środowiska oraz w tekstach literackich i nieliterackich,
- wypowiadać się w przewidzianych w programie formach wypowiedzi ze szczególnym uwzględnieniem dyskusji, rozprawki, przemówienia i notatki.

KLASA II

(4 godziny tygodniowo)

KSZTAŁCENIE LITERACKIE I KULTURALNE

Wybrane dzieła epoki oświecenia

A. Lektura podstawowa

Liczba
godz.

12	I. Krasicki: <i>Bajki</i> (wybór), <i>Satyry</i> (wybór), <i>Monachomachia</i> (fragmenty)
3	J. U. Niemcewicz: <i>Powrót posła</i>
3	F. Karpiński: wybór wierszy, np. <i>Laura i Filon</i> , liryki patriotyczne i religijne
2	J. Wybicki: <i>Pieśń legionów polskich we Włoszech</i>
2	Wolter: <i>Kandyd czyli optymizm</i> (fragment)
<u>3</u>	(Wstęp i synteza)
25	

B. Lektura uzupełniająca

a. Poszerzenie lektury podstawowej

Poezja konfederacji barskiej (wybór)
 Literatura polityczna Sejmu Wielkiego i powstania kościuszkowskiego, np.
 J. Jasiński, F. S. Jezierski, H. Kołłątaj, S. Staszic, poezja anonimowa
 W. Bogusławski: *Cud mniemany, czyli Krakowiacy i Górale*
 I. Krasicki: *Mikołaja Doświadczyńskiego przypadki*
 A. Naruszewicz: *Chudy literat*
 S. Trembecki: *Bajki*, wybór wierszy
 D. Diderot: *Kubuś fatalista i jego pan* (fragmenty)
 J. J. Rousseau: *Nowa Heloiza* (fragment)

b. Kontynuacje i nawiązania, np.:

J. Lechoń: *Sejm*
 M. Jasnorzewska-Pawlikowska: *Laura i Filon*; Cz. Miłosz: *Zakłęcie*;
 W. Berent: *Nurt, Opowieści biograficzne*; H. Rzewuski: *Pamiętki Soplicy*
 (fragmenty); W. Terlecki: *Drabina Jakubowa*.

Wybrane dzieła epoki romantyzmu

A. Lektura podstawowa

Liczba
godz.

22	A. Mickiewicz: <i>Oda do młodości</i> , <i>Romantyczność</i> , <i>Sonety krymskie</i> (wybór); <i>Konrad Wallenrod</i> (fragmenty); <i>Dziady cz. III</i> , <i>Pan Tadeusz</i> , <i>Do matki Polki</i> .
10	J. Słowacki: <i>Kordian</i> , liryki (w tym <i>Grób Agamemnona</i>)
5	Z. Krasiński: <i>Nie-Boska komedia</i> (całość lub część III i IV)
7	C. Norwid: wybór wierszy
3	J. W. Goethe: <i>Król olch</i> , <i>Cierpienia młodego Wertera</i>
<u>3</u>	(wstęp i synteza)

50

B. Lektura uzupełniająca

a. Poszerzenie lektury podstawowej

A. Malczewski: *Maria* (fragment)

A. Mickiewicz: *Dziady część II i IV*, *Księgi narodu polskiego i pielgrzymstwa polskiego* (fragmenty), *Zdania i uwagi* (wybór), *Liryki lozańskie* (wybór)

J. Słowacki: *Beniowski* (fragmenty), *Lilla Weneda*, *Fantazy*, *Ksiądz Marek*, *Anhelli*, *Ojciec zadżumionych*

C. Norwid: *Ad leones*, *Bransoletka*, *Czarne kwiaty*, *Promethidion* (fragmenty),

A. Fredro: *Śluby panieńskie*

J. I. Kraszewski: wybrana powieść

Wybór listów romantycznych, np. Chopina, Krasińskiego, Słowackiego, Mickiewicza, Norwida,

J. W. Goethe: *Faust* (fragmenty)

J. G. Byron: *Giaur* (fragmenty)

A. Puszkina: *Eugeniusz Oniegin* (fragmenty)

F. Schiller: *Zbójcy*, *Rękawiczka*

W. Hugo: *Nędznicy*

W. Scott: *Waverley*

Stendhal: *Czerwone i czarne*

H. Balzak: *Ojciec Goriot*

W. Szekspir: *Hamlet*

b. Kontynuacje i nawiązania, np.:

K. K. Baczyński: *Elegia*, *Obłoki lotne*, *Niebo złote ci otworzę*; W. Broniewski:

Ballady i romanse, *Moja biblioteka*, *Wnukowi*; J. Lechoń: *Mochnacki*, *Pani*

Słowacka; Cz. Miłosz: *W mojej ojczyźnie*; A. Słonimski: *Mickiewicz*;

S. Wyspiański: *Noc listopadowa*, *Warszawianka*; S. Żeromski: *Papioly*.

C. Ćwiczenia w interpretacji

a. Konteksty interpretacyjne

Filozofia (teksty źródłowe — fragmenty)

Encyklopedia, czyli słownik rozumowany nauk, sztuk i rzemiosł; D. Diderot: *O względnym i bezwzględym charakterze wartości*; I. Kant: *Co to jest oświecenie?*; J. Locke: *List o tolerancji...*, *Myśli o wychowaniu*; Ch. de Montesquieu: *Listy perskie*; J. J. Rousseau: *Umowa społeczna, Listy moralne*; Wolter: *Traktat o tolerancji*;

K. Marks, F. Engels: *Manifest komunistyczny*; wybór tekstów z zakresu estetyki romantycznej: A. W. Schlegel, P. Shelley, F. Schiller; Wybór publicystyki i myśli politycznej: E. Dembowski, H. Kamiński, M. Mochnacki, A. Mickiewicz.

Eseistyka i krytyka literacka (fragmenty)

W. Borowy: *O poezji polskiej XVIII wieku*; Z. Goliński: *Ignacy Krasicki*; Z. Libera: *Życie literackie w Warszawie w czasach Stanisława Augusta*; W. Tatarkiewicz: *Klasyczne i nowoczesne rozumienie sztuki*;

M. Janion: *...I świeci kanonier ostatni* (wstęp do *Reduty*); M. Jastrun: *Mickiewicz*; A. Witkowska: *Wielcy polscy romantycy*; A. Kijowski: *Wieczór listopadowy*; M. Brandys: *Koniec świata szwoleżerów*.

Sztuka

Zabytki architektury klasycystycznej. Malarstwo: B. Belotto (Canaletto), J. P. Norblin, J. A. Watteau. Muzyka: W. A. Mozart.

Zabytki architektury neogotyckiej; parki i ogrody romantyczne. Malarstwo: E. Delacroix, P. Michałowski, A. Orłowski. Muzyka: L. van Beethoven, F. Chopin, F. Liszt, S. Moniuszko, F. Schubert. Pieśni patriotyczne i rewolucyjne.

Spektakle telewizyjne, programy telewizyjne i radiowe, wystawy nawiązujące do kultury omawianych epok. Filmy: *Popioły* — reż. A. Wajda; *Lawa* — reż. T. Konwicki.

b. Sugestie interpretacyjne, problematyka syntezy

Oświecenie

Racjonalizm jako główny nurt myślowy XVIII wieku. Idee krytycyzmu i humanitaryzmu, kult rozumu, deizm. Dążenie do przeobrażeń społecznych, rola wychowania i oświecenia ludzi. Obywatelski i dydaktyczny charakter literatury.

Klasycyzm i sentymentalizm — dwa główne prądy epoki; logika racjonalnej argumentacji i prawda uczuć, retoryczność stylu i prostota języka — jako przeciwstawne sposoby wypowiedzi klasycystycznej i sentymentalnej.

Związek literatury polskiej z walką o reformy obyczajowe, społeczne i polityczne. Kontrast dwóch generacji i postaw: konserwatyzm sarmatów i światopogląd oświeceniowy obozu reform.

Obywatelskie funkcje literatury, jej tendencje dydaktyczne i satyryczne

a popularność uprawianych gatunków literackich: bajki, satyry, komedii, poematu heroikomicznego. Rola ironii i komizmu.

Rozwój publicystyki: wpływ tradycji (retoryka, formy traktatu i rozprawy) oraz nowe formy publicystyczne: artykuł i felieton.

Tradycje oświeceniowe w myśli społeczno-politycznej, w literackich gatunkach „mowy wysokiej” (np. oda), w prozie i poezji współczesnej (szczególnie — Miłosza).

Romantyzm

Romantyzm jako formacja kulturowa: całość zawierająca wielość i różnorodność idei, postaw i dokonań artystycznych.

Uniwersalizm romantyczny; wszechstronne zanegowanie zastanego świata. Apoteoza buntu i młodości. Odrzucenie światopoglądu i estetyki późnego klasycyzmu. „Czucie i wiara” jako zasada romantycznego poznania. Ludowość — sposób widzenia i wartościowania świata, fantastyka i jej związek z folklorem.

Odkrycie bogactwa emocjonalnego jednostki i stanów jej podświadomości; indywidualizm, egotyzm; metafizyczny i religijny wymiar egzystencji — własne wizje Boga (np. Mickiewicz, Słowacki) lub głębokie przeżycie chrześcijaństwa (np. Norwid); odkrycie upływu czasu: człowiek jako istota historyczna; filozofia dziejów, historyzm.

Związki literatury z historią, życiem społecznym i politycznym narodu. Sprawa narodowa: odzyskanie niepodległości. Różne programy ideowe: rewolucja romantyczna jako insurekcja i jako walka o wyzwolenie społeczne; nurt organicznikowski. Wolność jednostki i narodu, braterstwo ludów — główne idee epoki. Wpisanie historii narodu w kategorie uniwersalne: transcendentne i etyczne — mesjanizm.

Otwarcie na świat, odkrycie nowych kultur i przestrzeni; orientalizm; nowe wątki i obrazy — ojczyzna (świat; wieś), miasto.

Nowe pojmowanie literatury i sztuki: kategoria poezji narodowej, pojęcie wieszczca. Romantyczne biografie Mickiewicza i Słowackiego. Inne role poety: Tyrteusza, proroka, przekaziciela prawd Boskich i budziela sumień, artyści.

Podstawowe kategorie estetyczne romantyzmu: tragizm i ironia. Nowe gatunki literackie jako wyraz estetyki romantyzmu i funkcji przypisywanych lekturze — we wczesnym romantyzmie: ballada i powieść poetycka. Dramat romantyczny jako uprzywilejowany gatunek romantyczny — wizyjność i realizm, synkretyzm gatunkowy i rodzajowy, fragmentaryzm, kreacja bohatera dramatu romantycznego. Epopeja narodowa.

Różnorodna obecność tradycji romantycznej w kulturze współczesnej. Dzieła romantyków w teatrze dawnym i współczesnym.

KSZTAŁCENIE JĘZYKOWE

I. Nauka o języku

A. Język jako system znaków

Pojęcie znaku. Znaki naturalne i umowne. Właściwości znaków języka naturalnego (w jego postaci mówionej). Język naturalny jako system znaków.

Interpretacja tekstów oparta na konwencjonalnych znaczeniach znaków (rozumienie dosłowne tekstu) i na wnioskowaniu na podstawie kontekstu, sytuacji, sensu całej wypowiedzi, wiedzy o nadawcy, o przedmiocie wypowiedzi.

B. Wyrazy jako znaki języka naturalnego

1. Słownictwo i słotwórstwo

Wyrazy podzielne i niepodzielne słotwórczo. Budowa i znaczenie wyrazów słotwórczo podzielnych.

[Klasy znaczeniowe wyrazów (np. nazwy przedmiotów, osób, czynności, cech) a podział wyrazów na części mowy.]

Słownictwo o ograniczonym zasięgu: specjalistyczne, środowiskowe, regionalne. Słownictwo nacechowane chronologicznie: archaizmy i neologizmy.

2. Znaczenie wyrazu

Treść i zakres znaczeniowy wyrazu.

Wyrazy o znaczeniach nieostrych. Nieostrość znaczeń a możliwość powstania nieporozumień. Zapobieganie temu zjawisku przez definiowanie wyrazów.

Wieloznaczność wyrazów. Przyczyny powstawania wieloznaczności. Specjalistyczne, środowiskowe i przenośne znaczenie wyrazów wieloznacznych. Precyzująca funkcja kontekstu i sytuacji w ustalaniu przez odbiorcę znaczenia wyrazu wieloznacznego w tekście.

Synonimia. Typy synonimów.

[Antonimia. Homonimia.]

Wyrazy nacechowane ujemnie lub dodatnio (oceniające i oceniająco-uczuciowe). Przykłady środków słotwórczych służących wyrażaniu tego nacechowania.

Funkcje synonimów oraz wyrazów oceniających i nacechowanych uczuciowo w omawianych tekstach.

C. Frazeologia

Związek frazeologiczny a wyraz i grupa składniowa. Poprawność związków frazeologicznych. Mechanizmy powstawania błędów frazeologicznych. Wartość ekspresywna i nacechowanie stylistyczne związków frazeologicznych.

D. Charakterystyczne cechy językowe i stylistyczne tekstów okresu oświecenia i romantyzmu

II. Ćwiczenia w mówieniu i pisaniu

1. Doskonalenie sprawności i poprawności językowej.

Stosowanie słownictwa typowego dla języka pisanego. Posługiwanie się wyrazami trudnymi znaczeniowo (np. terminami, wyrazami abstrakcyjnymi i wieloznacznymi). Uzasadnione posługiwanie się wyrazami obcymi. Definiowanie wybranych wyrazów. Posługiwanie się synonimami o różnych odcieniach semantycznych i ekspresyjnych.

Stosowanie związków frazeologicznych, zwłaszcza nacechowanych np. właściwych stylowi potocznemu w opowiadaniu i stylowi naukowemu w rozprawce. Bogacenie języka wypowiedzi o literaturze i jej problematyce społecznej, moralnej i estetycznej.

Posługiwanie się konstrukcjami składniowymi typowymi dla języka pisanego (np. rozbudowanymi zdaniami pojedynczymi, zdaniami wielokrotnie złożonymi, zwrotami imiesłowowymi, rzeczownikami odślovnymi).

Ćwiczenia starannej wymowy. Mówienie sugestywne i wyraźne. Intonacja i modulacja głosu.

Ćwiczenia ortograficzne i interpunkcyjne w związku z ćwiczeniami słownikowo-frazeologicznymi i składniowymi.

2. Formy wypowiedzi

Ćwiczenia w zakresie form wypowiedzi: rozprawka, dyskusja, wywiad, przemówienie okolicznościowe, [reportaż], streszczenie, notatka.

Ćwiczenia w zakresie kompozycji tekstu (np. stosowanie wyrazów i wyrażeń nawiązujących, schematy argumentacji, przytaczanie cytatów, graficzne organizowanie tekstu — akapit, a linea, spacja w tekście ciągłym). Kultura dyskusji, jej wykładniki językowe i stylistyczne, zwroty polemiczne.

Ocenianie dłuższych wypowiedzi ustnych na lekcji. Czytanie i recenzowanie wypowiedzi pisemnych.

Podstawy samokształcenia

Korzystanie z materiałów źródłowych, słowników, encyklopedii, wydawnictw popularnonaukowych i naukowych, z czasopism społeczno-kulturalnych i literackich, audycji radiowych i programów telewizyjnych. Zwiedzanie muzeów i wystaw poświęconych życiu i twórczości pisarzy. Korzystanie z wykładów i odczytów. Doskonalenie umiejętności notowania; sporządzanie wyciągów, planów oraz konspektów własnej wypowiedzi.

WYNIKI NAUCZANIA

(osiągnięcia konieczne)

W zakresie wiedzy

absolwent klasy II powinien znać:

- utwory literackie (lub ich fragmenty) wskazane w kanonie lektury podstawowej, poznane w toku osobistej lektury i pracy na lekcji;

- następstwo chronologiczne i ramy epok: oświecenia i romantyzmu w Polsce, w powiązaniu z najważniejszymi faktami z historii (Sejm Wielki, rozbiory, powstania); główne fakty z życia i twórczości Adama Mickiewicza;
- pojęcia związane z kulturą epoki: oświecenie, racjonalizm, klasycyzm, sentymentalizm; romantyzm, ludowość, indywidualizm romantyczny, historyzm, mesjanizm;
- pojęcia poetyki historycznej: gatunki oświeceniowe — bajka, satyra, poemat heroikomiczny; kategoria komizmu, ironii; gatunki romantyczne — ballada, powieść poetycka, dramat romantyczny; synkretyzm rodzajowo-gatunkowy, kategoria tragizmu, ironii romantycznej; wiersz sylabotoniczny;
- utwory literackie kontynuujące tradycje romantyczne (przykładowo);
- pojęcia: znaku językowego, wyrazu, synonimu, związku frazeologicznego; budowa słowotwórcza, treść i zakres znaczeniowy wyrazu, typy synonimów, funkcje frazeologizmów.

W zakresie umiejętności

absolwent klasy II powinien umieć:

a) sprawności czytelniczno-językowe

- wskazać i opisać charakterystyczne cechy językowe i stylistyczne w tekstach oświeceniowych (np. klasyczna precyzja języka, logika argumentacji, ironia i in.) oraz w tekstach romantycznych (np. nasycenie emocjonalne, „mowa uczuć”, funkcje metaforyki i obrazów poetyckich);
- rozpoznać i wyjaśnić funkcje motywów antycznych i symboli biblijnych w poznanych utworach literackich;
- ustalać kontekst interpretacyjny utworu: określić związki z uwarunkowaniami narodowymi i społecznymi oraz prądami umysłowymi epoki;
- interpretować poznane utwory w konwencjach gatunkowych i prądów artystycznych epoki;
- charakteryzować bohaterów romantycznych i wyjaśnić ich artystyczne kreacje na tle epoki i w późniejszym odbiorze czytelników;
- dostrzec i wyjaśnić pokłady tradycji romantycznej w utworze współczesnym (lub filmie);
- wygłosić z pamięci 2—3 utwory (w tym fragment *Pana Tadeusza*);
- zabierać głos w dyskusji, argumentować swoje stanowisko z odwołaniem się do utworu (cytat, relacja) i wiedzy o epoce;
- wygłosić przemówienie w sprawach publicznych ze świadomym użyciem środków retorycznych, odpowiedniego słownictwa i związków wyrazowych;

b) sprawności językowe

- analizować znaki języka naturalnego (ze świadomością istnienia innych rodzajów znaków oddziałujących na człowieka i jego otoczenie) pod względem ich budowy słowotwórczej, znaczenia i nacechowania;
- definiować wybrane wyrazy występujące w czytanych tekstach i mające wejść do zasobu słownikowego ucznia;

- posługiwać się, świadomie i celowo, synonimami różnych typów oraz wyrazami i związkami wyrazowymi wartościującymi i nacechowanymi uczucio-wo w formach wypowiedzi wskazanych przez program;
- kształtować własny tekst w sposób zamierzony pod względem jego spójności i kompozycji, uwyrażnionej w zapisie graficznym;
- wypowiadać się w zróżnicowanych formach wypowiedzi (jak w klasach poprzednich) ze szczególną troską o spójność tekstu i uwyrażnienie kompozycji w zapisie graficznym (akapity, a linea, podkreślenia);
- sporządzić konspekt, wyciąg (notatkę), streszczenie opracowania popular-nonaukowego, wyzyskać je w dyskusji lub pracy pisemnej.

KLASA III

(4 godziny tygodniowo)

KSZTAŁCENIE LITERACKIE I KULTURALNE

Wybrane dzieła epoki pozytywizmu

A. Lektura podstawowa

Liczba
godz.

5	M. Konopnicka: nowele — <i>Milosierdzie gminy, Mendel Gdański, Obrazki więzienne</i>
8	B. Prus: <i>Lalka</i>
5	H. Sienkiewicz: <i>Potop</i>
2	A. Asnyk: wybór wierszy
2	M. Gogol: wybór nowel, np. <i>Nos, Plaszczyzna</i>
3	(wstęp i synteza)

25

B. Lektura uzupełniająca

a. Poszerzenie lektury podstawowej

E. Orzeszkowa: *Nad Niemnem*

P. Prus: *Emancypantki, Kroniki tygodniowe* (wybór)

H. Sienkiewicz: *Ogniem i mieczem, Pan Wołodyjowski*

Wybór publicystyki literackiej i społecznej

K. Dickens: *Dawid Copperfield*

F. Dostojewski: *Zbrodnia i kara*

G. Flaubert: *Pani Bovary*

G. de Maupassant: wybór opowiadań
L. Tołstoj: *Anna Karenina*, *Wojna i pokój*
I. Turgieniew: *Ojcowie i dzieci*
E. Zola: *Germinal*

b. Kontynuacje i nawiązania, np.:

J. Iwaszkiewicz: *Zarudzie*; W. Terlecki: *Dwie głowy ptaka*;
S. Żeromski: *Wierna rzeka*, *Echa leśne*, *Doktor Piotr*.

Wybrane dzieła epoki Młodej Polski

A. Lektura podstawowa

Liczba
godz.

5	K. Przerwa-Tetmajer, J. Kasprówic, L. Staff: wybór wierszy
6	S. Wyspiański: <i>Wesele</i>
6	S. Żeromski: <i>Rozdziobią nas kruki, wrony...</i> , <i>Ludzie bezdomni</i>
5	W. Reymont: <i>Chłopi</i> , t. 1 <i>Jesień</i> i t. 2 <i>Zima</i>
5	J. Conrad: <i>Lord Jim</i>
3	(wstęp i synteza)

30

B. Lektura uzupełniająca

a) Poszerzenie lektury podstawowej

A. Dygasiński: *Gody życia*
A. Kisielewski: *W sieci*
K. Przerwa-Tetmajer: *Na skalnym Podhalu*
A. Strug: *Dzieje jednego pocisku*
S. Wyspiański: *Wyzwolenie*
G. Zapolska: *Moralność pani Dulskiej*
S. Żeromski: *Dzienniki* (fragmenty)

A. Czechow: *Trzy siostry*, wybór opowiadań
H. Ibsen: *Dzika kaczka*
M. Maeterlick: *Ślepcy*
B. Shaw: *Pigmalion*
Wybór poezji — A. Blok, Ch. Baudelaire, A. Rimbaud

b. Kontynuacje i nawiązania, np.:

J. Tuwim: *Dziesięciolecie*; Cz. Miłosz: *Traktat poetycki* (fragment);
S. Przybyszewski: *Moi współcześni*; T. Boy-Żeleński: *Znasz-li ten kraj*

Wybrane dzieła okresu dwudziestolecia

A. Lektura podstawowa

Liczba
godz.

4	S. Żeromski: <i>Przedwiośnie</i>
4	Z. Nałkowska: <i>Granica</i> lub M. Kuncewiczowa: <i>Cudzoziemka</i>
2	W. Gombrowicz: <i>Ferdydurke</i> (całość lub fragmenty)
2	S. I. Witkiewicz: <i>Szewcy</i> (całość lub fragmenty)
10	Wybór poezji — B. Leśmian, J. Tuwim, W. Broniewski, J. Przyboś, K. I. Gałczyński, J. Czechowicz
2	Wybór poezji legionowej
3	F. Kafka: <i>Proces</i>
3	(wstęp i synteza)

30

B. Lektura uzupełniająca

- M. Dąbrowska: *Noce i dnie, Ludzie stamtąd*
J. Iwaszkiewicz: wybór opowiadań, np. *Panny z Wilka, Brzezina*
J. Kaden-Bandrowski: *General Barcz*
H. Roztworowski: *Niespodzianka*
B. Schulz: *Sklepy cynamonowe*
J. Szaniawski: *Żeglarz*
J. J. Wittlin: *Sól ziemi*
Wybór wierszy — J. Lechoń, A. Słonimski, K. Wierzyński, J. Iwaszkiewicz.
M. Jasnorzewska-Pawlikowska, J. Liebert, K. I. Gałczyński, B. Jasiński
B. Brecht: *Matka Courage i jej dzieci*
M. Bułhakow: *Mistrz i Malgorzata*
J. Hašek: *Przygody dobrego wojaka Szwejka*
W. Majakowski: *Łaźnia, Pluskwa*
T. Mann: wybór opowiadań
A. Malraux: *Dola człowieka*
M. Proust: *W stronę Swanna*
A. de Saint-Exupéry: *Ziemia planeta ludzi*
M. Szolochow: *Cichy Don*
Wybór poezji — A. Apollinaire, T. S. Eliot, W. Majakowski i in.

C. Ćwiczenia w interpretacji

a. Konteksty interpretacyjne (lektura pomocnicza)

- Filozofia (teksty źródłowe — fragmenty)
A. Comte: *Czym jest filozofia pozytywna?*
H. Bergson: *Wstęp do metafizyki*; F. Nietzsche: *Poza dobrem i złem*;
E. Cassirer: *Esej o człowieku*; Z. Freud: *Wstęp do psychoanalizy*;
K. C. Jung: *Psychologia a literatura*, fragment *Pisarz*.

Eseistyka i krytyka literacka (fragmenty)

S. Godlewski, L. B. Grzeniewski, M. Markiewicz: *Śladami Wokulskiego*; S. Kieniewicz: *Dramat trzeźwych entuzjastów*; J. Kulczycka-Saloni: *Życie literackie Warszawy w latach 1864—1892*; E. Pieścikowski: *Bolesław Prus*.

S. Brzozowski: *Światopogląd pracy i swobody*; L. Przemski: *Fin de siècle po polsku*; F. Ziejka: *W kręgu mitów polskich*.

J. Błoński: *Widzieć jasno w zachwyceniu*; Z. Bieńkowski: *Modelunki*; A. Hutnikiewicz: *Od czystej formy do literatury faktu*; M. Jastrun: *Między słowem a milczeniem*; A. Sandauer: *Poeci trzech pokoleń*.

Sztuka

Malarstwo: J. Chełmoński, A. i M. Gierymscy, A. Grottger, J. Matejko. Muzyka: wybór pieśni patriotycznych i rewolucyjnych. Filmy: *Potop* — w reż. J. Hoffmana, *Lalka* — w reż. W. J. Hasa.

Zabytki architektury secesyjnej; styl podhalański w Zakopanem. Malarstwo: impresjoniści — E. H. Degas, E. Manet, C. Monet, A. Renoir, J. Pankiewicz, L. Podkowiński, W. Tetmajer, L. Wyczółkowski; ekspresjoniści — V. van Gogh, E. Munch; symboliści — J. Malczewski, J. J. Mehofffer, S. Wyspiański. Muzyka: C. Debussy, M. Ravel, M. Karłowicz. Filmy: *Ziemia obiecana*, *Wesele* — reż. A. Wajdy; *Chłopi* — reż. J. Rybkowskiego.

Nurty awangardowe w malarstwie: M. Chagall, F. Leger, P. Mondrian, P. Picasso, T. Makowski, W. Strzemiński, S. I. Witkiewicz. Muzyka: G. Gershwin, I. Strawieński, K. Szymanowski, Filmy: *Noce i dni* — reż. J. Antczak, *Brzezina i Panny z Wilka* — reż. A. Wajda.

Spektakle teatralne, programy radiowe i telewizyjne, wystawy związane z kulturą omawianego okresu.

b. Sugestie interpretacyjne, problematyka syntezy

Pozytywizm

Nawiązanie do filozofii pozytywnej na Zachodzie. Optymizm poznawczy. Kult nauki, hierarchizacja jej dyscyplin.

Etos walki i etos pracy — dwa przewijające się przez wiek XIX wątki naszej literatury. „Trzeźwi entuzjaści” — prekursorzy ideałów organicznikowskich (np. C. Norwid i K. Marcinkowski) i tradycje walk niepodległościowych w okresie popowstaniowym jako system wartości kształtujących świadomość społeczną.

Pozytywistyczne ideały i postawy: praca organiczna, praca u podstaw, kult wiedzy, oświaty i pracy, solidaryzm społeczny, tolerancja religijna i rasowa, emancypacja kobiet.

Literatura w służbie społecznej. Utylityzm. Poznawanie przyrody, człowieka i społeczeństwa powinnością literatury. Nowy wzorzec osobowy bohatera — rola wiedzy i sprawnej, użytecznej pracy w jego kreacji. Nowa koncepcja pisarza, polemika z romantycznym wzorcem wieszczca; pisarz pracownikiem na niwie społecznej. Bolesław Prus na tle tendencji epoki.

Pozytywistyczna hierarchia rodzajów i gatunków literackich: nowela i powieść dojrzałego realizmu jako gatunki uprzywilejowane. Miejsce poezji i powieści historycznej w kulturze epoki.

Ograniczenia cenzury a literatura: nowe środki stylistyczne — rozwój niedopowiedzeń, peryfraz i aluzji.

Żywotność tradycji prozy popowstaniowej w XX wieku.

Młoda Polska

Odrzucenie filozofii pozytywnej. Patronat filozoficzny: Schopenhauer, Nietzsche, Bergson. Pesymizm i dekadentyzm. Objawy rozczarowania i kryzysu — filozoficzno-moralnego.

Wielopropadłość epoki: impresjonizm, symbolizm, naturalizm, tendencje ekspresjonistyczne, secesja.

Modernizm i neoromantyzm jako nazwy epoki. Związki literatury z tradycją romantyczną — ideały niepodległościowe, rola artysty; pozytywistyczną — służba społeczna. Nurt rewolucyjny literatury, związek z myślą socjalistów polskich.

Konflikt artysty i filistra: indywidualizm i bunt samotnego artysty — „kapłana sztuki”, krytyczna analiza świata mieszczańskiego, bunt obyczajowy i oskarżenie moralności mieszczańskiej, bunt metafizyczny i protest przeciwko sztuce utylitarnej. Ucieczka w marzenie i krainę czystego piękna.

Ludowość i „chłopomania”. Rola folkloru w tworzeniu kultury narodowej. Sztuka stosowana i walka o udział piękna w życiu codziennym.

Uprzywilejowanie poezji i dramatu. Przenikanie liryki do innych rodzajów literackich. Sztuka poetycka jako akt kreacji słowa — autonomia słowa.

Dramat symboliczny. Młodopolska koncepcja syntezy sztuk. Powrót do tradycji romantycznych w teatrze, idea „teatru ogromnego”.

Rozwój form powieściowych. Synkretyzm stylów i prądów w *Chłopach*; *Ludzie bezdomni* jako przykład młodopolskiej techniki powieści.

Pojęcie prądu artystycznego. Epoka i okresy literackie. Problemy periodyzacji procesu historycznoliterackiego.

Polemiki z konwencją literacką poezji młodopolskiej i jej kontynuacje w dwudziestoleciu międzywojennym.

Dwudziestolecie

Przewrót we wszystkich dziedzinach sztuki w pierwszej ćwierci XX wieku: kubizm, futurizm, ekspresjonizm, nadrealizm, malarstwo abstrakcyjne, nowe style w architekturze i muzyce. Rozwój filmu i radiofonii.

Literatura polska wobec odzyskania niepodległości i nowych zadań obywatelskich. *Przedwiośnie* jako powieść — dyskusja: bezstronna postawa narratora i wielość równorzędnych racji. Poszerzenie przestrzeni literatury: nowy bohater literacki i nowy adresat; kolokwialność języka w poezji i prozie.

Kontynuacje i przezwyciężenia tradycji młodopolskiej w poezji. Nowa wrażliwość estetyczna, np. antyestetyzm, tendencje klasycyzujące, sakral-

ne widzenie świata w *Ścieżkach polnych* Staffa, symbole młodopolskie i wieloznaczne sytuacje symboliczne w poezji Leśmiana.

Współistnienie różnych grup i programów poetyckich. Poezja rewolucyjna i poezja religijna. Awangardy poetyckie: stosunek do tradycji — opozycja wobec konwencji literackich i gustów czytelnika. Katastroficzna wizja kultury.

Tradycja i awangarda w prozie. Kontynuacja modelu powieści XIX w. i poszukiwanie nowych form.

Nowatorstwo dramatu Witkacego — katastroficzna wizja kultury.

Literatura a inne sztuki XX wieku — muzyka, malarstwo, teatr — wspólne tendencje i odrębności.

KSZTAŁCENIE JĘZYKOWE

I. Nauka o języku

A. Język a życie społeczeństwa

Wpływ zmian zachodzących w życiu społecznym, kulturalnym, naukowym, politycznym etc. na język.

B. Zróżnicowanie języka polskiego

1. Język ogólnopolski w odmianach mówionej i pisanej. Cechy różniące te odmiany. Język mówiony w odmianie standardowej i potocznej. Odmiana oficjalna języka pisanego.

2. Najważniejsze dialekty terytorialne języka polskiego. Dialekty terytorialne a język ogólnopolski. Dialekty terytorialne a regionalne odmiany języka ogólnopolskiego. Gwary wiejskie i miejskie. Charakterystyczne cechy języka literackiego (ogólnego) na tle innych odmian polszczyzny.

[Przykłady zróżnicowania gwarowego języka polskiego w zakresie fonetyki. Fonetyczne cechy gwarowe i regionalne w języku ogólnopolskim. Ocena poprawności wymowy regionalnej.]

[Przykłady gwar środowiskowych i zawodowych, np. gwara uczniowska, sportowa, myśliwska. Niektóre cechy charakterystyczne tych gwar.]

3. Zróżnicowanie stylistyczne polszczyzny. Pojęcie stylu. Charakterystyka stylów funkcjonalnych: naukowego, urzędowego, informacji prasowej, publicystycznego, retorycznego (z udziałem funkcji poetyckiej i impresyjnej).

Warianty sytuacyjne języka zależne od okoliczności i rozmówcy, np. styl podniosły, familiarny, rubaszny; formuły konwersacyjne i grzecznościowe.

W związku z analizą tekstów: pojęcie cech stylistycznych tekstu i błędów stylistycznych. Stylistyczne wartości różnych środków językowych: fonetycznych, słowotwórczych, składniowych, słownikowych. Stylizacja językowa, jej typy i cele: archaizacja, dialektyzacja, stylizacja środowiskowa, stylizacja humorystyczna, parodiująca; indywidualizacja językowa postaci.

C. Charakterystyka językowa i stylistyczna tekstów okresu pozytywizmu, Młodej Polski i dwudziestolecia międzywojennego

II. Ćwiczenia w mówieniu i pisaniu

1. Doskonalenie sprawności i poprawności językowej

Na przykład: stosowanie środków gramatycznych i leksykalnych nacechowanych stylistycznie, słownictwa wartościującego i oceniającego, słownictwa modalnego, składni perswazyjnej; parafrazowanie tekstu, przekształcanie tekstu, układanie tekstu w określonym stylu; stosowanie w określonym celu słownictwa neutralnego, potocznego, profesjonalnego, emocjonalizmów itp.; odnajdywanie i poprawianie błędów stylistycznych w wypowiedzi własnej i cudzej.

2. Formy wypowiedzi

Ćwiczenia w zakresie wybranych form wypowiedzi: dyskusja, recenzja, [esej], [artykuł], referat, [komentarz prasowy].

Próby recenzji książek, przedstawień teatralnych, telewizyjnych, filmów, wystaw. [Próby pisania eseju interpretacyjnego wiersza z kanonu lektur poetyckich].

Ćwiczenia ortograficzne i interpunkcyjne — w związku z pisaniem wypracowań i ich poprawianiem.

Podstawy samokształcenia

Planowanie i kontrola własnej pracy. Organizacja metody pracy indywidualnej i grupowej. Etapy działalności informacyjnej: gromadzenie, opracowywanie, przetwarzanie i rozpowszechnianie informacji.

Zwiedzanie muzeów literackich.

WYNIKI NAUCZANIA

(osiągnięcia konieczne)

W zakresie wiedzy

Absolwent klasy III powinien znać:

- utwory literackie (lub ich fragmenty) wskazane w kanonie lektury podstawowej, poznane w toku osobistej lektury i pracy na lekcjach;
- następstwo i chronologiczne ramy epok: pozytywizmu, Młodej Polski, dwudziestolecia międzywojennego w powiązaniu z najważniejszymi faktami z historii (powstanie styczniowe, I wojna światowa, rewolucja październikowa);
- powiązanie pomiędzy formacjami kulturowymi omawianych okresów literackich (np. pomiędzy romantyzmem a pozytywizmem, — Młodą Polską a romantyzmem itp.) oraz związki literatury polskiej z kulturą powszechną;
- pojęcia związane z kulturą epoki; pozytywizm i jego główne idee; Młoda Polska, neoromantyzm, dekadentyzm, impresjonizm, ekspresjonizm, symbolizm, naturalizm, secesja, futuryzm, awangarda literacka, katastrofizm, grupa literacka;

- pojęcia ze stylistyki i poetyki historycznej: dialektyzacja i archaizacja, symbol i sytuacje symboliczne w utworze literackim; kracjonizm metafory i obrazu poetyckiego, antyestetyzm; gatunki literackie: nowela, powieść — realistyczna, modernistyczna, awangardowa; dramat — symboliczny, awangardowy; wiersz toniczny i awangardowy;
- stosunek literatury omawianych okresów do tradycji narodowej;
- pojęcia: język ogólnopolski, odmiana mówiona i pisana, potoczna, standardowa i oficjalna; odmiana regionalna języka polskiego, dialekty terytorialne; pojęcie stylu funkcjonalnego i artystycznego.

W zakresie umiejętności

absolwent klasy III powinien umieć:

a) sprawności czytelniczo-językowe

- opisać charakterystyczne cechy językowe i stylistyczne w utworach Prusa (np. indywidualizacja języka, stylizacja humorystyczna i środowiskowa), Konopickiej (np. funkcja mowy pozornie zależnej), Sienkiewicza (np. archaizacja), Reymonta (np. dialektyzacja, synkretyzm stylów i prądów artystycznych, Żeromskiego (np. nasycenie emocjonalne), Gombrowicza (np. kracjonizm języka);
- scharakteryzować literackie wzorce osobowe w literaturze pozytywizmu oraz świat przeżyć i wyobraźni człowieka z przełomu wieków XIX i XX;
- ustalać konteksty — filozoficzne, estetyczne, społeczno-polityczne — i zastosować je w interpretacji utworu;
- porównywać różne dziedziny sztuki (na przykładzie zestawionych konkre- tów): literatury, malarstwa, teatru i filmu;
- oceniać i wartościować poznawane dzieła: podjąć próbę uzasadnienia włas- nego sądu;
- wygłosić z pamięci 2—3 utwory poetyckie lub fragmenty prozy;
- gromadzić, porządkować i wykorzystywać w wypowiedziach ustnych i pi- semnych materiały z różnych źródeł o literaturze, teatrze i filmie; sporządzić bibliografię na zadany temat;

b) sprawności językowe

- wskazać podstawowe różnice między odmianą mówioną a piisaną języka ojczystego;
- odróżniać odmiany językowe ze szczególnym uwzględnieniem odmiany ofic- jalnej i jej wykładników językowych;
- analizować teksty — przykłady różnych gwar środowiskowych ze wskaza- niem ich funkcji w utworze literackim;
- analizować teksty literackie i nieliterackie ze względu na ich styl i użyte środki stylistyczne;
- układać teksty własne w określonym stylu za pomocą różnych środków stylistycznych (raczej z wyjątkiem stylu artystycznego);
- parafrazować tekst własny za pomocą doboru różnych środków języko- wych;

- posługiwać się słownictwem wprowadzonym w związku z treściami kształcenia językowego oraz literackiego i kulturalnego,
- przygotować sprawozdanie z pobytu w muzeum, teatrze i kinie;
- napisać recenzję (z uzasadnioną oceną) przedstawienia teatralnego czy filmu.

KLASA IV

(4 godziny tygodniowo)

KSZTAŁCENIE LITERACKIE I KULTURALNE

Uwaga: ze względu na konieczność całkowitej wymiany lektury dotąd obowiązującej oraz trudności w dostępie do wielu tekstów literatury współczesnej, w programie klasy IV rezygnuje się (przejściowo!) z ustalenia ścisłego kanonu lektury podstawowej. Program jest zatem w całości fakultatywny — do wyboru nauczyciela i uczniów.

Pozycje preferowane i zalecane przez program wyróżniono zapisem graficznym i podkreślono; tam, gdzie będzie to możliwe, zaleca się wybór utworów preferowanych i zbieranie spostrzeżeń co do trafności dokonanego wyboru tekstów. Na podstawie tych obserwacji, po upływie roku lub dwóch lat, ustalony zostanie kanon lektury podstawowej albo utrzymana pełna fakultatywność programu w klasie IV.

Liczba
godzin

25 Poezja

- a. K. K. Baczyński: wybór wierszy, np. *Historia, Pokolenie, Wyrok, Modlitwa III, Modlitwa do Bogarodzicy* i in.;
- Cz. Miłosz: wybór wierszy, np. *Walc, Campo di Fiori, Piosenka o porcelanie, Moja wierna mowa, Oeconomia divina, Traktat moralny* (fragmenty) i in.
- T. Różewicz: wybór wierszy, np. *Ocalony, Zostawcie nas, Kto jest poetą, W teatrze cieni, Cierni, Biel* i in.
- Z. Herbert: wybór wierszy, np. *U wrót doliny, Pieśń o bębnie, Ze szczytu schodów, Potęga smaku, Przesłanie pana Cogito, Pan Cogito — powrót* i in.
- M. Białoszewski: wybór wierszy, np. *Karuzela z madonnami, Podłogo błogostaw, Autobiografia, Wywiad, Kabaret Kici-Koci* lub inne wiersze
- b. Wybrane wiersze innych poetów polskich:
— twórcy debiutujący przed rokiem 1939, np. J. Przyboś, K. Wierzyński, J. Lechoń, A. Słonimski, K. I. Gałczyński, A. Ważyk, W. Broniewski, J. Łobodowski, J. Twardowski, R. Brandstaetter;

- twórcy debiutujący po roku 1939, np. T. Gajcy, W. Szymborska, A. Kamińska, S. Grochowiak, T. Nowak, E. Bryll, E. Stachura, E. Lipska, S. Barańczak, R. Krynicki, J. Baran, T. Jastrun, J. Polkowski, B. Maj;
- c. Wybrane wiersze z poezji powszechnej, np. poetów:
A. Achmatowa, J. Brodski, O. Mandelsztam, B. Okudźawa i in.

Liczba
godz.

10 **Literatura faktu, pamiętnik, dziennik, reportaż (2—3 pozycje)**

- a. G. Herling-Grudziński: *Inny świat* (fragmenty)
K. Moczarski: *Rozmowy z katem*
- b. M. Białoszewski: *Pamiętnik z powstania warszawskiego*; M. Dąbrowska: *Dzienniki*; W. Gombrowicz: *Dziennik*; G. Herling-Grudziński: *Dziennik pisany nocą*; H. Krall: *Zdążyć przed Panem Bogiem*; R. Kapuściński: *Cesarz*; J. Korczak: *Pamiętnik*; Z. Nałkowska: *Dziennik czasu wojny*; *Medaliony*; J. Nowak-Jeziorański: *Kurier z Warszawy*; M. Wańkiewicz: *Monte Cassino*; L. Tyrmand: *Dziennik 1954*; J. J. Szczepański: *Kadencja*; A. Wat: *Mój wiek. Pamiętnik mówiony*; S. Wyszyński: *Zapiski więzienne*.

20 **Proza fabularna polska (4—5 pozycji)**

- a. T. Borowski: opowiadania, np. *Proszę państwa do gazu, Dzień na Harmenzach*
G. Herling-Grudziński: opowiadania, np. *Wieża, Most, Drugie Przyjście*
J. Andrzejewski: *Ciemności kryją ziemię albo Bramy raj*
T. Konwicky: *Kronika wypadków miłosnych albo Bohiń*
- b. J. Andrzejewski: *Popiół i diament*; H. Auderska: *Ptasi gościnniec*; K. Brandys: *Wariacje pocztowe; Nierzeczywistość*; M. Hłasko: *Następny do raj*; T. Konwicky: *Kompleks polski, Mała Apokalipsa*, J. Krzysztoń: *Wielbłąd na stepie, Krzyż południa*; A. Kuśniewicz: *Strefy* (cz. I); S. Lem: *Dzienniki gwiazdowe*; Cz. Miłosz: *Dolina Issy*; W. Myśliwski: *Kamień na kamieniu*; T. Nowak: *A jak królem, a jak katem będziesz...*; M. Nowakowski: *Wesele raz jeszcze*; E. Redliński: *Konopielka*; S. Mrozek: *Moniza Clavier* i in. opowiadania; J. Strykowski: *Przybysz z Narbony*; J. J. Szczepański: *Ikar, Wyspa*; A. Szczypiorski: *Początek*; W. Terlecki: *Lament*, opowiadania z tomu *Rośnie las*.

Liczba
godz.

6 Proza fabularna obca (2' pozycje)

- a. A. Camus: Dżuma
A. Solżenicyn: Jeden dzień Iwana Denisowicza
- b. C. Ajtmatow: *Dzień dłuższy niż stulecie*; H. Böll: *Gdzie byleś Adamie*; W. Faulkner: *Niepokonane, Wielki las*; W. Golding: *Władca much*; G. Grass: *Kot i mysz*; E. Hemingway: *Komu bije dzwon*; M. Kundera: *Żart*; G. Orwell: *Rok 1984*; W. Rasputin: *Pożegnanie z Matiorą*; B. Pasternak: *Doktor Żywago*; W. Szalamow: *Opowiadania kołymskie*; A i B. Strugacy: *Przenicowany świat*.

6 Dramat polski i obcy (2 pozycje)

- a. S. Mrozek: Tango
F. Dürenmatt: Fizycy
- b. W. Gombrowicz: *Operetka*; T. Różwicz: *Kartoteka, Świadkowie albo Nasza mała stabilizacja, Spaghetti i miecz*; S. Mrozek: *Emigranci*; S. Beckett: *Czekając na Gołota*; B. Brecht: *Kariera Artura Ui*; F. Dürenmatt: *Wizyta starszej pani*.

3
70

(wstęp i synteza)

C. Ćwiczenia w interpretacji

a. Konteksty interpretacyjne (lektura pomocnicza)

Filozofia (i inne teksty źródłowe) — fragmenty

E. Fromm: *O sztuce miłości*; W. Heidegger: *Czym jest metafizyka?* (w: *Budować, mieszkać, myśleć*); R. Ingarden: *Książeczka o człowieku*; Jan Paweł II: *List Apostolski do młodych całego świata*; L. Kołakowski: *Szukanie barbarzyńcy* (w: *Czy diabeł może być zbawiony...*); S. Weil: *Zakorzenie, Świadomość nadprzyrodzona*; W. Tatarkiewicz: *O szczęściu*; J. Tieschner: *Etyka solidarności*.

Eseistyka i krytyka literacka

S. Barańczak: *Czytelnik ubezwłasnowolniony, Uciekinier z utopii, Przed i po; Biała plama, W rozdartym świecie* — numery specjalne „Poezji” 1986 nr 1/2, 3; J. Błoński: *Stygnący popiół; To co święte, to co literackie* (w: *Kilka myśli co nie nowe*); J. Łukasiewicz: *Dwie przestrogi: „Przedwiośnie” i „Popiół i diament”*; S. Mrozek: *„Popiół i diament”?*; St. Burkot: *„Popiół i diament” po latach*; Cz. Miłosz: *Rodzinna Europa, Zniewolony umysł*; J. J. Szczepański: *Przed nieznanym trybunałem*; J. Strzelecki: *Próby świadectwa*;

J. Trznadel: *Hańba domowa*; A. Werner: *Polskie, arcy-polskie..., Zwyczajna apokalipsa*.

Wybór krytyki literackiej, np. E. Balcerzana, J. Kwiatkowskiego, A. Kijowskiego, A. Sandauera, B. Urbankowskiego, K. Wyki, A. Zagajewskiego i in.

A. Grodzicki: *Reżyserzy polskiego teatru*; A. Helman: *Film faktu i film fikcji*; P. Krakowski: *O sztuce nowej i najnowszej*; T. Kudliński: *Vademecum teatromana*.

Sztuka

Architektura współczesna. Malarstwo: J. Cybis, W. Hasiór, J. Duda-Gracz, B. Linke, T. Kulisiewicz, J. Nowosielski, Nikifor, Ociepka, T. Potworowski, A. Wróblewski. Muzyka: T. Baird, W. Lutosławski, K. Penderecki. Teatr: współcześni twórcy teatru, np. K. Dejmek, J. Grotowski, A. Hanuszkiewicz, T. Kantor, K. Swinarski, J. Szajna i in.

Poszukiwania twórcze współczesnego filmu — na podstawie dzieł reżyserów polskich (np. *Popiół i diament*; *Człowiek z marmuru*, *Człowiek z żelaza* A. Wajdy, *Pasażerka* A. Munka, *Iluminacja* K. Zanussiego, *Dekalog* K. Kieślowskiego i in.) oraz obcych (np. I. Bergmana, F. Felliniego, A. Kurosawy, L. Bunuela, V. de Siki, W. Szukszyna).

b. Sugestie interpretacyjne, problematyka syntczy

Literatura i sztuka wobec doświadczeń totalitaryzmu: faszyzm i stalinizm jako główne zagrożenia człowieka i narodów. Holocaust jako wyzwanie człowieczeństwa.

Kryzys i rozpad wartości kultury europejskiej i stopniowe przewyższenie kryzysu.

Filozoficzne inspiracje w literaturze powojennej: marksizm, egzystencjalizm, chrześcijaństwo. Urzędowa laicyzacja kultury (rola cenzury w PRL) i różne sposoby istnienia sacrum w literaturze i kulturze: pokłady tradycji biblijnej i chrześcijańskiej jako sposób artystycznego wyrazu (sakralizacja i dramatyzacja świata) lub jako wyraz postaw religijnych.

Literatura wobec wojny i okupacji. Dramat pokolenia (Baczyński, Rózewicz). Martyrologia narodów — doświadczenia obozowe na Wschodzie i na Zachodzie. Zagłada Żydów (Korczak, Moczarski, Krall). Zesłania i tułaczki Polaków w ZSRR (Auderska, Krzysztoń). Powstanie warszawskie i przeżycia ludności cywilnej (Białoszewski). Niszczenie człowieczeństwa (Nałkowska, Borowski, Sołżenicyn) i próby jego ocalenia (Herling-Grudziński, Korczak).

Diagnoza rzeczywistości powojennej: pierwsze miesiące władzy ludowej i problem pokolenia Akowców (Andrzejewski).

Człowiek zagubiony w świecie współczesnym: kryzys wartości, depersonalizacja stosunków międzyludzkich, dezintegracja osobowości i formy literackiej (Rózewicz, Konwicki, Mrozek).

Człowiek „wyprostowany”: historyczne konieczności a odpowiedzialność moralna. Próby ocalenia człowieka i narodu, poezja prawdy i heroizmu etycznego (Miłosz, Herbert).

Człowiek ubezwłasnowolniony. Jednostka a mechanizmy zniewolenia. Socrealizm. Literatura „dworska”. Wpływ propagandy na język (nowomowa) i kulturę masową. Język w stanie podejrzenia (poezja lingwistyczna, poezja pokolenia 68 — Białoszewski, Barańczak). Wpływ cenzury na rozwój form „ezopowych” w poezji i prozie (Andrzejewski, Strykowski).

„Literackość” zakwestionowana. Rola dokumentu i literatury faktu. Audiowizualny charakter kultury współczesnej. Literatura a film.

Charakterystyczne nurty tematyczne w prozie (np. tendencje antyurbani-
styczne, motywy arkadyjskie i wiejskie (Myśliwski, Nowak, Miłosz); wyko-
rzenie z „małej ojczyzny”, mit kresów, poszukiwanie tożsamości, stosu-
nek do innych kultur i narodów (Konwicki, Miłosz, Strykowski, Kuśniewicz
i in.). Przemiany form powieściowych: realizm a kracjonizm, eksperymenty,
narracyjne, przemiany w kompozycji, przekształcenia w języku literackim
(np. inwazja języka potocznego, stylizacje).

Przemiany form lirycznych: kontynuacje nurtów awangardowych (krea-
cjonizm, groteska, eksperymenty lingwistyczne) i nurty klasycyzujące (styli-
zacje, cytaty, aluzja).

Przemiany form dramatycznych, np. odejście od iluzyjności, rozbicie
kompozycyjne — technika collage’u, paraboliczność, dialog z tradycją.

Osobliwości współczesnego życia literackiego i kultury: wpływ wydarzeń
historycznych i polityki kulturalnej na kształt literatury i kultury: zjazd
literatów w Szczecinie (1949); przełom październikowy i pokolenie „Współ-
czesności” (1956); marzec 1968 i grudzień 1970 — narodziny kontestacji
i opozycji, nowe tendencje w poezji; sierpień 1980 i grudzień 1981 — dwa
obiegi literatury: oficjalny i podziemno-emigracyjny.

KSZTAŁCENIE JĘZYKOWE

I. Nauka o języku

A. Tendencje rozwojowe współczesnej polszczyzny wraz z oceną normatywną ich przejawów

1. Tendencja do oszczędzania wysiłku

Niektóre przejawy działania tej tendencji, np. przekształcanie nazw dwuwy-
razowych w jednowyrazowe, tworzenie przymiotników odrzeczownikowych
zastępujących dłuższe związki wyrazowe, powstawanie derywatów wstecznych,
tworzenie skrótowców, zastępowanie zdań podrzędnych derywatami rzeczow-
nikowymi i imiesłowami, wypowiedzi eliptyczne; wyrównania analogiczne; sze-
rzenie się konstrukcji biernikowych zamiast dopełniaczowych, tendencja do
nieodmienności rzeczowników i liczebników, wzrost liczby konstrukcji pozycyj-
nych w języku współczesnym.

2. Tendencja do wyrazistości i precyzji

Niektóre przejawy działania tej tendencji, np. szerzenie się końcówek i for-

mantów wyrazistych, formantów złożonych zamiast prostych, powstawanie dużej liczby wyrazów złożonych, nazw dwuwyrzawowych (zwłaszcza w obrębie terminologii), szerzenie się konstrukcji analitycznych.

3. Tendencja do uzupełniania systemu językowego, przystosowywania się języka do potrzeb życia

Niektóre przejawy działania tej tendencji, np. rozwój słownictwa współczesnej polszczyzny, wpływ rozwoju cywilizacji na rozwój terminologii, masowość zapożyczeń.

4. Tendencja do ujednoczenia języka

Niektóre przejawy działania tej tendencji, np. zanikanie gwar, wzrost liczby użytkowników języka ogólnopolskiego, wpływy gwarowe w języku ogólnopolskim.

Ocena normatywna tendencji rozwojowych współczesnej polszczyzny.

B. Kultura języka jako składnik kultury społeczeństwa

Tendencje rozwojowe języka a kultura języka. Znaczenie wiedzy o kulturze języka w życiu społeczeństwa i narodu. Kultura wypowiedzi w życiu codziennym, w środkach masowego przekazu i w utworach literatury współczesnej (analiza i ocena normatywna niektórych wybranych przykładów; funkcja celowych użyć form naruszających normę i zwyczaj językowy we współczesnych utworach literatury pięknej).

C. Cechy swoiste języka polskiego na tle innych języków

Pojęcie rodziny języków. Cechy swoiste języka polskiego na tle innych języków słowiańskich i wybranych języków zachodnioeuropejskich (np. angielski, niemiecki, francuski); co to znaczy, że język polski jest językiem fleksyjnym. [D. Wiadomości o wybranych kierunkach językoznawstwa współczesnego

Na przykład: językoznawstwo strukturalne, językoznawstwo generatywne, tzw. językoznawstwo wewnętrzne i zewnętrzne; socjolingwistyka, psycholingwistyka, neurolingwistyka, pragmatyka i lingwistyka tekstu, językoznawstwo stosowane].

E. Charakterystyka językowa i stylistyczna tekstów literackich okresu wojennego i powojennego

II. Ćwiczenia w mówieniu i pisaniu

1. Doskonalenie sprawności i poprawności językowej. Rozwijanie umiejętności językowych ćwiczonych w klasach I—III.

Ćwiczenia w zakresie sprawności i poprawności językowej związane z tokiem nauki o języku.

2. Formy wypowiedzi

Ćwiczenia w zakresie wybranych form wypowiedzi; doskonalenie form ćwiczonych w klasach I—III; pisma użytkowe i urzędowe; [felieton, esej, recenzja językowo-stylistyczna wybranego tekstu].

Ćwiczenia ortograficzne i interpunkcyjne łącznie z pisaniem wypracowań i ich poprawą.

Podstawy samokształcenia

Doskonalenie własnego warsztatu pracy, np. kompletowanie księgozbioru, płytoteki i innych form zapisu.

Zapoznanie się z zasadami korzystania z biblioteki naukowej, książek i czasopism naukowych. Samodzielne dobieranie lektur. Sporządzanie notatek problemowych, np. w formie tzw. fiszek; dobór i sporządzanie bibliografii z punktu widzenia określonego tematu. Poznawanie muzeów literackich pisarzy doby współczesnej oraz działalności naukowej wybitnych polonistów.

WYNIKI NAUCZANIA

(osiągnięcia konieczne)

W zakresie wiedzy

absolwent klasy IV (maturzysta) powinien znać:

- utwory literackie (lub ich fragmenty) wskazane w kanonie lektury podstawowej, poznane w toku osobistej lektury i pracy na lekcjach;
- etapy rozwoju literatury polskiej po r. 1939 w powiązaniu z ważnymi wydarzeniami historycznymi w latach: 1949, 1956, 1968, 1970, 1980—1981, 1989;
- inspiracje ideowe i filozoficzne, zagrożenia cywilizacyjne, mechanizmy zniewolenia stosowane przez systemy totalitarne i działania obronne w kulturze polskiej;
- poszukiwania artystyczne w prozie, poezji i dramacie po r. 1939; dominacja literatury faktu, audiowizualny charakter kultury współczesnej; pokolenia literackie;
- pokłady tradycji literackiej w kulturze współczesnej i rozumieć ją jako współczynnik dzisiejszej kultury;
- tendencje rozwojowe współczesnej polszczyzny; pojęcie rodziny języków; cechy swoiste języka polskiego;

W zakresie umiejętności

absolwent klasy IV (maturzysta) powinien umieć:

a) sprawności czytelniczno-językowe

- wskazać cechy językowe i przejawy tendencji rozwojowych współczesnej polszczyzny w omawianych utworach, np. inwazja języka potocznego, kolokwializmy, wulgaryzmy, neologizmy i odkształcenia językowe, wieloznaczność słowa, potok składniowy, „nowomowa” i in.;
- odnaleźć i wyjaśnić funkcję nawiązań do tradycji literackiej w utworze współczesnym;

- czytać ze zrozumieniem ogólnego sensu i struktury artystycznej utwory literackie (nie omawiane w szkole) i werbalizować swoje doświadczenia i sądy czytelnicze;
- dokonać samodzielnie analizy i interpretacji utworu literackiego ze zrozumieniem reguł analizowania i interpretowania utworu;
- dokonać interpretacji porównawczej: utworu literackiego i filmu, tekstu dramatu i przedstawienia teatralnego, utworu literackiego i obrazu malarzkiego itp.;
- wartościować zjawiska artystyczne: utwory literackie i inne dzieła sztuki w perspektywie historycznej i uniwersalnej;
- gromadzić i porządkować wiedzę czerpaną z różnych źródeł i wykorzystywać ją w nowych sytuacjach poznawczych, w próbach syntezy;
- syntetyzować wiedzę o literaturze pod kierunkiem nauczyciela lub samodzielnie — w ujęciu historycznoliterackim, np. ewolucja danego gatunku, — uniwersalnym, np. wyszukanie i interpretacja materiału związanego z nie omawianym wcześniej motywem czy wątkiem (problem cierpienia, miłości, wolności, pojęcia ojczyzny, narodu i in.) w literaturze polskiej i obcej w różnych okresach literackich;

b) sprawności językowe

- dostrzegać i wskazywać przykłady tendencji rozwojowych współczesnej polszczyzny w tekstach literackich i nieliterackich;
- zastosować wskazania teorii kultury języka do własnej praktyki językowej oraz do oceny czytanych tekstów literackich;
- układać formy dłuższych wypowiedzi, objęte programem nauczania w klasach I—IV;
- dokonać analizy merytorycznej i redakcyjnej tematów rozprawek (przedmaturalnych);
- napisać rozprawkę przedmaturalną lub interpretację utworu poetyckiego; przeprowadzić krytyczną analizę pod względem merytorycznym, kompozycyjnym i językowym rozprawki napisanej przez innego ucznia;
- posługiwać się słownikami języka polskiego;
- wypowiadać się sprawnie i poprawnie w mowie i na piśmie.

UWAGI O PROGRAMIE I PROCESIE DYDAKTYCZNYM

I. Konstrukcja programu

W programie zachowano strukturę wypracowaną w poprzednich wersjach i projektach programowych. Zachowany został podział programu na trzy części: „Cele kształcenia i wychowania”, „Treści kształcenia i wychowania” oraz „Uwagi o programie i procesie dydaktycznym” (tu zmieniono redakcję tytułową).

W „Treściach kształcenia i wychowania” zachowano dwie wyodrębnione dotąd grupy tematyczne, czyli działy programowe: „Kształcenie literackie i kulturalne” (choć — dodajmy — ten drugi przymiotnik podany jest nieco na wyrost) oraz „Kształcenie językowe”. Wprowadzone zmiany strukturalne dotyczą wewnętrznego uporządkowania treści w dziale „Kształcenie literackie i kulturalne”; kształtuje się ono następująco:

- A. Lektura podstawowa (polska i powszechna)
- B. Lektura uzupełniająca (polska i powszechna)
 - a. Poszerzenie lektury podstawowej
 - b. Kontynuacje i nawiązania
- C. Ćwiczenia w interpretacji
 - a. Konteksty interpretacyjne (lektura pomocnicza) (filozofia, eseistyka, sztuka)
 - b. Sugestie interpretacyjne, problematyka syntezy.

Ostatni z wymienionych poddziałów „C” adresowany jest głównie do nauczyciela i zdolniejszego ucznia. Podsuwa on teksty pomocnicze, sugeruje pożądane, choć nie obligatoryjne wymiary pracy nad lekturą. W strukturze programu uwypuklona została więc czytelnicza koncepcja nauczania literatury w szkole średniej, o czym mówią także nazwy poszczególnych jednostek metodycznych: „wybrane utwory z epoki...” zamiast jak dotąd: „Średniowiecze” czy „Renesans”, co sugerowało całościowe, historycznoliterackie ujęcie materiału.

Wewnętrzne uporządkowanie „Kształcenia językowego” pozostaje bez zmian; obejmuje ono „Naukę o języku”, „Ćwiczenia w mówieniu i pisaniu” oraz „Podstawy samokształcenia”.

Program każdej klasy zamykają „Wyniki nauczania” sprowadzone do obligatoryjnego minimum, o czym mówi podtytuł „Osiągnięcia konieczne”.

II. Dobór i układ treści kształcenia

1. Rola języka polskiego jako przedmiotu nauczania w wykształceniu ogólnym i w wychowaniu humanistycznym

Przedmiot „język polski” jest głównym i najważniejszym przedmiotem humanistycznym na średnim poziomie kształcenia. Jego wyjątkowa rola wynika nie tylko z tego, że treści programu nauczania obejmują niemal całą humanistykę: literaturę i język, film i teatr, historię i teorię literatury, językoznawstwo, teorię kultury i sztuki, filozofię i historię, psychologię i socjologię, ale przede wszystkim dlatego, że wprowadza on młodzież do narodowej kultury, zapoznaje z narodowymi tradycjami, a także kształci język młodzieży; uczy czytania i rozumienia dzieł literatury polskiej i światowej, kształci na odpowiednim poziomie umiejętności pisania i mówienia, które są nieodzowne do skutecznego działania.

Właśnie kształcenie umiejętności czytania, pisania i mówienia oraz wytwarzania warunków poprzez odpowiednio dobraną lekturę i umiejętną jej interpretację do „otwarcia się” na drugiego człowieka i na innych ludzi, a także wyrabianie wrażliwości na piękno, dobro, prawdę, sprawiedliwość i inne ideały humanistyczne, stawia język polski na pierwszym miejscu wśród innych przedmiotów

nauczanych w szkole. Sądzymy, że tak długo, jak długo dominującym systemem kształcenia pozostanie system klasowo-lekcyjny, język polski — ze względu na swe funkcje integrujące — pozostanie najważniejszym przedmiotem nauki szkolnej.

Takie rozumienie roli i miejsca przedmiotu „język polski” w szkolnej edukacji stawia szczególne zadania przed nauczycielem języka polskiego. To, czy nasz przedmiot będzie spełniał rolę, jaką mu przypisujemy, w każdym konkretnym wypadku będzie zależało od wiedzy, umiejętności i postawy nauczyciela polonisty, gdyż jego działania dydaktyczne warunkują sposób wprowadzenia poszczególnych haseł programu do praktyki szkolnej: to on nadaje kierunek interpretacjom dzieł literatury pięknej i wprowadza w świat sztuki i nauki, to od jego wrażliwości, wiedzy, samodzielnych sądów, racjonalności działania i odpowiedzialności zależy to, jacy będą wychowankowie. Nauczyciel — to trzeba z całą mocą podkreślić — nie powinien ograniczać swoich poczynań dydaktycznych do biernej „realizacji” programu nauczania (właśnie dlatego — dodajmy nawiasem — przeredagowany został tytuł „Uwag...”). Dziś przyznano mu daleko idącą swobodę nie tylko w zakresie oczekiwanej i twórczej interpretacji programu nauczania, ale nawet w samodzielnie dokonywanych zmianach, przesunięciach partii materiału, czy wręcz samodzielnych konstrukcjach programowych. Czy interpretacja programu będzie udana, tzn. pełna, oparta na aktualnej wiedzy naukowej i skuteczna, zależy od stopnia przygotowania nauczyciela do zawodu. W tak pojmowanej roli szkolnego polonisty zawarte jest pewne ryzyko, czy nauczyciel podoła stawianym przed nim zadaniom; ryzyko zawsze jednak wiąże się z samodzielnością i twórczą postawą, a są one nieodzowne, by nauczanie i wychowanie było skuteczne.

2. Kształcenie literackie i kulturalne

Dobór treści kształcenia literackiego i kulturalnego można by odczytać jako wyraz przerostu ambicji autorów programu, jest on bowiem nieproporcjonalny w stosunku do przyznanego polonistom limitu czasu. W zasadzie, przy sumiennym potraktowaniu kształcenia językowego, nauczyciel nie może lub prawie nie może wyjść poza literaturę i to — lekturę podstawową. Po cóż zatem wprowadzać do programu inne teksty poszerzające kanon, po co sugerować konieczność wkraczania na rozległe tereny sztuki i kultury, po co zamieszczać teksty filozoficzne, eseje i opracowania różnego typu?

Odpowiedzi na te pytania są zróżnicowane i wiążą się z lansowanym w programie modelem dydaktyki: po pierwsze — budować mamy podstawy samokształcenia i rozwijać kompetencje czytelnicze, kształtować reguły odbioru sztuki literackiej, nie zaś przekazywać gotową i unieruchomioną wiedzę historycznoliteracką; po drugie — ćwiczenia w interpretacji wybranych dzieł powinny być prowadzone z użyciem i zastosowaniem różnych kontekstów, w powiązaniu z życiem narodu w danym czasie historycznym, w powiązaniu ze sztuką — architekturą i malarstwem, w perspektywie filozofii, w porównaniu z filmem i sztuką teatru itp.; po trzecie — różne sądy zaczerpnięte z krytyki literackiej lub opracowań służyć mogą procesom wartościowania i uczyć uzasadniania własnych ocen. Lektura uzupełniająca natomiast może być wykorzystana, jeżeli nie star-

czy godzin lekcyjnych, w czytaniach domowych uczniów czy w zajęciach poza-lekcyjnych, co stanowiłoby pożądane tło dla zajęć i lektur podstawowych.

Główny kanon lekturowy stanowią arcydzieła i utwory literatury narodowej reprezentatywne dla danego czasu, uzupełnione w każdej epoce jednym utworem z literatury powszechnej. Są to dla uczniów dzieła trudne, sytuujące się najczęściej poza horyzontem oczekiwań nastolatków czy dorastającej młodzieży. (Wielu uczniów czyta równoległe, z własnego wyboru utwory przeznaczone dla młodzieży, o czym warto pamiętać). Aby zrównoważyć uboczne skutki tego nachylenia ku przeszłości w doborze lektury, należy ukazywać tradycję jako żywy komponent kultury współczesnej, czemu służą utwory zawarte w dziale „kontynuacje i nawiązania” oraz prowadzić interpretacje utworów dawnych tak, aby nie pomijając historycznych odniesień ujmować sensy w perspektywie uniwersalnej: filozoficznej, egzystencjalnej, moralnej i religijnej — jeżeli dany utwór takie treści zawiera.

Program koncentruje uwagę głównie na literaturze traktując ją jako sztukę słowa — suwerenną i autonomiczną — a jednocześnie jako organiczną część kultury. W tym sensie program kształcenia ma charakter literacko-kulturalny, podporządkowany całościowej wizji humanistyki. Zrezygnować zaś trzeba — głównie z powodów czasowych — z autonomicznego potraktowania innych sztuk: filmu, teatru, radia czy programów telewizyjnych. Istnieją one w programie głównie jako pole odniesień dla literatury, jako konteksty interpretacji utworów literackich. Wiedzę o tych dziedzinach sztuki przekazywać można (i trzeba!) okazjonalnie, bez dążenia do ujęć systemowych. Nie jest to rozwiązanie dobre, ponieważ kultura współczesna ma charakter audiowizualny, nie zaś literacki, a dziecko styka się ze światem obrazu wcześniej niż z utworem literackim. Nie ma jednak na razie innego wyjścia: z literatury zrezygnować nie można w szkolnej edukacji, na szeroko pojętą kulturę nie ma miejsca w ciasno napiętym programie. Wykorzystać trzeba w tym celu w pełniejszy sposób zajęcia pozalekcyjne i oświatę równoległą.

Naukową podstawę opracowania lektury stanowią w równym stopniu wiadomości z historii literatury i teorii literatury. Podstawowe pojęcia z poetyki opisowej poznają uczniowie w szkole podstawowej. W szkole średniej należy w sposób wyważony i selektywny kształtować niezbędne pojęcia z poetyki historycznej oraz z procesu historycznoliterackiego, co ujęte zostało w wynikach nauczania. Elementy wiedzy historycznoliterackiej są niezbędne w kształceniu literackim na poziomie szkoły średniej. Pamiętać jednak trzeba, że pełnią one rolę pomocniczą — służyc mają interpretacji wybranych utworów i na tej podstawie — uogólnieniu w pojęciach historycznoliterackich.

Układ treści jest chronologiczny, co ułatwić ma rozumienie historycznych aspektów omawianych utworów. Nie oznacza to jednak, że w liceum czy technikum uczy się historii literatury. Nie wynika ona, tzn. proces historycznoliteracki, z prostego następstwa zjawisk. Ponadto: historię literatury tworzą nie tylko „wybrane arcydzieła”, lecz także — a może przede wszystkim — utwory mniejszego lotu, na które w szkole nie ma ani czasu, ani potrzeby. Uchwycenie procesu historycznoliterackiego nie jest w szkole w ogóle możliwe, a próby takowe przerażają się w fabrykowanie schematycznych uproszczeń i stereoty-

pów w toku przekazywania gotowej wiedzy. Tymczasem właśnie takie tendencje ciągle dominują w nauczaniu licealnym: tendencje do ujęć kompletnych i kursowych z preferencją celów poznawczych, nie zaś — jak chce program — kształcących i wychowawczych. Trzeba stanowczo tym dobrze w szkole zadomowionym nawykom przeciwdziałać. W szkole można jedynie ukazać epizody procesu historycznoliterackiego, co akcentuje sama struktura programu, np. formuła: „wybrane utwory”. Inwersje czasowe, tzn. przeplatanie utworów dawnych ze współczesnymi (rola „kontynuacji i nawiązań”), także pełnią rolę, między innymi, przeciwdziałania rutynie kursowego toku nauczania. Z lektury usunięto wszystkie hasła sugerujące taki tok. np. „Najdawniejsze zabytki języka polskiego” czy „Wybór poezji romantyzmu krajowego”.

Sprzeczne z założeniami programu jest także budowanie „syntez historycznoliterackich” w klasie maturalnej, co — najczęściej — przeradza się w mechaniczne i pospieszne powtórki całego rozległego materiału, główne źródło schematów, etykietek przyklejanych do poznanych utworów. Takie lekcje niczego nowego nie uczą, a nauczyciel traci cenny czas. A przecież powinniśmy budować człowieka, nie — syntezę... Ta bezsensowna sytuacja trwać będzie tak długo, jak długo na maturach straszyć będą rozprawki, w których żąda się od abiturienta „galopady” po arcydziełach i epokach — od *Bogurodzicy* do... Białoszewskiego lub Brandysa. Na egzaminach dojrzałości powinno się sprawdzać to, co programy formułują już od czasów „dziesięciolatki” jako cel nadrzędny: dojrzałość czytelniczą, przygotowanie do odbioru. Mogłaby to być interpretacja urywka prozy, fragmentu poematu czy utworu poetyckiego, krytyczna recenzja obejrzanego ostatnio filmu czy przeczytanej książki, swobodna wypowiedź na temat tzw. „wolny” (rozwińcie myśli filozofa, rozważania na tematy etyczne, społeczne) itp. lub inne. Nadrzędnym kryterium w ocenie powinna być sprawność językowa maturzysty i zdolność samodzielnego myślenia.

3. Kształcenie językowe

Kształcenie językowe jest ważną, integralną częścią przedmiotu „język polski”. Jego realizacja jest nieodzowna i konieczna, aby przedmiot mógł pełnić rolę, o której była mowa w pierwszym akapicie.

Kształcenie językowe składa się z dwóch działów: nauki o języku oraz ćwiczeń w mówieniu i pisaniu. Pierwszy dział powinien służyć poznaniu przez ucznia wymienionych w programie nauczania zagadnień językoznawczych, drugi powinien służyć kształceniu różnego rodzaju sprawności językowych. Autorzy programu uważają, że kształcenie sprawności językowych jest sprawą pierwszorzędnej wagi, ale może się ono odbywać — ze względu na założone cele: kształcenie świadomego użytkownika języka — tylko przy wsparciu wiedzą teoretyczną, która została tak dobrana, aby takim właśnie kształceniu służyć.

Program nauki o języku kładzie nacisk na zagadnienia komunikacji językowej i kulturę języka, rozumianą przede wszystkim jako świadoma postawa użytkownika języka wobec języka, oraz funkcje poszczególnych form językowych w procesach komunikacyjnych. Treści programu nauki o języku dzielą się na obowiązkowe i fakultatywne; te ostatnie ujęte są w nawias kwadratowy.

Treści fakultatywne są ważnym uzupełnieniem treści obowiązkowych, ich realizację jednak pozostawia się decyzji nauczyciela.

Część zagadnień z nauki o języku, np. niektóre zagadnienia z historii języka polskiego, zagadnienia stylistyczne, funkcje wybranych form językowych, będzie realizowana w związku z analizą tekstów (literackich i innych). Trzeba jednak pamiętać, aby zagadnień tych nie pomijać w planowaniu własnej pracy.

Ważną rolę w kształceniu językowym pełnią ćwiczenia w mówieniu i pisaniu, które łączą się z jednej strony z nauką o języku: odwołują się do wiedzy językoznawczej ucznia, z drugiej zaś — do kształcenia literackiego i kulturalnego: teksty literackie, publicystyczne i inne, które są przedmiotem lektury, stanowią także materiał do obserwacji językowych i stylistycznych, stanowią pewien wzór, który uczniowie mogą naśladować, zwłaszcza na początku kształcenia różnych form wypowiedzi; lektura najczęściej zresztą, zgodnie ze szkolną tradycją, będzie stanowiła materiał do różnego rodzaju wypowiedzi ustnych i pisemnych. Takim samym celom może służyć tekst filozoficzny. Trzeba pamiętać, że kształcenie czytania, mówienia i pisania odbywa się przede wszystkim w ramach ćwiczeń w mówieniu i pisaniu. Jeżeli się chce osiągnąć odpowiednio wysoki poziom w zakresie umiejętności, o których mowa, nie można tych ćwiczeń zaniedbywać, ani też nie można traktować ich tylko formalnie; powinny być one bardzo starannie zaplanowane przez nauczyciela, prowadzone konsekwentnie i systematycznie. Dobór i charakter ćwiczeń w mówieniu i pisaniu zależy przede wszystkim od nauczyciela. Program podaje tylko przykładowo, jakie ćwiczenia powinny być prowadzone. Znajomość zespołów klasowych i poszczególnych uczniów umożliwi nauczycielowi dobór takich ćwiczeń, które będą rzeczywiście potrzebne do podnoszenia sprawności językowej jego wychowanków. Prowadzić trzeba je na poziomie dostosowanym do ich możliwości, pamiętając jednocześnie, że program nauczania określa pewne minimum także i w tym zakresie.

III. Proces dydaktyczny — formy organizacyjne, metody i środki

Działania dydaktyczne nauczyciela—polonisty mają złożoną genezę. Przemysłana i „dobra robota” w tej mierze powinna wynikać z trzech źródeł wiedzy: o uczniu, o przedmiocie, o procesie dydaktycznym. Wiedza o przedmiocie, choć podstawowa i zasadniczo warunkująca sprawne działania, nie wystarczy, tak jak nie wystarczy uzupełnienie wiedzy o literaturze wiadomościami z zakresu dydaktyki i pedagogiki. Najważniejsza bowiem i — dodajmy — najczęściej zupełnie nie uświadomiona jest wiedza o uczniu. Najistotniejsze w procesach kształcenia jest wytworzenie motywacji uczenia się. W badaniach skuteczności i efektywności nauczania sytuują się one na pierwszym miejscu, podczas gdy np. metody — dopiero na dziesiątym. Wywołanie pozytywnych nastawień i motywacji jest trudne w warunkach programu, który w doborze treści idzie jakby w poprzek naturalnych oczekiwań i horyzontów czytelniczych dorastającej młodzieży, w warunkach stwarzających ciśnienie przymusu lektury. Polonista, aby osiągnąć rezultaty pożądane, musi zrobić wszystko — złagodzić owe ciśnienie czy wręcz przekształcić przymus w pozytywne i najcenniejsze motywacje czytania i poznawania zjawisk kultury.

Na lekcjach języka polskiego nie może być nudno, sucho, bezbarwnie i... jednostajnie: zawsze ten sam tok analizy (czytaj — pogadanki, w której główną rolę pełni sam polonista), te same kierunki interpretacji (najczęściej historyczno-literackie bez ujęć uniwersalnych), te same sposoby ujmowania treści językowych (z nachyleniem ku wiedzy teoretycznej bez powiązania jej z własną praktyką językową), ta sama rola, w jakiej sytuuje się ucznia — albo biernego odbiorcy dzieła, albo treści przekazywanych przez nauczyciela. W dobrze zorganizowanym procesie nigdy nie jest „tak samo”: zmieniają się nie tylko dzieła i problemy, ale i wymiary, i kierunki interpretacji, uczniowie zaś sytuowani są w różnych rolach i sposobach uczenia się — przez przeżycie, działanie, samodzielne poszukiwanie wiedzy (badanie) czy też przez przyswajanie podanych informacji. Uczeń musi być wdrażany do wysiłku i trudu w samodzielnie dokonywanych poszukiwaniach i operacjach myślowych, ale też należy mu dać szansę przeżycia emocjonalnego poznawanych treści czy działań twórczych umożliwiających wyładowanie nagromadzonej energii i potrzeb twórczych, uzdolnień artystycznych albo też po prostu potrzeb ludycznych. Tylko tak można wywołać motywację, kształtować pozytywne nastawienia i wartościowe postawy czytelnicze, tzn. obok najczęstszych wśród uczniów postaw ludycznych czy poznawczych lub kompensacyjnych kształtować także postawy estetyczne.

Sztuka dydaktyki to przede wszystkim sztuka selekcji materiału (jego pogłębienia!) i sztuka teleologii, czyli świadomości celu. Poloniści (niech mi wybaczą!) ciągle grzeszą skłonnością do nadmiaru: jak najwięcej utworów przeczytać, jak najwięcej „zrealizować” tematów, jak najwięcej wypowiedzieć słów... (bo i to trzeba wytknąć: gadulstwo i niecierpliwość w wyczekiwaniu na trudne owoce myślenia uczniów — to nasze najgłębsze przyzwary!). Z przebogatych ofert literatury czy kultury wybrać trzeba tylko to, co jest nieodzowne do osiągnięcia założonego celu, a wybrany utwór czy temat językowy poddać wielostronnej „obróbce”, naświetlić z różnych stron — teoretycznych i praktycznych, sytuując uczniów w różnych, wskazanych wyżej rolach i sytuacjach poznawczych.

Świadomość celu rzutuje w zasadniczy sposób na organizację procesu. Jeżeli świadomość celów szczegółowych, tzn. związanych z opracowaniem danego utworu czy tematu lub pojedynczą lekcją, uznać można by za wystarczającą, to zupełnie nie można tego powiedzieć o świadomości celów ogólnych. Planowanie dydaktyczne ograniczane bywa zazwyczaj do sporządzenia „rozkładu materiału”, który wynika z chronologicznego układu treści w programie i trudno dopatrzeć się w nim indywidualnego wyrazu — interpretacji i treści, i celów nauczania — w ujęciu danego polonisty.

A właściwie to jest najważniejsze: indywidualna interpretacja celów ogólnych i związane z nią planowanie dydaktyczne. Nic bowiem nie wyniknie z opracowania pojedynczych, izolowanych wzajemnie faktów czy zjawisk. Trzeba je scalić, powiązać, ukształtować całości — czy to w uogólnieniu pojęciowym, czy sferze podjętej problematyki, czy w ideach wychowawczych. Polonista powinien zatem tworzyć nie stereotypowy „rozkład materiału” preferujący cele poznawcze i wyłącznie historycznoliterackie powiązania, ale powinien przewidzieć pewien ciąg przemyślanej pracy podjętej w tym samym celu. W zasadzie już w klasie I trzeba wiedzieć, co będzie potrzebne w klasie maturalnej. Na przykład czytając

z uczniami Homera musimy pamiętać o wszystkich późniejszych realizacjach eposu i epickości w literaturze; analizując fragment poświęcony śmierci Rolanda w kategoriach chrześcijańskiej ofiary, budujemy tło dla wszystkich późniejszych śmierci za ojczyznę: w utworach romantyzmu, w *Trylogii* Sienkiewicza, w noweli *Rozdziobią nas kruki, wrony...*, w obrazie śmierci Maćka Chełmickiego; rozważając biblijny dramat Hioba tworzymy podstawy do rozmyślań o cierpieniu wpisanych w różne utwory od *Trenów* Kochanowskiego do *Pana Cogito* Herberta; *Pieśń nad pieśniami* stanowi najdoskonalszy punkt wyjścia do omówienia wątku miłosnego i różnych ujęć i wymiarów miłości w utworach dawnych i współczesnych itp. Świadomość celu ogólnego powinien mieć nie tylko nauczyciel, lecz także uczeń. Właśnie takie, wyprzedzające proces dydaktyczny, wizje kontynuacji danego motywu spełniają rolę zasadniczą — uświadamiającą cel, motywującą do pracy nad tekstem.

Polonista ma różne możliwości scalania materiału i nie powinny to być wyłącznie całości historycznoliterackie (epoki, okresy, prądy, konwencje) czy też — teoretycznoliterackie (gatunki, tropy stylistyczne, style artystyczne). Wychowanie ogólne w liceum musi mieć wymiar erudycyjny czy instrumentalny, ale stanowi to tylko pomoc w osiągnięciu koronnych celów wychowawczych. Aby to osiągnąć, trzeba wydobyć z literatury wszystkie wskazywane wyżej wymiary uniwersalne, związać je z egzystencją i potrzebami młodych ludzi i zadbać o atrakcyjne formy procesu kształcenia. Podstawowe uwarunkowanie stanowi zatem długofalowe i rozumne planowanie pracy dydaktycznej, w której muszą się splecać harmonijnie różne treści (także najistotniejsze — kształcenia językowego) i wiązać różne cele kształcenia i wychowania.

Wiele zależy od metody. Najprostsza jej definicja to „droga do celu”. Już ta formuła uświadamia, że problematyka związana z metodami czy technikami nauczania jest złożona. Różne bowiem zakładamy cele — ogólne i szczegółowe, różne przekazujemy treści, w różnych warunkach i zespołach uczniowskich. Nie wchodząc w szczegółowe rozważania, szczególnie skomplikowane w polonistyce szkolnej, w której nakładają się nazwy polonistyczne na — dydaktyczne (lub na odwrót), przypomnieć trzeba kilka uwag podstawowych: 1. Świadomość literaturoznawcza (i językoznawcza) decyduje o jakości merytorycznej gałęzi procesu, ale nie zapewnia skuteczności; trzeba wiedzieć, jak zorganizować lekcję (jednostkę metodyczną) i umieć przełożyć treści merytoryczne na działania dydaktyczne. 2. Proces nauczania uczenia się musi być wielostronny, tzn. oparty na zróżnicowanych sytuacjach poznawczych i odwołujący się do różnych reakcji psychicznych uczniów: intelektualnych, emocjonalnych, wolicjonalnych. 3. Pożądane motywacje uczenia się najłatwiej wywołać wtedy, jeżeli stosowane metody są atrakcyjne dla uczniów i zróżnicowane.

Na poziomie nauczania w szkole średniej ważną rolę spełnia metoda **wykładu** i to z wielu powodów. Nauczyciel musi sięgnąć po sposoby najszybszego przekazu informacji po to, aby cenny czas wykorzystać na ćwiczenia w interpretacji czy ćwiczenia językowe. Uczeń powinien osiągnąć umiejętność słuchania wykładu, przyswajania podawanej wiedzy, kojarzenia faktów, notowania najistotniejszych wiadomości, co jest nieodzowne nie tylko dla podjęcia studiów,

ale i niezbędne w życiu i pracy. Dobry wykład powinien stanowić także wzór starannej polszczyzny i poprawnej artykulacji, może uczyć także myślenia problemowego. Okazję wygłoszenia wykładu stanowią wszystkie lekcje otwierające większe jednostki metodyczne: wprowadzenie do epoki, do twórczości pisarza, a nawet większego utworu. Także niektóre tematy językowe domagają się formy przekazywania informacji, np. pochodzenia polskiego języka czy wiadomości o kierunkach językoznawstwa itp.

Polonista skupia jednak uwagę na ćwiczeniach kształcących i współpracy z uczniami, tak w zakresie kształcenia literackiego, jak — językowego. Opracowanie lektury wypełniające zdecydowaną większość lekcji może przybierać różną postać: albo ćwiczeń w analizie i interpretacji utworu rozwijających myślenie analityczne i kształcących reguły procesu analizy, albo działań twórczych ucznia, albo też lekcji opartych na przeżyciu emocjonalnym.

Ćwiczenia w interpretacji powinny być wsparte także metodą wykładu interpretacyjnego lub — jak to nazywają metodycy francuscy — metodą eksplikacji tekstu. Nauczyciel powinien dać uczniom wzór czytania i wyjaśniania utworu; może to być utwór poetycki lub krótki fragment poematu czy prozy poddany wielostronnej analizie i interpretowany w różnych kontekstach. Istotny w tej metodzie jest wzorowy sugestywny wykład nauczyciela interpretującego wybrany tekst. Lekcje o charakterze ćwiczeniowym w zakresie analizy i interpretacji są ze swej istoty „problemowe”, choć mogą być inaczej dydaktycznie zorganizowane: albo przeprowadzone metodą heurysty, kiedy to nauczyciel bezpośrednio kieruje myśleniem uczniów poprzez naprowadzające pytania, albo też drogą wyłaniania problemów (działań analitycznych) i samodzielnego ich rozwiązywania przez uczniów. W każdym wypadku chodzi o to samo: stwarzanie sytuacji poznawczych uruchamiających procesy analizy i poszukiwania związków między elementami utworu czy wprowadzonymi kontekstami. Sam tok analizy literackiej może przebiegać różnymi torami w zależności od świadomości literaturoznawczej nauczyciela czy założonych celów. Można by zatem wyróżnić analizę strukturalną, socjogenetyczną, psychoanalityczną, filozoficzną czy etyczną itp. W liceum, w klasach wyższych, ze zdolniejszymi uczniami należałoby kształcić świadomość metody literaturoznawczej, choć ten postulat należy z pewnością do przyszłości... W każdym natomiast warunkach można i trzeba prowadzić różne ćwiczenia porównawcze: tekst literacki — inny tekst literacki, utwór literacki — obraz malarski, utwór — film, tekst dramatu — „tekst” teatru — takie porównania stwarzają bardzo dogodne sytuacje poznawcze, uczą obserwacji, porównywania i wnioskowania.

Ważna jest także umiejętność syntezy, ale nie należy tego terminu utożsamiać ze zwykłym powtarzaniem opracowanego już materiału. Syntezę tworzymy wtedy, jeżeli ze znanego materiału tworzymy nową całość, i tym samym nie tylko utrwalamy poznany materiał, ale uczniowie poznają nową rzeczywistość. Lekcje podsumowujące, np. materiał z twórczości danego autora czy — z opracowanej epoki powinny mieć charakter syntezy dokonywanej wspólnie z uczniami, najlepiej na podstawie nowo wprowadzonego konkretnego — dzieła sztuki, filmu czy utworu dotąd nie poznanego. Pełni on wówczas rolę nieautonomiczną, jest soczewką skupiającą rozproszone promienie wiedzy. Umiejętność myślenia

syntetycznego, tzn. całościowego ujmowania poznanej wiedzy, jest niezwykle ważna w całości kształceniu edukacji, stanowi podstawę najwyższej formy myślenia — abstrakcyjnego, pojęciowego.

Lekcje poświęcone kształtowaniu pojęć — bądź gatunkowych, bądź historycznoliterackich są ze swej istoty oparte na procesach syntezy. Takim lekcjom trzeba poświęcić wiele uwagi, gdyż kształtowanie pojęć nie może się odbywać okazjonalnie i „mimochodem” — poprzez podanie terminu. Nie spełni on żadnej roli, jeżeli nie zostanie uprzednio wsparty procesami obserwacji, abstrahowania i uogólniania.

Nie doceniane w praktyce na poziomie szkoły średniej są metody oparte na działaniu ucznia, na co niewątpliwie wpływa preferencja celów poznawczych. Tymczasem najbardziej kształcące są właśnie działania z uwagi na ich walor wywoływania pozytywnych motywacji uczenia się. Tu można by wymienić bogaty repertuar metod i technik organizujących działania (lub inaczej „wykonania utworu”) twórcze, np. interpretacje głosowe, recytacje zbiorowe czy indywidualne, różne formy teatru klasowego i małych inscenizacji, przygotowanie scenariuszy (np. filmowych), montażu poetyckich, wystaw, konkursów czy plebiscytów literackich; do tego kręgu należą także różne formy praktyki pisarskiej uczniów np. tradycyjne formy wypowiedzi w ramach ćwiczeń w mówieniu i pisaniu, czy też bardziej wysublimowane — pastisze czy próby literackie. Istnienie szkolnej gazetki ułatwia, bo motywuje, różne działania pisarskie i redakcyjne. Działania uczniów mogą mieć także charakter „badawczy” i wiązać się z samokształceniem. Gromadzenie wiedzy z różnych źródeł, sporządzanie bibliografii, notatek, konspektów, przygotowanie i wygłoszenie referatu, czynny udział w dyskusji, prowadzenie i podsumowywanie dyskusji — wszystko to stanowi pożądany obszar aktywności uczniowskiej w liceum. Nie trzeba zapominać także o potrzebach ludycznych uczniów, o konieczności odprężenia, wspólnej zabawy czy przeżycia emocjonalnego. Musi znaleźć się czas na swobodne rozmowy, spontaniczne reakcje i nie zawsze uzasadnione intuicje uczniów. Musimy je uszanować i taktownie sprowadzić do racjonalnych uzasadnień pracą i myśleniem nad tekstem. Dlatego właśnie trzeba podkreślić niezbędny warunek dobrej dydaktyki: elastyczność metody.

Problemy metodyczne związane z kształceniem językowym wiążą się przede wszystkim z zagadnieniem integracji dwóch podstawowych działów nauczania: literatury i języka, o czym już była mowa. Podejmując zadania z „nauki o języku”, pierwszeństwo oddać należy metodom poszukującym, polegającym na obserwacji faktów, ich analizie dokonywanej samodzielnie przez uczniów i dochodzeniu do umotywowanych uogólnień. Tak pomyślane lekcje uczą nie tylko „o języku” i budują teoretyczną świadomość językową, ale także rozwijają logiczne myślenie uczniów. Wiedza teoretyczna powinna jednak służyć różnym formom praktycznego działania. Chodzi tu nie tylko o rozwijanie umiejętności uczniów w zakresie przestrzegania norm językowych, analizy i interpretacji tekstów literackich i nieliterackich oraz sprawnego i estetycznego kształtowania własnych wypowiedzi, ale także o umiejętności posługiwania się różnego rodzaju środkami dydaktycznymi, jak słowniki i poradniki językowe.

Warto na koniec upomnieć się o jeszcze jeden wymiar kształcenia językowe-

go: wymiar etyczny. Prace maturalne czy pisane na egzaminach wstępnych na wyższe uczelnie dowodzą, że właśnie ten wychowawczy sens edukacji językowej jest bardzo zaniedbany. Są one bowiem pełne frazesu, słów cudzych, zawierają deklaracje i... deklamacje pięknych słów, idei, postaw, w których autor nie uczestniczy i w które nie wierzy. Mimo to je wypowiada, chce zdać egzamin... Kłamstwo ujawnia się najwyraźniej w języku, w mowie. Trzeba uczyć prawdy. Polega ona na etyce myśli i odpowiedzialności w słowie.

Na koniec trzeba także wspomnieć o środkach dydaktycznych, którymi posługujemy się w edukacji polonistycznej. Są to środki tradycyjne gromadzone w pracowni; np. słowniki, encyklopedie, podręczniki i kompendia wiedzy, komplety lektur, płyty, nagrania, albumy, przeglądówki i inne. Przestrzeń pracowni polonistycznej jest jednak daleko rozleglejsza, obejmuje całe miasto (lub najbliższe miasto): muzea, zabytki, teatry, kina, biblioteki. Polonista musi być nie tylko wykształcony i mądry, cierpliwy i taktowny, musi być też ruchliwy.

IV. Orientacyjny podział godzin lekcyjnych

Klasa	Ogółem	Lektura podstawowa	Kształcenie językowe	Prace klasowe	Treści fakultatywne (lektura uzupełniająca, konteksty interpretacyjne)
I	136	Wprowadzenie 8 Starożytność 20 Średniowiecze 15 Renesans 25 Barok <u>12</u> 80	30	12	14
II	136	Oświecenie 25 Romantyzm <u>50</u> 75	30	12	19
III	136	Pozytywizm 25 Młoda Polska 30 Dwudziestolecie <u>30</u> 85	15	12	24
IV	125	Współczesność Synteza <u>25</u> 25	15	15	70

Jak wynika z powyższej analizy czasu przyznanego poloniście (4 godziny tygodniowo w każdej klasie), program, mimo dokonanych w nim redukcji treści do niezbędnego minimum, jest ciasno napięty i nie umożliwia poloniście dużej

swobody manewru. Nie istnieje ona prawie wcale w dwóch klasach niższych, w których konieczna jest większa liczba zajęć z zakresu kształcenia językowego i to z uwagi na zbyt obszerny materiał, zasadniczo uszczuplony, a także z powodu braków w sprawnościach językowych uczniów, z jakimi opuszczają oni szkołę podstawową.

„Orientacyjny podział...” nie jest nakazem: o gospodarce czasem decyduje sam polonista. Z jednym wszakże wyjątkiem: godziny poświęcone kształceniu językowemu wskazane wyżej, mają charakter obligatoryjny: w klasie I i II polonista powinien przeznaczyć 1 godzinę w tygodniu na treści językowe, a przede wszystkim — ćwiczenia w mówieniu i pisaniu oraz uzupełnienie niedostatków z kształcenia podstawowego (ćwiczenia z gramatyki opisowej, ćwiczenia ortograficzne). Niedobry zwyczaj zupełnego pomijania treści językowych z powodu braku czasu musi zostać przezwyciężony! Argumenty dotąd stosowane nie mają już uzasadnienia: program jest **realny**, umożliwia pełną realizację treści koniecznych i obligatoryjnych, tzn. kanonu lektury podstawowej i programu kształcenia językowego. Polonistę obowiązuje także:

— przeprowadzenie i staranna korekta przynajmniej 4 prac klasowych, sprawdzianu językowego i ewentualnie dyktanda (te ostatnie w ramach godzin kształcenia językowego);

— omówienie wybranych spektakli teatralnych lub teatru TV oraz filmu.

Program nie spełnia zatem celu, który przyświecał jako zasadnicza idea wszystkim twórcom programów od roku 1980: konstrukcji programu ramowego, który by zapewniał swobodę działania polonistom szkolnym. Jedynie w klasach wyższych — trzeciej i czwartej — istnieje pewna rezerwa czasu na wybory nauczyciela. Jeżeli przedmiot „język polski” ma spełniać swoje zadania najważniejszego przedmiotu w zakresie nie tylko przecież humanistyki, ale i kształcenia ogólnego, należy wygospodarować dodatkową godzinę na nauczanie języka polskiego w każdej klasie. Będzie to najdonioślejszy czyn patriotyczny władz oświatowych.

**Program liceum ogólnokształcącego,
liceum zawodowego i technikum.
Język polski. Wersja II**

CELE KSZTAŁCENIA I WYCHOWANIA

Nauczanie języka polskiego jest podstawowym składnikiem ogólnego kształcenia uczniów i jednym z najważniejszych czynników ich rozwoju intelektualnego, moralnego, społecznego, estetycznego i emocjonalnego. Przedmiot ten wprowadza uczniów w świat kultury i pomaga im zrozumieć samych siebie, własną odrębność i tożsamość, uświadamia rodowody i korzenie wspólnoty narodowej oraz uczy czynnego i świadomego uczestnictwa w życiu społecznym i narodowym. Przedmiot ten otwiera uczniów na drugiego człowieka i przybliża im uniwersalne wartości i ideały humanistyczne: dobro, piękno, prawdę, sprawiedliwość, tolerancję, wolność.

Na treść języka polskiego jako przedmiotu nauczania w szkole średniej składają się wybrane zagadnienia z nauki o literaturze w powiązaniu z wiedzą o kulturze i elementami językoznawstwa.

Celem nauczania i uczenia się języka polskiego w szkole średniej jest:

poznawanie

- wybranych dzieł literackich w powiązaniu z życiem człowieka, z historią i kulturą narodu oraz innymi dziedzinami sztuki;
- tradycji kultury narodowej i powszechnej rozumianej jako współczynnik i żywy składnik kultury współczesnej;
- wybranych zagadnień z zakresu budowy, historii i kultury języka polskiego;

kształcenie umiejętności

- poprawnego, jasnego i sprawnego wypowiedzania się w mowie i piśmie ze świadomością celu i funkcji stosowanych środków językowych;
- czytania i rozumienia dzieł literackich oraz rozumiejącego odbioru sztuki teatru i filmu; dostrzegania i przeżywania wartości skupionych w dziełach sztuki;
- wykorzystania i zastosowania w procesie analizy i interpretacji utworów literackich nabytej wiedzy: z budowy i historii języka, z poetyki i historii literatury, z wiedzy o kulturze;
- wyrażania samodzielnych, lecz zawsze umotywowanych sądów — aprobatywnych lub krytycznych — o poznawanej rzeczywistości kulturalnej;

kształtowanie postaw

- zaciekawienia sobą i drugim człowiekiem, pracy nad sobą i wytrwałości

- w dobrym, bogacenia życia wewnętrznego i potrzeb kulturalnych;
- uczuciowego związku z polskością: ziemią, krajem, kulturą, rodakami i ich historią oraz wierności dla tradycji narodowej;
- poszanowania prawa i instytucji życia zbiorowego;
- solidarności z innymi mieszkańcami Ziemi;
- wrażliwości na pytania o sens życia ludzkiego.

TREŚCI KSZTAŁCENIA I WYCHOWANIA

KLASA I

WPROWADZENIE

Powtórzenie i utrwalenie wiadomości ze szkoły podstawowej z nauki o języku i poetyki oraz wstępne ćwiczenia z analizy i interpretacji utworów literackich.

Wprowadzenie do zagadnień warsztatu pisarza, czynników warunkujących rozwój sztuki oraz zagadnień literatury jako świata swoistych wartości.

KSZTAŁCENIE LITERACKIE I KULTURALNE

Świat starożytny

A. Lektura podstawowa

J. Parandowski: *Mitologia* (wybór)

Homer: *Iliada* (fragmenty)

Sofokles: *Antygona*

Biblia, Stary i Nowy Testament — wybór, np. fragmenty z *Księgi Genesis*, z *Księgi Hioba*, *Pieśni nad pieśniami*, *Psalmów*, Wybrane przypowieści ewangeliczne, *Apokalipsa św. Jana* — fragmenty.

B. Lektura uzupełniająca

a. Poszerzenie lektury podstawowej

Antologia Palatyńska (w opracowaniu Z. Kubiaka)

Arystoteles: *Poetyka* (fragmenty)

Homer: *Odyseja* (fragmenty)

Wybór liryki greckiej i rzymskiej (np. Safona, Anakreont, Horacy, Lukrecjusz, Owidiusz, Wergiliusz)

b. Kontynuacje i nawiązania, np.:

B. Prus: *Faraon*

Mit Ikara w poezji i prozie współczesnej, np. E. Bryll: *Wciąż o Ikarach głoszą*; S. Grochowiak: *Ikar*; J. Iwaszkiewicz: *Ikar*; T. Różewicz: *Prawa i obowiązki*

Mit Nike w poezji współczesnej, np. Z. Herbert: *Nike, która się waha*; M. Pawlikowska-Jasnorzewska: *Nike*; L. Staff: *Nike z Samotraki*

K. I. Gałczyński: *Niobe* (fragment); Z. Herbert: *Brak węzła, Apollo i Marsjasz*; M. Jastrun: *Czytanie Homera*; J. B. Ożóg: *Homer*; L. Staff: *Odys*, *Marek Aureliusz mówi*; W. Szyborska: *Nad Styksem, W rzece Heraklita*

L. H. Morstin: *Oda na cześć kultury łacińskiej*; J. Parandowski: *Trzy znaki zodiaku*; H. Sienkiewicz: *Quo vadis*; A. Ważyk: *Gdzie sosna wielka* i in.

c. Konteksty interpretacyjne

Filozofia (teksty źródłowe)

Platon: *Obrona Sokratesa* (fragmenty); Seneka: *O życiu szczęśliwym*; Marek Aureliusz: *Rozmyślenia* (fragment)

Eseistyka i krytyka literacka

C. W. Ceram: *Bogowie, groby i uczeni* (fragmenty); M. Jastrun: *Mit śródziemnomorski* (fragmenty); S. Witwicki — wstęp do *Uczty Platona*; T. Zieliński: *Starożytność bajeczna*

Sztuka

Zabytki architektury i rzeźby antycznej, malarstwo nawiązujące do *Starego i Nowego Testamentu* (A. Dürer, Rafael Santi, Leonardo da Vinci, Michał Anioł, Rembrandt); spektakle teatralne, programy telewizyjne i radiowe, wystawy związane z antykiem, filmowa adaptacja dramatu antycznego.

C. Kierunki interpretacji (propozycje)

Obecność tradycji antycznych w języku i literaturze. Różne sposoby funkcjonowania mitu w literaturze dawnej i współczesnej. Epos i tragedia jako najważniejsze gatunki literackie antyku. Ich znaczenie w czasach późniejszych.

Funkcjonowanie wartości i symboli biblijnych w literaturze polskiej. Psalm i przypowieść w literaturze późniejszych epok. Wizja apokaliptyczna — jej obecność w kulturze naszej współczesności.

Średniowiecze

A. Lektura podstawowa

Literatura polska

Najdawniejsze zabytki języka polskiego
Gall Anonim: *Kronika polska* (fragment)

Bogurodzica

Legenda o św. Aleksym (fragmenty)

Literatura powszechna

Pieśń o Rolandzie (fragment)

B. Lektura uzupełniająca

a. Poszerzenie lektury podstawowej

Literatura polska

Wybór wierszy średniowiecznych, np. *O zachowaniu się przy stole*; *Rozmowa mistrza Polikarpa ze śmiercią*; *Satyra na leniwych chłopów*

Literatura powszechna

Kwiatki św. Franciszka (wybór)

Dante: *Boska komedia* (fragmenty)

Dzieje Tristana i Izoldy (fragment lub całość)

O królu Arturze i rycierzach okrągłego stołu (fragment)

F. Villon: *Wielki testament* (wybór)

b. Kontynuacje i nawiązania, np.:

K. K. Baczyński: *Gotyk, Św. Franciszek*; M. Białoszewski: *Stara pieśń na Binnarową*; S. Grochowiak: *Chmura, Święty Szymon Słupnik*; M. Jastrun: *Chartres*; J. Przyboś: *Widzenie katedry w Chartres*; T. Różewicz: *Gotyk 1954, DREWNO*; W. Szyborska: *Miniatura średniowieczna*

A. Gołubiew: *Bolesław Chrobry* (t. I—II); W. Hugo: *Katedra Marii Panny w Paryżu*; J. Iwaszkiewicz: *Czerwone tarcze*; Z. Kossak-Szczucka: *Szaleńcy boży*; H. Malewska: *Kamienie wolać będą*

c. Konteksty interpretacyjne

Filozofia (teksty źródłowe)

Św. Augustyn: *Wyznania* (fragmenty)

Eseistyka i krytyka literacka

J. Huizinga: *Jesień średniowiecza* (fragmenty); P. Jasienica: *Polska Piastów* (fragmenty); H. Wadell: *Średniowiecze waganów* (fragmenty); J. Woronczak: *Polskość i europejskość literatury naszego średniowiecza* (fragmenty)

Sztuka

Zabytki architektury romańskiej i gotyckiej; polskie malarstwo średniowieczne; sztuka ludu polskiego (malarstwo i rzeźba); ołtarz Wita Stwosza; H. Memling; H. Bosch; współczesne malarstwo, rzeźba i polichromia nawiązujące do motywów średniowiecznych i stylu gotyckiego; muzyka polskiego średniowiecza (nagrania Bogurodzicy); spektakle teatralne, programy telewizyjne i radiowe, wystawy nawiązujące do epoki średniowiecznej; filmowe wizje epoki.

C. Kierunki interpretacji (propozycje)

Uniwersalizm i teocentryzm średniowiecza. Wizja człowieka i świata w kulturze epoki. Wzorce postaw życiowych: kontemplacja, heroizm, praktykowanie cnót, wzorce osobowe rycerza i świętego. Budzenie się świadomości narodowej. Rola chrześcijaństwa w powstaniu polskiej kultury narodowej i piśmiennictwa.

Ideologiczne uwarunkowania sztuki w społeczeństwie feudalnym: moralistyka, dydaktyzm, tendencja satyryczna. Rodzaje i gatunki literackie: kroniki, żywoty świętych i apokryfy, kazania, liryka religijna i świecka, epika rycerska.

Odrodzenie

A. Lektura podstawowa

Literatura polska

M. Rej: *Żywot człowieka poczciwego* (fragmenty)

J. Kochanowski: *Fraszki* (wybór), *Pieśni* (wybór), *Treny* (wybór), *Psalmy* (wybór)

A. Frycz-Modrzewski: *O poprawie Rzeczypospolitej* (fragmenty)

P. Skarga: *Kazania sejmowe* (wybór, np. *O miłości ku ojczyźnie*)

M. Sęp Szarzyński: sonety (wybór)

Literatura powszechna

W. Szekspir: *Makbet*, *Romeo i Julia* (do wyboru)

B. Lektura uzupełniająca

a. Poszerzenie lektury podstawowej

Literatura polska

Biernat z Lublina: bajki (wybór)

Ł. Górnicki: *Dworzanin polski* (fragmenty)

K. Janicki: *Elegia o sobie samym...* (fragmenty)

J. Kochanowski: *Odprawa posłów greckich*, *Treny*

M. Rej: *Krótką rozprawa...* (fragmenty)

Sz. Szymonowic: *Sielanki* (wybór)

Literatura powszechna

G. Boccaccio: *Dekameron* (wybór, np. *Sokół*)

M. Cervantes: *Don Kichot* (wydanie skrócone)

F. Petrarka: *Sonety do Laury* (wybór)

F. Rabelais: *Gargantua i Pantagruel* (fragmenty)

b. Kontynuacje i nawiązania, np.:

M. Jastrun: *Poemat o mowie polskiej* (fragment); B. Leśmian: *Urszula Kochanowska*; L. Staff: *Curriculum vitae*, *Lipy*, *Przedśpiew*; J. Tuwim: *Koń*, *Rzecz czarnoleska*; J. I. Kraszewski: *Zygmuntowskie czasy*; Ch. de Coster: *Przygody Dyla Sowizdrzała*; R. Rolland: *Colas Breugnon*

c. Konteksty interpretacyjne

Filozofia (teksty źródłowe)

Erazm z Rotterdamu: *Pochwała głupoty* (fragment); M. Machiavelli: *Księżę* (fragment); M. Montaigne: *Próby* (fragment); T. Morus: *Utopia* (fragmenty)

Eseistyka i krytyka literacka

J. Błoński: *Mikołaj Sęp Szarzyński a początki polskiego baroku* (fragmenty); W. Borowy: *Kamienne rękawiczki* (fragmenty); P. Jasienica: *Polska Jagiellonów* (fragmenty); A. Kamińska: *Sen człowieka epoki kopernikańskiej*; A. Mickiewicz: *Wykłady z literatury słowiańskiej* (fragmenty); J. Przyboś: *Trudne treny* (fragmenty); Z. Szmydtowa: *Jan Kochanowski* (fragmenty); W. Weintraub: *Rzecz czarnoleska* (fragmenty)

Sztuka

Zabytki architektury renesansowej. Rzeźba Michała Anioła. Malarstwo: Botticelli, Leonardo da Vinci, P. Brueghel, Tycjan, Rafael Santi, Muzyka polskiego odrodzenia (zwł. *Melodie na Psalterz Polski* Mikołaja Gomółki). Spektakle teatralne, programy telewizyjne i radiowe, wystawy związane z epoką odrodzenia. Filmowe adaptacje dramatów Szekspira.

C. Kierunki interpretacji (propozycje)

Humanizm i reformacja jako prądy kształtujące ideowy wizerunek wieku XVI i jako czynniki rozwoju literatury i języka. Walka o rangę polszczyzny w życiu społecznym. Rozwój polszczyzny w dobie renesansu: różne jej funkcje w piśmiennictwie artystycznym, naukowym, urzędowym, w oratorstwie. Druk jako narzędzie utrwalania dorobku kulturalnego oraz krzewienia wspólnych przekonań estetycznych i norm literackich. Mecenat artystyczny.

Związki kultury i literatury odrodzenia z antykiem: stoicyzm i epikureizm (zwłaszcza horacjańska wizja złotego środka), funkcje mitów antycznych, klasyczny wzorzec piękna. Znaczenie prądów reformacyjnych; typ religijności ludzi odrodzenia, polskie przekłady Biblii.

Ideał człowieka renesansowego w ujęciach różnych twórców. Afirmacja życia, wszechstronny rozwój osobowości człowieka, dążenie do harmonii życia wewnętrznego. Indywidualność człowieka renesansu w literaturze i filozofii. Osobowość Jana Kochanowskiego jako renesansowego humanisty.

Kształtowanie się świadomości narodowej i poczucia odpowiedzialności obywatelskiej. Rozwój myśli społecznej i politycznej. Idea tolerancji religijnej. Wzajemne związki renesansowej publicystyki i retoryki. Różnorodność form literackich: fraszka, pieśń, tren, proza dydaktyczna, dramat. Przemiany wiersza. Wielkość dokonań Kochanowskiego w kształtowaniu języka artystycznego.

Barok

A. Lektura podstawowa

Literatura polska

D. Naborowski, J. A. Morsztyn, W. Potocki — wybór wierszy
J. Ch. Pasek: *Pamiętniki* (fragmenty)

Literatura powszechna XVII wieku

Molier: *Świętoszek* lub *Skąpiec*

B. Lektura uzupełniająca

a. Poszerzenie lektury podstawowej

Literatura polska

- S. H. Lubomirski: *Rozmowy Artaxesa i Ewandra* (fragmenty)
Z. Morsztyn, W. Kochanowski, S. Zimorowic — wybór wierszy
W. Potocki: *Wojna chocimska* (fragmenty)
J. Sobieski: *Listy do Marysieńki* (wybór)

Literatura powszechna

- P. Corneille: *Cyd*
T. Tasso: *Jerozolima wyzwolona* (fragmenty)
Wybór angielskiej poezji metafizycznej w przekł. S. Barańczaka

b. Kontynuacje i nawiązania, np:

S. Grochowiak: *Modlitwa do Pani*; J. Harasymowicz: *Barokowe czasy* (wybór); J. Lechoń: *Sejm*; W. Szymborska: *Kobiety Rubensa*; H. Sienkiewicz: *Ogniem i mieczem*, *Pan Wołodyjowski*; B. Prus: „*Ogniem i mieczem*”, *powieść z dawnych lat Henryka Sienkiewicza*; Z. Kossak-Szczucka: *Suknia Dejaniry*, *Złota wolność*

c. Konteksty interpretacyjne

Filozofia (teksty źródłowe)

- Kartezjusz: *Rozprawa o metodzie* (fragmenty)
B. Pascal: *Myśli*

Eseistyka i krytyka literacka

- P. Jasienica: *Rzeczpospolita obojga narodów* (fragmenty)
W. Łoziński: *Życie polskie w dawnych wiekach* (fragmenty)
J. Tazbir: *Spotkania z historią* (fragmenty)

Sztuka

Zabytki architektury barokowej. Malarstwo: El Greco, Rembrandt, P. P. Rubens, portret sarmacki. Muzyka barokowa: J. S. Bach, G. Haendel. Spektakle teatralne, programy telewizyjne i radiowe, wystawy nawiązujące do epoki baroku. Filmowe adaptacje tekstów odnoszących się do historii i kultury XVII wieku.

C. Kierunki interpretacji (propozycje)

Współlistnienie dwóch źródeł kultury europejskiej — antyku i tradycji biblijnej. Humanizm a kontrreformacja. Dwa nurty kultury rodzimej: ziemiański i dworski. Sarmatyzm. Barokowa koncepcja poety i poezji. Nowy wzorzec piękna. Cechy poetyki. Poezja baroku wobec tradycji. Pojęcie konwencji literackiej.

Historyczne uwarunkowania rozwoju piśmiennictwa. Sytuacja twórcy. Upadek drukarstwa i osłabienie więzi między twórcą i odbiorcą. Rozkwit sztuki pamiętnikarskiej i prozy epistolarnej. Gatunki literackie.

Oświecenie

A. Lektura podstawowa

Literatura polska

I. Krasicki: *Bajki* (wybór), *Satyry* (wybór), *Monachomachia* (fragmenty)

Literatura polityczna Sejmu Wielkiego i powstania kościuszkowskiego, np.

J. Jasiński, F. S. Jezierski, H. Kołłątaj i S. Staszic, poezja anonimowa

Wybór wierszy F. Karpińskiego, np. *Laura i Filon*, liryki patriotyczne i religijne i F. Książczyna, np. *Oda do wąsów*

J. Wybicki: *Pieśń legionów polskich we Włoszech*

Literatura powszechna

Wolter: *Kandyd czyli optymizm* (fragment)

B. Lektura uzupełniająca

a. Poszerzenie lektury podstawowej

Literatura polska

W. Bogusławski: *Cud mniemany, czyli Krakowiaczy i Górale*

I. Krasicki: *Mikołaja Doświadczynskiego przypadki* (fragment)

A. Naruszewicz: *Chudy literat*

J. U. Niemcewicz: *Powrót posła*

S. Trembecki: *Bajki*, wybór wierszy

F. Zabłocki: *Fircyk w zalotach, Sarmatyzm*

Świat poprawiać — zuchwałe rzemiosło. Antologia poezji polskiego oświecenia, opr. T. Kostkiewiczowa i Z. Goliński

Literatura powszechna

D. Diderot: *Kubuś fatalista i jego pan* (fragment)

J. J. Rousseau: *Nowa Heloiza* (fragment)

b. Kontynuacje i nawiązania, np.:

W. Berent: *Nurt*, *Diogenes w kontuszu*; J. Lechoń: *Kniaźnin i żołnierz*;

M. Pawlikowska-Jasnorzewska: *Laura i Filon*; H. Rzewuski: *Pamiętniki Soplicy*

L. Staff: *Co pewien czas...*, Cz. Miłosz: *Zakłęcie*,

S. Żeromski: *O żołnierzu tulaczu*

c. Konteksty interpretacyjne

Filozofia (teksty źródłowe)

Encyklopedia, czyli słownik rozumowany nauk, sztuk i rzemiosł — wybór haseł o tematyce społecznej i filozoficznej; J. Locke: *List o tolerancji...*, *Myśli o wychowaniu* (fragment); Ch. de Montesquieu: *Listy perskie* (fragment); J. J. Rousseau: *Umowa społeczna* (fragment), *Listy moralne*, np. fragment: *Cnota a zło moralne*

Eseistyka i krytyka literacka

W. Borowy: *O poezji polskiej XVIII wieku*; Z. Goliński: *Ignacy Krasicki*;

P. Jasienica: *Rzeczpospolita obojga narodów. Dzieje agonii*; Z. Libera: *Życie literackie w Warszawie w czasach Stanisława Augusta*; W. Tatarkiewicz: *Klasyczne i nowoczesne rozumienie sztuki*;

Sztuka

Zabytki architektury klasycystycznej; parki i ogrody klasycystyczne. Malarstwo: B. Belotto (Canaletto), J. P. Norblin, J. A. Watteau. Muzyka: W. A. Mozart. Spektakle teatralne, programy telewizyjne i radiowe, wystawy związane z epoką oświecenia. Filmowe wizje epoki.

C. Kierunki interpretacji (propozycje)

Oświeceniowa koncepcja kultury. Idee krytycyzmu społecznego i obyczajowego. Racjonalizm i humanitaryzm. Kult rozumu, deizm, libertynizm. Przekonanie o znaczeniu edukacji w wychowaniu człowieka i w rozwoju społeczeństw (biblioteki publiczne, szkoły reformowane, publiczny teatr, czasopiśmiennictwo).

Rola tradycji klasycznej w formowaniu się profilu kultury literackiej (nawiązania do kultury polskiej XVI w. i współczesnych wzorów europejskich). Wpływ tradycji retorycznej na publicystykę literacką i polityczną. Mecenat królewski.

Gatunki literackie klasycyzmu stanisławowskiego (bajka, satyra, oda, komedia, poemat heroikomiczny, narodziny powieści). Cechy stylu klasycznego: zwięzłość i precyzja języka, precyzja i logika myśli, znaczenie ironii i żartu.

Wartości związane z sentymentalizmem: rodzimność przeciw kosmopolityzmowi, czułość serca przeciw oschłości, przeżycie religijne przeciw absolutyzacji rozumu. Formy pieśni, liryki wyznania.

Związek literatury z walką o przeobrażenia obyczajowe, społeczne i polityczne. Kontrast dwóch generacji i postaw w literaturze epoki (konserwatyści i oświeceni zwolennicy reform). Dwa spojrzenia na sarmatyzm.

Wprowadzenie do kultury współczesnej

Interpretacja wybranych przedstawień teatralnych, widowisk telewizyjnych, słuchowisk radiowych i filmów.

Geneza teatru, jego rola w czasach antycznych, w okresie średniowiecza, renesansu i baroku. Powstanie sceny narodowej, jej miejsce w życiu kulturalnym i społecznym. Współczesne inscenizacje dramatu antycznego, renesansowego oraz dramatu XVII i XVIII wieku. Cechy swoiste sztuki teatralnej — tworzywo; pojęcie konwencji teatralnej, współtwórcza rola publiczności.

Poznawcze i estetyczne funkcje sztuki filmowej (na podstawie dzieł filmowych wybranych do realizacji działu „Konteksty interpretacyjne” i z dostępnego repertuaru): cechy swoiste i środki wyrazowe sztuki filmowej (tworzywo, system planów, ustawień i ruchów kamery, montaż jako metoda twórcza).

Lektura i omawianie artykułów i recenzji wybranych ze współczesnej prasy literackiej i kulturalnej.

Muzea jako placówki gromadzenia i upowszechniania dóbr kultury.

KSZTAŁCENIE JĘZYKOWE

I. Nauka o języku

A. Komunikacja językowa. Kultura języka jako warunek dobrej komunikacji

1. Pojęcie podstawowe dla komunikacji językowej — akt mowy

Elementy istotne dla aktów mowy: nadawca, odbiorca, język, tj. kod, komunikat, kontakt między nadawcą a odbiorcą. Tekst jako wytwór aktu mowy.

2. Funkcje tekstów językowych

Funkcja komunikatywna. Funkcja informatywna, jej ważność dla naszej orientacji w rzeczywistości. Warunki dobrego wypełniania funkcji informatywnej. Wypowiedzi udane jako przejaw racjonalnego współdziałania językowego. Funkcja ekspresywna, impresywna (nakłaniająca), poetycka i fatyczna tekstu.

3. Struktura składniowa tekstów

Powtórzenie i uzupełnienie wiadomości o budowie zdań ze szczególnym uwzględnieniem struktury zdań złożonych wieloczłonowych i składni przytoczenia. Zdania rozwijające, wypowiedzenia eliptyczne. Spójność znaczeniowa tekstu i jej wykładniki językowe.

Porównawcza charakterystyka składniowa tekstów o różnych funkcjach. Różnice w normie składniowej języka mówionego i pisanego.

4. Poprawność językowa tekstów jako jeden z warunków powstawania wypowiedzi udanej

Pojęcia: norma i zwyczaj językowy, błąd i poprawność językowa (na wybranych przykładach z zakresu fleksji i składni). Kryteria poprawności językowej: zwyczaju społecznego, zgodności z systemem języka, funkcjonalne, autorytetu kulturalnego, narodowe.

B. Elementy historii języka polskiego

Analiza słownictwa (szczególnie zmian znaczeniowych wyrazów), cech fonetycznych, gramatycznych i stylistycznych omawianych tekstów. Obserwowane różnice między językiem epok staropolskiej i średniopolskiej a współczesną polszczyzną.

Ślady historycznych zmian fonetycznych we współczesnym języku polskim: zasada historyczna pisowni.

Powstanie polskiego języka literackiego.

C. Najbardziej charakterystyczne cechy językowe i stylistyczne tekstów epok staropolskiej i średniopolskiej

II. Ćwiczenia w mówieniu i pisaniu

1. Doskonalenie sprawności i poprawności językowej

[Dobór wyrazu najtrafniejszego, np. nacechowanego lub neutralnego. Unikanie zbędnych powtórzeń wyrazowych; celowe powtórzenia wyrazowe. Operowanie różnymi konstrukcjami składniowymi, np. pytaniem retorycznym, równoważnikami zdania. Wyrażanie tej samej treści za pomocą różnych środków składniowych, np. zdaniem złożonym lub zdaniem ze zwrotem imiesłowowym. Unikanie zbędnych powtórzeń konstrukcji składniowych; celowe powtórzenia składniowe].

Relacjonowanie. Rzetelność relacji.

Kilkakrotne redagowanie tego samego tekstu, np. w celach estetycznych, dla osiągnięcia większej spójności tekstu i precyzji, uzasadnienie celowości użytych środków językowych. Przekształcanie tekstu w zależności od określonego nadawcy lub odbiorcy oraz rodzaju kontaktu językowego między nimi. Przekształcanie tekstu mówionego na pisany. Redagowanie tekstów o różnych funkcjach. Stosowanie terminologii literackiej i językoznawczej w opisie i ocenie utworu literackiego.

Ćwiczenia w starannej wymowie. Czytanie głośne — modulacja, tempo, natężenie głosu, pauza. Interpretacja głosowa tekstu literackiego.

Ćwiczenia ortograficzne i interpunkcyjne w związku z pisaniem wypracowań, ich poprawną, praktyczną stylistyką oraz powtórzeniem wiadomości z gramatyki.

2. Formy wypowiedzi

Ćwiczenia w zakresie określonych form wypowiedzi: dyskusja, opis, opowiadanie, charakterystyka, rozprawka, sprawozdanie, notatka, streszczenie. Kompozycja tekstu. Hierarchizowanie elementów treści. Wewnętrzny porządek i spójność tekstu.

[Redagowanie i edytorskie opracowanie pisemka szkolnego lub klasowego].

Ocena poprawności językowej, ortograficznej i interpunkcyjnej wypracowań. Poprawianie tekstów ze szczególnym zwróceniem uwagi na błędy osłabiające skuteczność komunikatywną wypowiedzi.

Podstawy samokształcenia

Doskonalenie technik czytania. Sporządzanie noty bibliograficznej, korzystanie z odsyłaczy, przypisów, spisu treści.

Posługiwanie się słownikami poznaczanymi w szkole podstawowej oraz słownikiem dawnej polszczyzny i słownikiem etymologicznym. Korzystanie z encyklopedii i słowników encyklopedycznych.

Doskonalenie technik notowania. Adiustacja tekstu własnego i cudzego.

Podstawowe zasady samokształcenia. Organizacja i higiena pracy umysłowej.

WYNIKI NAUCZANIA

I. W zakresie kształcenia literackiego i kulturalnego

1. Umiejętność gromadzenia, porządkowania i wykorzystywania wiedzy o literaturze poznanych epok:

— swobodne wypowiadanie się na temat utworów literackich, określanie ich problematyki, dokonywanie analizy i interpretacji pod kierunkiem nauczyciela, próby samodzielnego wartościowania zjawisk literackich;

— przyswojenie pojęć związanych z kulturą literacką poznanych epok oraz terminów z zakresu nauki o literaturze, takich jak: epika, liryka, dramat, podmiot liryczny, adresat liryczny, narrator, postać literacka, fabuła, akcja, wątek, motyw, epizod, porównanie, porównanie homeryckie, przenośnia, powtórzenie, paralelizm składniowy, rym (rodzaje), strofa (rodzaje), heksametr, wiersz średniowieczny, sylabiczny i biały; pojęcie mitu;

— rozpoznawanie gatunków literackich ukształtowanych w literaturze poznanych epok (epos homerycki, epos rycerski, żywoty świętych, kronika, kazanie, fraszka, pieśń, tren, psalm, tragedia, komedia, proza parenetyczna, proza publicystyczna, traktat polityczny);

— charakteryzowanie twórczości pisarzy i utworów istotnych dla poszczególnych okresów i prądów literackich;

— określanie związków utworów literackich z kulturą epoki;

— wygłaszanie z pamięci wybranych wierszy i fragmentów prozy (3—4 utwory w ciągu roku).

2. Próby wartościowania i uzasadniania oceny poznanych dzieł literackich, teatralnych i filmowych; odnajdywanie trwałych wartości dzieł.

II. W zakresie kształcenia językowego (osiągnięcia konieczne)

A. Umiejętność

— obserwacji i analizy określonych programem zjawisk językowych w wypowiedziach ustnych i pisemnych uczniów i ich środowiska społecznego oraz w tekstach literackich i nieliterackich;

— analizy i interpretacji tekstu literackiego i nieliterackiego jako wytworu aktu mowy, ze wskazaniem dominującej funkcji językowej tekstu: informatywnej, ekspresywnej, impresywnej, fatycznej lub poetyckiej, wyróżnieniem i określeniem jej wykładników słownikowych i składniowych;

— świadomego posługiwania się przez ucznia środkami językowymi będącymi wykładnikami funkcji informatywnej, ekspresywnej, impresywnej i fatycznej we własnych tekstach, ze szczególnym zwróceniem uwagi na językowe wykładniki rzetelności wypowiedzi i kulturę słowa (zwłaszcza w formach wypowiedzi wskazanych w programie nauczania);

— świadomego stosowania słownictwa i struktur składniowych typowych dla odmiany mówionej i odmiany pisanej języka ojczystego (w pracach klasowych i domowych ucznia: dyskusji, opinii, opowiadaniu (ustnym i pisemnym), rozprawce, sprawozdaniu, notatce i streszczeniu);

- analizy składniowej tekstu;
- oceny i poprawy tekstu nieliterackiego, np. własnego ucznia, prasowego, urzędowego w aspekcie jego komunikatywności, rzetelności i kryteriów poprawności językowej;
- wskazania najbardziej charakterystycznych cech językowych i stylistycznych tekstów epoki staropolskiej, średniopolskiej i oświecenia.

B. Znajomość pojęć

- komunikacja językowa, akt mowy,
- język i mowa,
- funkcje języka i funkcje tekstów,
- kultura języka, norma i zwyczaj językowy, błąd i poprawność językowa, kryteria poprawności językowej.

KLASA II

KSZTAŁCENIE LITERACKIE I KULTURALNE

Romantyzm

A. Lektura podstawowa

Literatura polska

A. Mickiewicz: *Oda do młodości, Ballady i romanse* (wybór), *Sonety krymskie* (wybór), *Dziady. Część III, Pan Tadeusz*

J. Słowacki: *Kordian*, liryki (w tym *Grób Agamemnona*)

A. Fredro: *Śluby panieńskie*

Z. Krasiński: *Nie-Boska komedia*

C. Norwid: wybór wierszy

Literatura powszechna

J. Byron: *Giaur*

J. W. Goethe: wybrane ballady i liryki

B. Lektura uzupełniająca

a. Poszerzenie lektury podstawowej

Literatura polska

J. U. Niemcewicz: *Śpiewy historyczne* (wybór)

A. Malczewski: *Maria* (fragment)

A. Mickiewicz: *Dziady. Część II i IV, Konrad Wallenrod, Księgi narodu polskiego i pielgrzymstwa polskiego* (fragmenty), *Zdania i uwagi, Liryki lozańskie* (wybór), *Skład zasad, Trybuna Ludów* (wybór)

J. Słowacki: *Balladyna, Beniowski* (fragmenty), *Lilla Weneda, Fantazy, An-helli, Sen srebrny Salomei, Odpowiedź na „Psalmy przyszłości”*

Z. Krasiński: *Psalm miłości* (fragment), liryki (wybór)

C. Norwid: *Ad leones, Czarne kwiaty, Promethidion*

J. I. Kraszewski: wybrana powieść

Wybór epistolografii romantycznej, np. listy Chopina, Krasińskiego, Mickiewicza, Norwida, Słowackiego.

Wybór poezji romantyzmu krajowego, np. R. Berwiński, G. Ehrenberg, S. Goszczyński, T. Lenartowicz, W. Pol, M. Romanowski, W. Syrokomla, K. Ujejski.

Wybór pism filozoficznych, krytycznoliterackich i publicystycznych, np. K. Brodziński, E. Dembowski, H. Kamiński, J. Lelewel, M. Mochnacki, A. Mickiewicz, C. Norwid.

Literatura regionalna.

Literatura powszechna

H. Balzac: *Ojciec Goriot*

J. W. Goethe: *Faust* cz. I, *Cierpienia młodego Wertera*

M. Gogol: *Plaszcz*

W. Hugo: *Nędznicy*

M. Jökai: *Poruszymy z posad ziemię*

M. Lermontow: *Bohater naszych czasów*

A. de Musset: *Spowiedź dziecięcia wieku* (fragment)

S. Petöfi: *Mój Pegaz, Armia Siedmiogrodzka*

A. Puszkina: *Eugeniusz Oniegin* (fragmenty)

F. Schiller: *Zbójcy* (fragment), *Rękawiczka*

W. Scott: *Waverley*

Stendhal: *Czerwone i czarne*

W. Szekspir: *Hamlet*

T. Szewczenko: *Czehrynie, Czehrynie...*

b. Kontynuacje i nawiązania, np.:

W. Broniewski: *Ballady i romanse, Grób Tamerlana, Moja biblioteka, Targowisko, Wnukowi*; J. Lechoń: *Mochnacki, Pani Słowacka*; A. Słonimski: *Mickiewicz*; J. Tuwim: *Pogrzeb Słowackiego*; S. Wyspiański: *Warszawianka, Noc listopadowa*; S. Żeromski: *Popioły*

c. Konteksty interpretacyjne

Filozofia (teksty źródłowe)

Wybór tekstów z zakresu estetyki romantycznej (A. W. Schlegel, P. Shelley i F. Schiller)

Eseistyka i krytyka literacka

M. Brandys: *Koniec świata szwoleżerów*; M. Janion: *Gorączka romantyczna, ... I świeci kanonier ostatni* (wstęp do *Reduty*); O. Kolberg: *Lud* (fragment); H. Malewska: *Żniwo na sierp*; A. Kowalczykowa: *Romantyczni szaleńcy*; J. Przyboś: *Czytając Mickiewicza* (fragmenty); A. Witkowska: „*Ślawianie, my lubim sielanki...*”; Z. Załuski: *Siedem polskich grzechów głównych*; T. Żeleński-Boy: *Obrachunki Fredrowskie*.

Sztuka

Zabytki architektury neogotyckiej. Parki i ogrody romantyczne. Malarstwo: E. Delacroix, P. Michałowski, A. Orłowski. Muzyka: L. van Beethoven, F. Chopin, F. Liszt, S. Moniuszko, F. Schubert. Pieśni patriotyczne i rewolucyjne. Spektakle teatralne, programy telewizyjne i radiowe, wystawy nawiązujące do epoki romantycznej. Filmy: *Popioły*, *Noc listopadowa* (film TV), *Kanal* — reż. A. Wajda, *Lawa* — reż. T. Konwicki.

C. Kierunki interpretacji (propozycje)

Romantyzm jako formacja kulturowa z jej różnorodnością i złożonością. Historyzm (nobilizacja średniowiecza), rewolucjonizm (filozofia dziejów), mesjanizm, zainteresowanie ludowością, orientalizm, panslawizm.

Maksymalizm i uniwersalizm epoki; apoteoza buntu i młodości. Odrzucenie światopoglądu i estetyki późnego klasycyzmu. „Czucie i wiara” jako zasada romantycznego poznania (romantyczni szaleńcy). Stosunek do natury. Pejzaż romantyczny.

Pogłębienie wiedzy o człowieku jako istocie historycznej — i Norwidowski „człowiek wieczny”. Odkrycie bogactwa emocjonalnego jednostki i stanów jej podświadomości. „Człowiek romantyczny” — indywidualizm i emocjonalizm, poszukiwanie fundamentu praw moralnych. Odkrywanie siły wiary i transcendentnego wymiaru istnienia (różne wizje Boga i rozumienie chrześcijaństwa). Świat nadprzyrodzony i fantastyka; różne sposoby ich ujmowania w literaturze (materializacja przeżyć psychicznych, ludowe formy ekspresji, postacie z wymiaru metafizycznego).

Związek literatury z życiem politycznym i społecznym narodu. Ideały wolności jednostki, niepodległości narodu i braterstwa ludów. Odkrycie „ducha narodu”. Kategoria poezji narodowej, pojęcie wieszczca. Przykłady biografii romantyków (np. Adama Mickiewicza, Juliusza Słowackiego).

Ballada i powieść poetycka jako gatunki, w których najpełniej wyraziły się dążenia wczesnego romantyzmu. Podstawowe kategorie estetyczne romantyzmu: tragizm i ironia. Poemat dygresyjny. Dramat romantyczny. Sylwetka psychiczna i konflikty moralno-polityczne bohatera dramatu romantycznego. Wizyjność i realizm. Synkretyzm gatunkowy i rodzajowy. Fragmentaryzm. Epopeja narodowa. Romantyzm a komediopisarstwo Fredry.

Związek literatury z innymi dziedzinami sztuki: muzyką, operą, teatrem, malarstwem. Romantyczna synteza sztuk.

Wpływ romantyzmu na rozwój świadomości narodowej i kultury polskiej. Obecność tradycji romantycznej w kulturze współczesnej. Dzieła romantyków w teatrze współczesnym.

Pozytywizm

A. Lektura podstawowa

Literatura polska

Wybór publicystyki literackiej i społecznej

Wybór nowel M. Konopnickiej, np. *Milosierdzie gminy, Mendel Gdański*; E. Orzeszkowej np. *Gloria victis, ABC...*"; B. Prusa np. *Omyłka, Grzechy dzieciństwa, Kamizelka* i H. Sienkiewicza np. *Bartek Zwycięzca, Z pamiętnika poznańskiego nauczyciela*

B. Prus: *Lalka*

H. Sienkiewicz: *Potop*

A. Asnyk: wybór wierszy

B. Lektura uzupełniająca

a. Poszerzenie lektury podstawowej

Literatura polska

M. Konopnicka: wybór wierszy

E. Orzeszkowa: np. *Cham, Meir Ezofowicz, Nad Niemnem*

B. Prus: *Emancypantki; Faraon, Kroniki tygodniowe* (wybór)

H. Sienkiewicz: *Listy z podróży do Ameryki* (fragmenty), *Ogniem i mieczem, Pan Wołodyjowski*

Literatura regionalna.

Literatura powszechna

K. Dickens: *Dawid Copperfield, Klub Pickwicka*

G. Flaubert: *Pani Bovary*

L. Tolstoj: *Anna Karenina, Wojna i pokój*

I. Turgieniew: *Ojcowie i dzieci*

E. Zola: *Germinal* lub inna powieść

W. Whitmann: *Żdźbła trawy* (fragmenty)

b. Kontynuacje i nawiązania, np.

J. Iwaszkiewicz: *Zarudzie*; W. Terlecki: *Dwie głowy ptaka*; M. Wańkowicz: *Tworzywo* (fragment); S. Żeromski: *Rozdziobią nas kruki, wrony...*, *Wierna rzeka, Echa leśne, Doktor Piotr*

c. Konteksty interpretacyjne

Filozofia (teksty źródłowe)

A. Comte: *Czym jest filozofia pozytywna* (fragmenty)

Eseistyka i krytyka literacka

S. Bratkowski: *Skąd przychodzimy*; B. Cywiński: *Rodowody niepokornych*; S. Godlewski, L. B. Grzeniewski, M. Markiewicz: *Śladami Wokulskiego. Przewodnik literacki po warszawskich realiach „Lalki”*; S. Kieniewicz: *Dramat trzeźwych entuzjastów* (fragmenty); J. Kulczycka-Saloni: *Życie literackie Warszawy*

w latach 1864—1892 (fragmenty); H. Markiewicz: *Antynomie powieści realistycznej dziewiętnastego wieku*, *Realizm, naturalizm typowość*; *Trylogia Henryka Sienkiewicza*, *Studia, szkice, polemiki*. Opracował T. Jodełka (wybór)

Sztuka

Malarstwo J. Chełmońskiego, A. i M. Gierymskich, A. Grottgera, J. Matejki. Muzyka: wybór pieśni patriotycznych i rewolucyjnych. Spektakle teatralne, programy telewizyjne i radiowe, wystawy związane z epoką. Filmy: *Potop* — reż. J. Hoffman, *Lalka* — reż. W. J. Has.

C. Kierunki interpretacji (propozycje)

Nowe widzenie świata, człowieka i kultury w myśli europejskiej II połowy XIX wieku: materializm filozoficzny, sycyentyzm, darwinizm, uylityaryzm. Odwrót od metafizyki do przyrodoznawstwa i nauk społecznych. Optymizm poznawczy. Kult postępu.

Nawiązanie w Polsce do filozofii pozytywnej na Zachodzie; koncepcja społeczeństwa jako organizmu. Etos walki zbrojnej i pracy społecznej jako dwa sposoby walki o duszę narodu. Pozytywistyczne ideały: praca organiczna, praca u podstaw; ruch tajnej oświaty, kwestia kobieca, tolerancja religijna i rasowa. Ogólnoludzka, patriotyczna i polityczna wymowa ideałów pozytywistów. Społeczne zadania literatury; jej rola poznawcza i dydaktyczna. Polemika z romantycznym wzorcem wieszczą: pisarz pracownikiem na niwie społecznej. Bolesław Prus na tle tendencji epoki.

Pozytywistyczna hierarchia rodzajów i gatunków literackich, szczególnie znaczenie nowelistyki i powieści. Oddziaływanie realizmu i naturalizmu. Bohaterowie powieści pozytywistycznej: wzbogacone konstrukcje osobowości i motywacji działań. Psychologizacja powieści. Literatura wobec przeszłości — powieść historyczna. Literatura wobec ograniczeń cenzury: niedopowiedzenia, peryfrazy, aluzje.

Uzawodowienie twórczości pisarza. Łączenie twórczości literackiej z dziennikarstwem.

Wprowadzenie do kultury współczesnej

Interpretacja wybranych przedstawień teatralnych, widowisk telewizyjnych, sluchowisk radiowych i filmów.

Dramat a teatr. Podstawowe problemy inscenizacji. Współczesna inscenizacja dramatu romantycznego i realistycznego. Teatr „żywego planu” a swoistość teatru telewizyj.

Poznawcze i estetyczne problemy sztuki filmowej (na podstawie omawianych filmów). Konstrukcja bohatera filmowego (w porównaniu z bohaterem literackim i teatralnym), aktor w teatrze i filmie, rodzaje i gatunki filmowe (w porównaniu z literackimi i teatralnymi).

Lektura i omawianie artykułów i recenzji ze współczesnej prasy literackiej i kulturalnej. Informacje o aktualnych wydarzeniach literackich i kulturalnych.

KSZTAŁCENIE JĘZYKOWE

I. Nauka o języku

A. Język jako system znaków

Pojęcie znaku. Znaki naturalne i umowne. Różne systemy znaków umownych. Właściwości znaków języka naturalnego (w jego postaci mówionej). Język naturalny jako system znaków.

Interpretacja tekstów oparta na konwencjonalnych znaczeniach znaków (rozumienie dosłowne tekstu) i na wnioskowaniu na podstawie kontekstu, sytuacji, sensu całej wypowiedzi, wiedzy o nadawcy, o przedmiocie wypowiedzi.

B. Wyrazy jako znaki języka naturalnego

1. Słownictwo i słotwórstwo

Wyrazy podzielne i niepodzielne słotwórczo. Budowa i znaczenie wyrazów słotwórczo podzielnych.

[Klasy znaczeniowe wyrazów (np. nazwy przedmiotów, osób, czynności, cech) a podział wyrazów na części mowy].

Słownictwo o ograniczonym zasięgu: specjalistyczne, środowiskowe, regionalne. Słownictwo nacechowane chronologicznie: archaizmy i neologizmy.

2. Znaczenie wyrazu

Treść i zakres znaczeniowy wyrazu.

Wyrazy o znaczeniach nieostrych. Nieostrość znaczeń a możliwość powstawania nieporozumień. Zapobieganie temu zjawisku przez definiowanie użytych wyrazów. Wieloznaczność wyrazów. Przyczyny powstawania wieloznaczności. Specjalistyczne, środowiskowe i przenośne znaczenie wyrazów wieloznacznych. Precyzująca funkcja kontekstu i sytuacji w ustalaniu przez odbiorcę znaczenia wyrazu wieloznacznego w tekście. Synonimia. Typy synonimów.

(Antonimia. Homonimia.)

Wyrazy nacechowane ujemnie lub dodatnio (oceniające i oceniająco-uczuciowe). Środki słotwórcze służące wyrażeniu tego nacechowania.

Funkcje synonimów oraz wyrazów oceniających i nacechowanych uczuciowo w omawianych tekstach.

C. Frazeologia

Związek frazeologiczny (frazeologizm) a wyraz i grupa składniowa.

Poprawność związków frazeologicznych. Mechanizmy powstawania błędów frazeologicznych. Wartość ekspresywna i nacechowanie stylistyczne związków frazeologicznych.

D. Charakterystyczne cechy językowe i stylistyczne tekstów okresów romantyzmu i pozytywizmu

II. Ćwiczenia w mówieniu i pisaniu

1. Doskonalenie sprawności i poprawności językowej

Stosowanie słownictwa typowego dla języka pisanego (np. spójników). Posługiwanie się wyrazami trudnymi znaczeniowo (np. terminami, wyrazami abstrakcyjnymi i wieloznacznymi). Uzasadnione posługiwanie się wyrazami obcymi. Definiowanie wybranych wyrazów. Posługiwanie się synonimami o różnych odcieniach semantycznych i ekspresywnych.

Stosowanie związków frazeologicznych, zwłaszcza nacechowanych, np. właściwych stylowi potocznemu w opowiadaniu i stylowi naukowemu w rozprawce. Bogacenie języka wypowiedzi o literaturze i jej problematyce społecznej, moralnej i estetycznej.

Posługiwanie się konstrukcjami składniowymi typowymi dla języka pisanego, (np. rozbudowanymi zdaniami pojedynczymi, zdaniami wielokrotnie złożonymi, zwrotami imiesłowowymi, rzeczownikami odsłownymi).

Ćwiczenie starannej wymowy. Recytacja. Mówienie wyraźne, wyraziste i sugestywne. Intonacja i modulacja głosu.

Ćwiczenia ortograficzne i interpunkcyjne w związku z ćwiczeniami słownikowo-frazeologicznymi i składniowymi.

2. Formy wypowiedzi

Ćwiczenia w zakresie określonych form wypowiedzi: rozprawka, reportaż, dyskusja, wywiad, przemówienie okolicznościowe, streszczenie, notatka.

Ćwiczenia w kompozycji tekstu (np. stosowanie wyrazów i wyrażeń nawiązujących). Schematy argumentacji. Przytaczanie cytatów. Graficzne organizowanie tekstów (akapit, a linea, spacja w tekście ciągłym).

Kultura dyskusji, jej wykładniki językowe i stylistyczne, argumentacja, zwroty polemiczne.

Ocenianie dłuższych ustnych wypowiedzi uczniów na lekcjach, czytanie i recenzowanie wypowiedzi pisemnych (wypracowań).

Podstawy samokształcenia

Korzystanie z materiałów źródłowych, słowników, encyklopedii, wydawnictw popularnonaukowych i dostępnych uczniom publikacji naukowych, z czasopism społeczno-kulturalnych i literackich, audycji radiowych oraz programów telewizyjnych.

Zwiedzanie muzeów literackich i ekspozycji poświęconych życiu i twórczości pisarzy.

Korzystanie z wykładów i odczytów. Doskonalenie umiejętności notowania; sporządzanie wyciągów z notatek, planów oraz z konspektów własnej wypowiedzi.

I. W zakresie kształcenia literackiego i kulturalnego

1. Umiejętność gromadzenia, porządkowania i wykorzystywania wiedzy o literaturze poznanych epok:

- analiza i interpretacja dzieł literackich;
- zabieranie głosu w dyskusji literackiej, argumentowanie swojego stanowiska;
- konspektowanie i streszczanie opracowań oraz wykorzystywanie ich w pracach pisemnych i dyskusji;
- przyswojenie pojęć związanych z kulturą literacką poznanych epok oraz terminów z zakresu nauki o literaturze (synkretyzm rodzajów i gatunków literackich; tragizm, ironia, patos, fantastyka, folklor; utylitaryzm, tendencyjność; sytuacja liryczna, świat przedstawiony, dialog, monolog, dygresja, formy narracji; wiersz sylabotoniczny i nieregularny);
- rozpoznawanie gatunków literackich (oda, ballada, sonet, powieść poetycka, dramat romantyczny, epepeja, poemat dygresyjny, nowela, opowiadanie, powieść, felieton, artykuł);
- wygłaszanie z pamięci 2–4 wierszy lub fragmentów prozy oraz kilku cytatów, które na trwałe weszły do tradycji kulturalnej.

2. Umiejętność ustalania kontekstu dzieł literackich:

- określanie związku literatury z prądami umysłowymi epok;
- dostrzeganie uwarunkowań społecznych i narodowych literatury romantyzmu i pozytywizmu;
- dostrzeganie obecności tradycji romantycznej i myśli pozytywistycznej w dziejach narodu i literaturze współczesnej.

3. Umiejętność wartościowania i uzasadniania oceny poznanych dzieł literackich, teatralnych i filmowych:

- dostrzeganie swoistych wartości dzieł literackich, teatralnych i filmowych (np. konstrukcyjnych, emotywnych, obrazowych, poznawczych, postulatywnych oraz oryginalności utworów),
- rozumienie i próba ocen sylwetki psychicznej i konfliktów moralno-politycznych bohaterów w utworach literackich, scenicznych i filmowych;
- dostrzeganie znaczenia literatury poznanych epok dla historii i kultury.

II. W zakresie kształcenia językowego (osiągnięcia konieczne)

A. Umiejętność

- orientowania się w rodzajach znaków oddziaływających na człowieka w jego otoczeniu;
- analizowania znaków języka naturalnego pod względem ich budowy słowotwórczej, znaczenia i nacechowania;
- definiowania wybranych wyrazów występujących w czytanych tekstach i mających wejść do zasobu słownikowego ucznia;

- analizowania tekstu literackiego ze względu na słownictwo o ograniczonym zasięgu;
- posługiwania się, świadomego i celowego, synonimami różnych typów oraz wyrazami i związkami wyrazowymi wartościującymi i nacechowanymi uczuciowo w formach wypowiedzi wskazanych przez program;
- świadomej pracy nad kompozycją i spójnością tekstu wypracowania;
- wskazania charakterystycznych cech językowych i stylistycznych tekstów okresu romantyzmu i pozytywizmu.

B. Znajomość pojęć

- znak (językowy);
- wyraz (podzielny i niepodzielny słotwórczo);
- treść i zakres znaczeniowy wyrazu;
- klasa znaczeniowa wyrazów;
- archaizm, neologizm;
- związek frazeologiczny (frazeologizm).

KLASA III

KSZTAŁCENIE LITERACKIE I KULTURALNE

Młoda Polska

A. Lektura podstawowa

Literatura polska

K. Przerwa-Tetmajer, J. Kasprówicz, T. Miciński — wybór wierszy

S. Żeromski: wybór opowiadań np. *Echa leśne*, *Rozdziobią nas kruki, wrony...*, *Ludzie bezdomni*

S. Wyspiański: *Wesele*

W. S. Reymont: *Chłopi* (fragmenty)

Literatura powszechna

Ch. Baudelaire, A. Rimbaud — wybór wierszy

B. Lektura uzupełniająca

a. Poszerzenie lektury podstawowej

Literatura polska

Antologia poezji Młodej Polski

W. Berent: *Ozimina*

A. Dygasiński: *Gody życia*

A. Kisielewski: *W sieci*

K. Przerwa-Tetmajer: *Na skalnym Podhalu* (fragmenty)

A. Strug: *Dzieje jednego pocisku*
S. Wyspiański: *Noc listopadowa, Warszawianka, Wyzwolenie*
G. Zapolska: *Moralność pani Dulskiej*
S. Żeromski: *Dzienniki* (fragmenty), *Popioły, Wierna rzeka*
Literatura regionalna.

Literatura powszechna

J. Conrad: *Lord Jim, Jądro ciemności*
A. Czechow: wybór opowiadań, *Trzy siostry*
F. Dostojewski: *Zbrodnia i kara*
H. Ibsen: *Dzika kaczka*
T. Mann: *Buddenbrookowie, Czarodziejska góra*, wybór opowiadań
G. de Maupassant: wybór opowiadań
B. Shaw: *Pigmalion*
Poezja przełomu XIX i XX wieku, np. A. Błok, P. Verlaine

b. Kontynuacje i nawiązania, np.

S. Brzozowski: *Legenda Młodej Polski*
S. Przybyszewski: *Moi współcześni*
J. Tuwim: *Dziesięciolecie*
T. Żeleński-Boy: *Plotka o Weselu, Znasz-li ten kraj, Słówka*

c. Konteksty interpretacyjne

Filozofia (teksty źródłowe)

F. Nietzsche: *Poza dobrem i złem* (fragment), *Aforyzmy*

Eseistyka i krytyka literacka

M. Podraza-Kwiatkowska: *Somnabulicy-Dekadenci-Herosi* (wybór)
L. Przemski: *Fin de siècle po polsku*
K. Wyka: *Thanatos i Polska* (fragmenty)
F. Ziejka: *W kręgu mitów polskich*

Sztuka

Zabytki architektury secesyjnej, styl góralski w Zakopanem. Malarstwo: impresjoniści (E. Degas, E. Manet, C. Monet, J. Pankiewicz, L. Podkowiński, A. Renoir, W. Tetmajer, L. Wyczółkowski); ekspresjoniści (V. van Gogh, E. Munch); symboliści (J. Malczewski, J. J. Mehofffer, W. Wojtkiewicz, S. Wyspiański). Muzyka: C. Debussy, M. Karłowicz, M. Ravel. Spektakle teatralne, programy telewizyjne i radiowe, wystawy związane z Młodą Polską. Filmy: *Ziemia obiecana, Wesele* — reż. A. Wajda; *Chłopi* — reż. J. Rybkowski.

C. Kierunki interpretacji (propozycje)

Przeciwstawienie się filozofii pozytywnej — zwrot do myśli Schopenhauera, Nietzschego i Bergsona. Pesymizm i dekadentyzm. Objawy rozczarowania i kryzysu filozoficzno-moralnego.

Modernizm i neoromantyzm — dwie nazwy epoki. Jej stosunek do ideałów

niepodległościowych (romantyzm), problemów społecznych (pozytywizm) i rewolucyjnych (myśl polskich socjalistów).

Konflikt artysty i filistra: indywidualizm i bunt samotnego artysty — „kapłana sztuki”, krytyczna analiza świata mieszczańskiego, bunt obyczajowy i oskarżenie moralności mieszczańskiej, bunt metafizyczny i protest przeciw sztuce utylitarnej. Ucieczka w marzenie i krainę „czystego piękna”. Podjęcie sporu o autorytet twórcy i literatury. Sztuka jako „absolut”. Koncepcja „sztuki dla sztuki”. Współlistnienie różnych kierunków: impresjonizm, symbolizm, naturalizm, tendencje ekspresjonistyczne, secesja.

Zainteresowanie przeszłością narodową i ludowością (ludomaństwo). Rola folkloru w tworzeniu kultury narodowej. Dominacja liryki wobec innych rodzajów literackich. Młodopolska koncepcja syntezy sztuk. Dramat symboliczny (związki z tradycją romantyczną). Wyspiańskiego wizja „teatru ogromnego”. Cechy prozy młodopolskiej.

Dwudziestolecie międzywojenne

A. Lektura podstawowa

Literatura polska

S. Żeromski: *Przedwiośnie*

Z. Nałkowska: *Granica* lub M. Kuncewiczowa: *Cudzoziemka*

W. Gombrowicz: *Ferdydurke* (całość lub fragmenty)

S. I. Witkiewicz: *W małym dworku*, *Szewcy* (do wyboru)

B. Schulz: *Sklepy cynamonowe* (fragmenty)

B. Leśmian, L. Staff, J. Tuwim, W. Broniewski, J. Przyboś,

J. Czechowicz — wybór wierszy

Literatura powszechna

G. Appolinaire, T. S. Eliot, W. Majakowski — wybór wierszy

B. Lektura uzupełniająca

a. Poszerzenie lektury podstawowej

Literatura polska

M. Dąbrowska: *Noce i dnie*, *Ludzie stamtąd*

M. Kuncewiczowa: *Cudzoziemka* lub Z. Nałkowska: *Granica*

J. Parandowski: *Niebo w płomieniach*

J. Szaniawski: *Żeglarz*

Wybór wierszy: J. Lechonia, A. Słonimskiego, K. Wierzyńskiego, J. Iwaszkiewicza, M. Pawlikowskiej-Jasnorzewskiej, J. Lieberta, K. I. Gałczyńskiego, B. Jasińskiego, Cz. Miłosza

S. Żeromski: *Wiatr od morza* (fragmenty), *Snobizm i postęp* (fragmenty)

Antologia reportażu polskiego, np. K. Pruszyński, M. Wańkiewicz

Literatura regionalna.

Literatura powszechna

B. Brecht: *Matka Courage i jej dzieci*

M. Bułhakow: *Mistrz i Malgorzata*

W. Faulkner: *Światłość w sierpniu*

J. Hašek: *Przygody dobrego wojaka Szwejka*

E. Hemingway: *Pożegnanie z bronią*

F. Kafka: *Proces*

A. Malraux: *Dola człowieka*

E. M. Remarque: *Na zachodzie bez zmian*

M. Proust: *W poszukiwaniu straconego czasu (W stronę Swanna — fragmenty)*

A. Saint-Exupéry: *Ziemia planeta ludzi*

M. Szołochow: *Cichy Don*

Poezja europejska I połowy XX wieku, np. R. M. Rilke, M. Cwietajewa,

O. Mandelsztam

b. Konteksty interpretacyjne

Filozofia (teksty źródłowe)

E. Cassirer: *Esej o człowieku* (fragment)

K. C. Jung: *Pisarz, w: Psychologia i literatura* (fragmenty)

Eseistyka i krytyka literacka

Z. Bieńkowski: *Piekła i Orfeusze, Modelunki* (wybór)

J. Błoński: *Widzieć jasno w zachwyceńiu*

A. Hutnikiewicz: *Od czystej formy do literatury faktu* (wybór)

M. Jastrun: *Między słowem a milczeniem* (wybór)

A. Sandauer: *Poeci czterech pokoleń* (wybór)

Sztuka

Malarstwo: M. Chagall, M. Ernst, F. Leger, T. Makowski, P. Mondrian, P. Picasso, H. Stażewski, W. Strzemiński, S. I. Witkiewicz. Muzyka: G. Gershwin, I. Strawiński, K. Szymanowski. Spektakle teatralne, programy telewizyjne i radiowe, wystawy związane z okresem dwudziestolecia. Filmy: *Pancernik Potiomkin* — reż. S. Eisenstein, *Noce i dnie* — reż. J. Antczak, *Brzezina* i *Panny z Wilka* — reż. A. Wajda.

C. Kierunki interpretacji (propozycje)

Doświadczenie gwałtownych przemian politycznych, gospodarczych, społecznych i obyczajowych po I wojnie światowej: rewolucja, kryzysy ekonomiczne, różne oblicza totalitaryzmu. Odkrycia naukowe w fizyce (teoria względności), biologii. Przekonanie o kryzysie wartości, pęd do eksperymentu we wszystkich dziedzinach sztuki. Kubizm, futuryzm, ekspresjonizm, nadrealizm, malarstwo abstrakcyjne, nowe style w architekturze i muzyce. Rozwój filmu i radiofonii.

Literatura polska wobec odzyskania niepodległości, rewolucji i zagadnień społecznych.

Kontynuacja i przewyżnianie tradycji młodopolskiej, nowa wrażliwość estetyczna.

Zmiana funkcji literatury i roli pisarza. Nowy bohater literacki i nowy adresat literatury; kolokwialność języka w poezji i w prozie.

Różnorodność grup i programów poetyckich: stosunek do tradycji, awangardy poetyckiej, tendencje klasycyzujące, poezja rewolucyjna; katastroficzne wizje świata.

Tradycja i awangarda w prozie. Nowe formy literatury dramatycznej.

Literatura a inne sztuki XX wieku: muzyka, malarstwo; teatr, film — tendencje rozwojowe tych dziedzin sztuki i różnorodność środków wyrazu.

Wprowadzenie do kultury współczesnej

Interpretacja wybranych przedstawień teatralnych, widowisk telewizyjnych, słuchowisk radiowych i filmów.

Idea „teatru ogromnego”, jej młodopolska realizacja i oddziaływania późniejsze.

„Wielka reforma” w teatrze europejskim. Współczesne inscenizacje dramatu modernistycznego i teatru groteski.

Poznawcze i estetyczne problemy sztuki filmowej podejmowane na podstawie dostępnych dzieł z klasyki filmowej i bieżącego repertuaru; film a inne sztuki, główne problemy adaptacji filmowej, tradycja literacka w filmie, wspólne dla filmu i literatury tendencje rozwojowe — kierunki i prądy (np. ekspresjonizm i surrealizm), ewolucja rodzajów i gatunków, poszukiwania narracyjne i kompozycyjne.

Lektura i omawianie artykułów oraz recenzji ze współczesnej prasy literackiej i kulturalnej. Informacje o aktualnych wydarzeniach literackich i kulturalnych.

KSZTAŁCENIE JĘZYKOWE

I. Nauka o języku

A. Język a życie społeczeństwa

Wpływ zmian zachodzących w życiu społecznym, kulturalnym, naukowym, politycznym etc. na język.

B. Zróżnicowanie języka polskiego

1. Język ogólnopolski w odmianach mówionej i pisanej. Cechy różniące te odmiany. Język mówiony w odmianie standardowej i potocznej. Odmiana oficjalna języka pisanego.

2. Najważniejsze dialekty terytorialne języka polskiego. Dialekty terytorialne a język ogólnopolski. Dialekty terytorialne a regionalne odmiany języka ogólnopolskiego.

nopolskiego. Gwary wiejskie i miejskie. Charakterystyczne cechy języka literackiego (ogólnego) na tle innych odmian polszczyzny.

Przykłady różnicowania gwarowego języka polskiego w zakresie fonetyki. Fonetyczne elementy gwarowe i regionalne w języku ogólnopolskim. Ocena poprawności wymowy regionalnej.

Przykłady gwar środowiskowych i zawodowych: gwara uczniowska, sportowa, szoferska, myśliwska, złodziejska itp. Cechy charakterystyczne tych gwar.

3. Różnicowanie stylistyczne. Wieloznaczność terminu „styl”. Charakterystyka stylów funkcjonalnych: naukowego, urzędowego, informacji prasowej (z przewagą funkcji informatywnej tekstu), publicystycznego, retorycznego (z udziałem funkcji poetyckiej i impresyjnej).

Warianty sytuacyjne języka zależne od okoliczności i rozmówcy, np. styl podniosły, familiarny, rubaszny; formuły konwersacyjne i grzecznościowe.

W związku z analizą tekstów: pojęcie cech stylistycznych tekstu i błędów stylistycznych. Stylistyczne wartości różnych środków językowych: fonetycznych, słowotwórczych, składniowych, słownikowych.

C. Charakterystyka językowa i stylistyczna tekstów okresu Młodej Polski i dwudziestolecia międzywojennego na tle historii kultury

II. Ćwiczenia w mówieniu i pisanii

1. Doskonalenie sprawności i poprawności językowej

Na przykład: stosowanie środków gramatycznych i leksykalnych nacechowanych stylistycznie, słownictwa wartościującego i oceniającego, słownictwa modalnego, składni perswazyjnej itp.

Parafrazowanie tekstu, przekształcanie tekstu, układanie tekstu w określonym stylu, np. naukowym, oficjalnym, publicystycznym, stosowanie w określonym celu słownictwa neutralnego, potocznego, profesjonalizmów, emocjonalizmów itp.

Odnajdywanie i poprawianie błędów stylistycznych w wypowiedzi własnej i cudzej.

2. Formy wypowiedzi

Ćwiczenia w zakresie wybranych form wypowiedzi: dyskusja, recenzja, esej, artykuł, referat, komentarz prasowy.

Próby recenzji książek, przedstawień teatralnych, telewizyjnych, filmów, wystaw.

Próby pisania eseju interpretującego wiersze z kanonu lektur poetyckich.

Ćwiczenia ortograficzne i interpunkcyjne — w związku z pisanem wypracowań, ich poprawianiem.

Podstawy samokształcenia

Planowanie i kontrola własnej pracy. Organizacja i metody pracy indywidualnej i grupowej. Etapy działalności informacyjnej: gromadzenie, opracowywanie, przetwarzanie i rozpowszechnianie informacji.

WYNIKI NAUCZANIA

I. W zakresie kształcenia literackiego i kulturalnego

1. Umiejętność gromadzenia i wykorzystywania wiedzy w nowych sytuacjach poznawczych

— analiza i interpretacja dzieł literackich i tekstów kultury — jak w klasie poprzedniej;

— wykorzystywanie w wypowiedziach ustnych i pisemnych sądów historyków literatury i krytyków teatru i filmu;

— przyswojenie pojęć związanych z kulturą literacką poznanych epok oraz terminów z zakresu nauki o literaturze (dekadentyzm, symbolizm, modernizm, naturalizm, impresjonizm, ekspresjonizm, futurizm, nadrealizm, awangarda literacka, grupa poetycka, powieść modernistyczna, psychologiczna, awangardowa, literatura faktu, dramat poetycki);

— znajomość twórczości pisarzy poznanych epok — jak w klasach poprzednich;

— dostrzeganie związków między twórczością pisarzy polskich a literaturą i kulturą innych krajów;

— analiza stylu i języka poszczególnych pisarzy;

— określenie prądów i kierunków literackich w ramach poszczególnych epok;

— wygłaszanie z pamięci 3—4 wierszy lub fragmentów prozy oraz umiejętność posługiwania się utrwalonymi w polszczyźnie cytatami.

2. Umiejętność ustalania kontekstu dzieł literackich:

— dostrzeganie związków między literaturą a prądami umysłowymi epok — jak w klasie poprzedniej — oraz literaturą a innymi rodzajami sztuki (także filmem);

— wskazywanie różnych funkcji literatury, teatru i filmu (np. narodowej, społecznej, moralnej, estetycznej).

3. Umiejętność wartościowania i uzasadniania oceny poznanych dzieł literackich:

— próba oceny dzieł literackich;

— rozumienie kierunków przemian i programów literackich i artystycznych.

II. W zakresie kształcenia językowego (osiągnięcia konieczne)

A. Umiejętność

— wskazania podstawowych różnic między odmianą mówioną a pisaną języka ojczystego;

- odróżniania odmian językowych ze szczególnym uwzględnieniem odmiany oficjalnej i jej wykładników językowych;
- analizowania tekstów — przykładów różnych gwar środowiskowych, ze wskazaniem ich funkcji w utworze literackim;
- analizowania tekstu literackiego i nieliterackiego ze względu na jego styl, ze zwróceniem uwagi na jego środki stylistyczne;
- wskazywania w tekście literackim różnych typów stylizacji i określania jej funkcji;
- parafrazowania tekstu własnego za pomocą doboru różnych środków językowych;
- układania tekstu w określonym stylu za pomocą różnych środków stylistycznych (raczej z wyjątkiem stylu artystycznego);
- posługiwanie się słownictwem wprowadzonym w związku z treściami kształcenia językowego oraz literackiego i kulturalnego;
- wskazania cech językowych i stylistycznych tekstów okresu Młodej Polski i dwudziestolecia międzywojennego.

B. Znajomość pojęć

- język ogólnopolski (literacki);
- odmiany języka: mówiona i pisana; odmiany terytorialne i funkcjonalne;
- styl; cechy stylistyczne tekstu; błąd stylistyczny.

KLASA IV

(4 godziny tygodniowo)

KSZTAŁCENIE LITERACKIE I KULTURALNE

Uwaga: ze względu na konieczność całkowitej wymiany lektury dotąd obowiązującej oraz trudności w dostępie do wielu tekstów literatury współczesnej, w programie klasy IV rezygnuje się (przejściowo!) z ustalenia ścisłego kanonu lektury podstawowej. Program jest zatem w całości fakultatywny — do wyboru nauczyciela i uczniów.

Pozycje preferowane i zalecane przez program wyróżniono zapisem graficznym i podkreślono; tam, gdzie będzie to możliwe, zaleca się wybór utworów preferowanych i zbieranie spostrzeżeń co do trafności dokonanego wyboru tekstów. Na podstawie tych obserwacji, po upływie roku lub dwóch lat, ustalony zostanie kanon lektury podstawowej albo utrzymana pełna fakultatywność programu w klasie IV.

A. Lektury do wyboru:

Poezja

a) K. K. Baczyński: wybór wierszy, np. *Historia, Pokolenie, Wyrok, Modlitwa III, Modlitwa do Bogarodzicy* i in.;

Cz. Miłosz: wybór wierszy, np. *Walc, Campo di-Fiori, Piosenka o porcelanie, Moja wierna mowo, Oeconomia divina, Traktat moralny* (fragmenty) i in.;

- T. Różewicz: wybór wierszy, np. *Ocalony*, *Zostawcie nas*, *Kto jest poetą*, *W teatrze cieni*, *Cień*, *Biel* i in.
- Z. Herbert: wybór wierszy, np. *U wrót doliny*, *Pieśń o bębnie*, *Ze szczytu schodów*, *Potęga smaku*, *Przesłanie pana Cogito*. *Pan Cogito — powrót* i in.
- M. Białoszewski: wybór wierszy, np. *Karuzela z madonnami*, *Podłoga błogosław*, *Autobiografia*, *Wywiad*, *Kabaret*, *Kici-Koci* lub inne wiersze.

b) Wybrane wiersze innych poetów polskich:

- twórcy debiutujący przed rokiem 1939, np. J. Przyboś, K. Wierzyński, J. Lechoń, A. Słonimski, K. I. Gałczyński, A. Ważyk, W. Broniewski, J. Łobodowski, J. Twardowski, R. Brandstaetter;
- twórcy debiutujący po r. 1939, np. T. Gajcy, W. Szyborska, A. Kamieńska, S. Grochowiak, T. Nowak, E. Bryll, E. Stachura, E. Lipska, S. Barańczak, R. Krynicki, J. Baran, T. Jastrun, J. Polkowski, B. Maj;

c) Wybrane wiersze z poezji powszechnej, np. poetów:

- A. Achmatowa, J. Brodski, B. Okudźawa i in.

Literatura faktu, pamiętnik, dziennik, reportaż (2—3 pozycje)

G. Herling-Grudziński: *Inny świat* (fragmenty)

K. Moczarski: *Rozmowy z katem*

M. Białoszewski: *Pamiętnik z powstania warszawskiego*; M. Dąbrowska: *Dzienniki*; W. Gombrowicz: *Dziennik*; G. Herling-Grudziński: *Dziennik pisany nocą*; J. Iwaszkiewicz: *Ogrody*; H. Krall: *Zdążyć przed Panem Bogiem*; R. Kapuściński: *Cesarz*; J. Korczak: *Pamiętnik*; Z. Nałkowska: *Dziennik czasu wojny*; *Medaliony*; J. Nowak-Jeziorański: *Kurier z Warszawy*; M. Wańkiewicz: *Monte Cassino*; L. Tyrmand: *Dziennik 1954*; J. J. Szczepański: *Kadencja*; A. Wat: *Mój wiek. Pamiętnik mówiony*; S. Wyszyński: *Zapiski więzienne*.

Proza fabularna polska (4—5 pozycji)

a) T. Borowski: *Opowiadania*, np. *Proszę państwa do gazu*, *Dzień na Harmentach*

G. Herling-Grudziński: opowiadania, np. *Wieża*, *Most*, *Drugie Przyjście*

J. Andrzejewski: *Ciemności kryją ziemię albo Bramy raj*

T. Konwicki: *Kronika wypadków miłosnych albo Bohiń*

b) Andrzejewski: *Popiół i diament*; H. Auderska: *Ptasi gościniec*; K. Brandys: *Wariacje pocztowe*, *Nierzeczywistość*; S. Dygat: *Jezioro Bodeńskie*; K. Filipowicz: wybór opowiadań; M. Hłasko: *Następny do raj*; T. Konwicki: *Sennik współczesny*, *Kompleks polski*, *Mała Apokalipsa*; J. Krzysztoń: *Wielbłąd na stepie*, *Krzyż południa*; A. Kuśniewicz: *Strefy* (cz. I); S. Lem: *Dzienniki gwiazdowe*; Cz. Miłosz: *Dolina Issy*; W. Myśliwski: *Kamień na kamieniu*; T. Nowak: *A jak królem, a jak katem będziesz...*

M. Nowakowski: *Wesele raz jeszcze*; E. Redliński: *Konopielka*; S. Mrożek: *Moniza Clavier* i in. opowiadania; J. Strykowski: *Głosy z ciemności. Przybysz z Narbony*; J. J. Szczepański: *Ikar, Wyspa*; A. Szczypiorski: *Msza za miasto Arras, Początek*; W. Terlecki: *Lament*, opowiadania z tomu *Rośnie las*.

Proza fabularna obca (2 pozycje)

) A. Camus: *Dżuma*

A. Solżenicyn: *Jeden dzień Iwana Denisowicza*

b) C. Ajtmatow: *Dzień dłuższy niż stulecie*; H. Böll: *Gdzie byłeś Adamie*; W. Faulkner: *Niepokonanie, Wielki las*; W. Golding: *Władca much*; G. Grass: *Kot i mysz*; E. Hemingway: *Komu bije dzwon*; M. Kundera: *Żart*; G. Marquez: *Sto lat Samotności*; G. Orwell: *Rok 1984*; W. Rasputin: *Pożegnanie z Matiorą*; B. Pasternak: *Doktor Żywago*; W. Szalamow: *Opowiadania kołymskie*; A. i B. Strugaccy: *Przenicowany świat*.

Dramat polski i obcy (2 pozycje)

a) S. Mrożek: *Tango*

F. Dürenmatt: *Fizycy*

b) W. Gombrowicz: *Operetka*; T. Różewicz: *Kartoteka, Świadkowie albo Nasza mała stabilizacja, Spaghetti i miecz*; S. Mrożek: *Emigranci*; S. Beckett: *Czekając na Godota*; B. Brecht: *Kariera Artura Ui*; F. Dürenmatt: *Wizyta starszej pani*.

(wstęp i synteza)

B. Konteksty interpretacyjne

Filozofia (i inne teksty źródłowe) — fragmenty

E. Fromm: *O sztuce miłości*; W. Heidegger: *Czym jest metafizyka?* (w: *Budować, mieszkać, myśleć*); R. Ingarden: *Książeczka o człowieku*; Jan Paweł II: *List Apostolski do młodych całego świata*; L. Kołakowski: *Szukanie barbarzyńcy* (w: *Czy diabeł może być zbawiony...*); S. Weil: *Zakorzenie, Świadomość nadprzyrodzona*; W. Tatarkiewicz: *O szczęściu*; J. Tieschner: *Etyka solidarności*.

Eseistyka i krytyka literacka

S. Barańczak: *Czytelnik ubezwłasnowolniony, Uciekinier z utopii, Przed i po, Biała plama, W rozdartym świecie* — numery specjalne „Poezji” 1986 nr 1/2, 3; J. Błoński: *Stygnący popiół; To co święte, to co literackie* (w: *Kilka myśli co nie nowe*); J. Łukasiewicz: *Dwie przestrogi: „Przedwiośnie i Popiół i diament”*; S. Mrożek: *„Popiół i diament”?*; St. Burkot: *„Popiół i diament” po latach*; Cz. Miłosz: *Rodzina Europa, Zniewolony umysł*; J. J. Szczepański: *Przed nieznanym trybunałem*; J. Strzelecki: *Próby świadectwa*; J. Trznadel: *Hańba domowa*; A. Werner: *Polskie, arcy-polskie ..., Zwyczajna apokalipsa*.

Wybór krytyki literackiej, np. E. Balcerzana, J. Kwiatkowskiego, A. Kijowskiego, A. Sandauera, B. Urbankowskiego, K. Wyki, A. Zagajewskiego i in.

A. Grodzicki: *Reżyserzy polskiego teatru*; A. Helman: *Film faktu i film fikcji*; P. Krakowski: *O sztuce nowej i najnowszej*; T. Kudliński: *Vademecum teatromana*.

Sztuka

Architektura współczesna. Malarstwo: J. Cybis, W. Hasiór, Duda-Gracz, B. Linke, T. Kulisiewicz, J. Nowosielski, Nikifor, Ociepka, T. Potworowski, A. Wróblewski. Muzyka: T. Baird, W. Lutosławski, K. Penderecki. Teatr: współcześni twórcy teatru, np. K. Dejmek, J. Grotowski, A. Hanuszkiewicz, T. Kantor, K. Swinarski, J. Szajna i in.

Poszukiwania twórcze współczesnego filmu — na podstawie dzieł reżyserów polskich (np. *Poniół i diament*, *Człowiek z marmuru* A. Wajdy, *Pasażerka* A. Munka, *Iluminacja* K. Zanussiego, *Dekalog* K. Kieślowskiego i in.) oraz obcych (np. I. Bergmana, F. Felliniego, A. Kurosawy, L. Bunuela, V. de Siki, W. Szukszyna).

C. Kierunki interpretacji (propozycje)

Literatura i sztuka wobec doświadczeń totalitaryzmu: faszyzm i stalinizm jako główne zagrożenia człowieka i narodów. Holocaust jako wyzwanie człowieczeństwa.

Kryzys i rozpad wartości kultury europejskiej i stopniowe przewycięzanie kryzysu.

Filozoficzne inspiracje w literaturze powojennej: marksizm, egzystencjalizm, chrześcijaństwo. Urzędowa laicyzacja kultury (rola cenzury w PRL) i różne sposoby istnienia sacrum w literaturze i kulturze: pokłady tradycji biblijnej i chrześcijańskiej jako sposób artystycznego wyrazu (sakralizacja i dramatyzacja świata) lub jako wyraz postaw religijnych.

Literatura wobec wojny i okupacji. Dramat pokolenia (Baczyński, Różewicz). Martyrologia narodów — doświadczenia obozowe na Wschodzie i na Zachodzie. Zagłada Żydów (Korczak, Moczarski, Krall). Zesłania i tułaczki Polaków w ZSRR (Auderska, Krzysztoń). Powstanie warszawskie i przeżycia ludności cywilnej (Białoszewski). Niszczenie człowieczeństwa (Nałkowska, Borowski, Sołżenicyn) i próby jego ocalenia (Herling-Grudziński, Korczak).

Diagnoza rzeczywistości powojennej: pierwsze miesiące władzy ludowej i problem pokolenia Akowców (Andrzejewski).

Człowiek zagubiony w świecie współczesnym: kryzys wartości, depersonalizacja stosunków międzyludzkich, dezintegracja osobowości i formy literackiej (Różewicz, Konwicki, Mrozek).

Człowiek „wyprostowany”: historyczne konieczności a odpowiedzialność moralna. Próby ocalenia człowieka i narodu, poezja prawdy i heroizmu etycznego (Miłosz, Herbert).

Człowiek ubezwłasnowolniony. Jednostka a mechanizmy zniewolenia. Socrealizm. Literatura „dworska”. Wpływ propagandy na język (nowomowa) i kulturę masową. Język w stanie podejrzenia (poezja lingwistyczna, poezja pokolenia 68 — Białoszewski, Barańczak). Wpływ cenzury na rozwój form „ezopowych” w poezji i prozie (Andrzejewski, Strykowski).

„Literackość” zakwestionowana. Rola dokumentu i literatury faktu.

Audiowizualny charakter kultury współczesnej. Literatura a film.

Charakterystyczne nurty tematyczne w prozie (np. tendencje antyurbanistyczne, motywy arkadyjskie i wiejskie (Myśliwski, Nowak, Miłosz); wykorzenie z „małej ojczyzny”, mit kresów, poszukiwanie tożsamości, stosunek do innych kultur i narodów (Konwicki, Miłosz, Strykowski, Kuśniewicz i in.). Przemiany form powieściowych: realizm a kracjonizm, eksperymenty narracyjne, przemiany w kompozycji, przekształcenia w języku literackim (np. inwazja języka potocznego, stylizacje).

Przemiany form lirycznych: kontynuacje nurtów awangardowych (kracjonizm, groteska, eksperymenty lingwistyczne) i nurty klasycyzujące (stylizacje, cytaty, aluzja).

Przemiany form dramatycznych, np. odejście od iluzyjności, rozbitcie kompozycyjne — technika collage'u, paraboliczność, dialog z tradycją.

Osobliwości współczesnego życia literackiego i kultury: wpływ wydarzeń historycznych i polityki kulturalnej na kształt literatury i kultury: zjazd literatów w Szczecinie (1949); przełom październikowy i pokolenie „Współczesności” (1956); marzec 1968 i grudzień 1970 — narodziny kontestacji i opozycji, nowe trendy w poezji; sierpień 1980 i grudzień 1981 — dwa obiegi literatury: oficjalny i podziemno-emigracyjny.

KSZTAŁCENIE JĘZYKOWE

I. Nauka o języku

A. Tendencje rozwojowe współczesnej polszczyzny wraz z oceną normatywną ich przejawów

1. Tendencja do oszczędzania wysiłku

Niektóre przejawy działania tej tendencji, np. przekształcanie nazw dwuwyrzowych w jednowyrzowe, tworzenie przymiotników odrzeczownikowych zastępujących dłuższe związki wyrazowe, powstawanie derywatów wstecznych, tworzenie skrótowców, zastępowanie zdań podrzędnych derywatami rzeczownikowymi i imiesłowami, wypowiedzi eliptyczne; wyrównania analogiczne; szerzenie się konstrukcji biernikowych zamiast dopełniaczowych, tendencja do nieodmienności rzeczowników i liczebników, wzrost liczby konstrukcji pozycyjnych w języku współczesnym.

2. Tendencja do wyrazistości i precyzji

Niektóre przejawy działania tej tendencji, np. szerzenie się końcówek i formantów wyrazistych, formantów złożonych zamiast prostych, powstawanie dużej liczby wyrazów złożonych, nazw dwuwyrzowych (zwłaszcza w obrębie terminologii), szerzenie się konstrukcji analitycznych.

3. Tendencja do uzupełniania systemu językowego, przystosowywania się języka do potrzeb życia

Niektóre przejawy działania tej tendencji, np. rozwój słownictwa współczes-

nej polszczyzny, wpływ rozwoju cywilizacji na rozwój terminologii, masowość zapożyczeń.

4. Tendencja do ujednoczenia języka

Niektóre przejawy działania tej tendencji, np. zanikanie gwar, wzrost liczby użytkowników języka ogólnopolskiego, wpływy gwarowe w języku ogólnopolskim.

Ocena normatywna tendencji rozwojowych współczesnej polszczyzny.

B. Kultura języka jako składnik kultury społeczeństwa

Tendencje rozwojowe języka a kultura języka. Znaczenie wiedzy o kulturze języka w życiu społeczeństwa i narodu. Kultura wypowiedzi w życiu codziennym, w środkach masowego przekazu i w utworach literatury współczesnej (analiza i ocena normatywna niektórych wybranych przykładów; funkcja celowych użyć form naruszających normę i zwyczaj językowy we współczesnych utworach literatury pięknej).

C. Cechy swoiste języka polskiego na tle innych języków

Pojęcie rodziny języków. Cechy swoiste języka polskiego na tle innych języków słowiańskich i wybranych języków zachodnioeuropejskich (np. angielski, niemiecki, francuski); co to znaczy, że język polski jest językiem fleksyjnym.

D. Wiadomości o wybranych kierunkach językoznawstwa współczesnego

Na przykład: językoznawstwo strukturalne, językoznawstwo generatywne, tzw. językoznawstwo wewnętrzne i zewnętrzne; socjolingwistyka, psycholingwistyka, neurolingwistyka, pragmatyka i lingwistyka tekstu, językoznawstwo stosowane.

E. Charakterystyka językowa i stylistyczna tekstów literackich okresu wojennego i powojennego

II. Ćwiczenia w mówieniu i pisaniu

1. Doskonalenie sprawności i poprawności językowej. Rozwijanie umiejętności językowych ćwiczonych w klasach I—III

Ćwiczenia w zakresie sprawności i poprawności językowej związane z towkiem nauki o języku.

2. Formy wypowiedzi

Ćwiczenia w zakresie wybranych form wypowiedzi; doskonalenie form ćwiczonych w klasach I—III; pisma użytkowe i urzędowe; [felieton, esej, recenzja językowo-stylistyczna wybranego tekstu].

Ćwiczenia ortograficzne i interpunkcyjne łącznie z pisaniem wypracowań i ich poprawą.

Podstawy samokształcenia

Doskonalenie własnego warsztatu pracy, np. kompletowanie księgozbioru, wtytoki i innych form zapisu.

Zapoznanie się z zasadami korzystania z biblioteki naukowej, książek i czasopism naukowych. Samodzielne dobieranie lektur. Sporządzanie notatek problemowych, np. w formie tzw. fiszek; dobór i sporządzanie bibliografii z punktu widzenia określonego tematu. Poznawanie muzeów literackich pisarzy doby współczesnej oraz działalności naukowej wybitnych polonistów.

WYNIKI NAUCZANIA

I. W zakresie kształcenia literackiego i kulturalnego

1. Wymagana jest znajomość:

- utworów literackich (lub ich fragmentów) wskazanych w kanonie lektury podstawowej, poznanych w toku osobistej lektury i pracy na lekcjach;
- etapów rozwoju literatury polskiej po r. 1939 w powiązaniu z ważnymi wydarzeniami historycznymi w latach: 1949, 1956, 1968, 1970, 1980—81, 1989;
- inspiracji ideowych i filozoficznych, zagrożeń cywilizacyjnych, mechanizmów zniewolenia stosowanych przez systemy totalitarne i działania obronne w kulturze polskiej;
- poszukiwań artystycznych w prozie, poezji i dramacie po r. 1939; dominacji literatury faktu, audiowizualnego charakteru kultury współczesnej; pokoleń literackich;
- pokładów tradycji literackiej w kulturze współczesnej i rozumienia jej jako współczynnika dzisiejszej kultury.

2. Wymagana jest umiejętność:

- czytania ze zrozumieniem ogólnego sensu i struktury artystycznej utworów literackich (nie omawianych w szkole) i werbalizowania swoich doświadczeń i sądów czytelniczych;
- dokonania samodzielnie analizy i interpretacji utworu literackiego ze zrozumieniem reguł analizowania i interpretowania utworu;
- dokonania interpretacji porównawczej: utworu literackiego i filmu, tekstu dramatu i przedstawienia teatralnego, utworu literackiego i obrazu malarzkiego itp.;
- odnajdywania i wyjaśniania funkcji nawiązań do tradycji literackiej w utworze współczesnym;
- wartościowania zjawisk artystycznych: utworów literackich i innych dzieł sztuki w perspektywie historycznej i uniwersalnej;
- gromadzenia i porządkowania wiedzy czerpanej z różnych źródeł i wykorzystania jej w nowych sytuacjach poznawczych, w próbach syntezy;
- syntetyzowania wiedzy o literaturze pod kierunkiem nauczyciela lub samodzielnie — w ujęciu historycznoliterackim, np. ewolucji danego gatunku — uniwersalnym, np. wyszukanie i interpretacja materiału związanego z nie

omawianym wcześniej motywem czy wątkiem (problem cierpienia, miłości, wolności, pojęcia ojczyzny, narodu i in.) w literaturze polskiej i obcej w różnych okresach literackich.

II. W zakresie kształcenia językowego (osiągnięcia konieczne)

A. Umiejętność

- wskazywania cech językowych i przejawów tendencji rozwojowych współczesnej polszczyzny w omawianych tekstach literackich i nieliterackich, np. inwazja języka potocznego, kolokwializmy, wulgaryzmy, neologizmy, odkształcenia językowe, wieloznaczność słów, potok składniowy, „nowomowa” i in.;
- zastosowania wskazań teorii kultury języka do własnej praktyki językowej oraz do oceny czytanych tekstów literackich i nieliterackich;
- układania dłuższych wypowiedzi na tematy objęte programem nauczania klas I—IV;
- dokonywania analizy merytorycznej i redakcyjnej tematu rozprawek (przedmaturalnych);
- napisania rozprawki przedmaturalnej lub interpretacji utworu poetyckiego; przeprowadzenia krytycznej analizy pod względem merytorycznym, kompozycyjnym i językowym rozprawki napisanej przez innego ucznia;
- posługiwania się słownikami języka polskiego;
- wypowiadania się sprawnego i poprawnego w mowie i piśmie.

B. Znajomość pojęć

- tendencje rozwojowe współczesnej polszczyzny: do oszczędzania wysiłku; do wyrazistości i precyzji; do uzupełniania systemu językowego; do przystosowywania się języka do potrzeb życia; do ujednociania języka;
- rodzina języków;
- fleksja (w związku: język polski jako język fleksyjny).

UWAGI O REALIZACJI PROGRAMU

1. KSZTAŁCENIE LITERACKIE I KULTURALNE

Najistotniejszym elementem kształcenia polonistycznego w szkole średniej jest lektura dzieł literackich, dawnych i współczesnych, ujętych w porządku i kontekście historycznoliterackim. Ponadto program nauczania języka polskiego zakłada poznawanie różnorodnych zjawisk życia kulturalnego w Polsce i na świecie, rozwijanie zainteresowań literackich uczniów i kształtowanie autentycznych potrzeb kulturalnych.

Treściom kształcenia kulturalnego przyznano pewną autonomię, a zarazem wykorzystano je do wspierania i rozwijania zainteresowań zagadnieniami kształ-

łczenia literackiego. Stwarza to możliwość poszerzenia kręgu edukacji polonistycznej w szkole średniej, a przede wszystkim przygotowuje do świadomego i czynnego odbioru dzieł sztuki teatralnej i filmowej, ułatwia dostrzeganie związków między tymi dziedzinami sztuki a literaturą.

Warunkiem właściwej edukacji teatralnej jest bezpośredni kontakt uczniów z żywym teatrem. Dla młodzieży niektórych szkół jest on utrudniony, nie powinno to jednak decydować o pomijaniu problematyki teatru w treściach kształcenia.

Kształcenie filmowe powinno przygotowywać młodzież do świadomego i krytycznego odbioru sztuki filmowej, a zatem skupiać uwagę na przeżyciu estetycznym i poszerzeniu wiedzy o filmie. Należy więc ukazywać swoistość tworzywa filmowego, cechy języka filmu, środki wyrazu, ich funkcje w utworze oraz związki filmu z innymi dziedzinami sztuki.

Lektura podstawowa, obowiązująca wszystkich uczniów, obejmuje literaturę polską od początków piśmiennictwa do czasów współczesnych z uwzględnieniem najważniejszych dzieł literatury powszechnej.

Wspólny dla wszystkich uczniów szkół średnich zasób lektur obowiązkowych umożliwi identyfikację młodego pokolenia z tradycją kulturalną narodu.

Do programu wprowadzono także bogaty zbiór lektur uzupełniających. Ułatwiają one — tam, gdzie to możliwe — rozszerzenie lektur podstawowych, zgodnie z zainteresowaniami i możliwościami percepcyjnymi zespołów uczniowskich. Na lekturę uzupełniającą składają się teksty świadczące o żywotności tradycji literackiej lub pobudzające wyobraźnię uczniów oraz teksty naukowe, popularnonaukowe, pomocne jako konteksty towarzyszące interpretacji dzieł literackich.

Spis lektur uzupełniających, których wyboru dokonuje nauczyciel wraz z uczniami, może też stanowić wskazówkę dla uczniowskich lektur indywidualnych, a w klasach humanistycznych ułatwia dokładniejszą prezentację epok i nurtów literackich.

Dział „Kontynuacje i nawiązania” wprowadza już od klas I utwory autorów współczesnych. Zadaniem nauczyciela jest takie planowanie zajęć, by nie naruszyć proporcji między utworami dawnymi, ważniejszymi dla poznawanej epoki, a współczesnymi.

Dział lektur nazwany „Kontekstami interpretacyjnymi” stwarza możliwość pogłębienia pracy ucznia nad lekturą. Inne dziedziny sztuki, filozofia, a także opracowania naukowe i eseistyka rozszerzają wiedzę o literaturze i kulturze epoki. O zakresie włączenia tej problematyki do zajęć szkolnych decyduje nauczyciel w porozumieniu z uczniami.

Program zawiera także wskazówki nazwane „Kierunkami interpretacji”, których celem jest stworzenie podstaw do organizowania przemyślanej pracy poznawczej ucznia. Nie wyczerpują one sposobów nauczania historii czy teorii literatury i nie powinny być traktowane schematycznie. Zmierzają natomiast do odkrywania takich właściwości poznawczych utworów, które pozwalają je porównywać a także łączyć z konkretną epoką lub prądem.

„Wprowadzenie do kultury współczesnej” koncentruje się na lekturze czaso-

pism społeczno-kulturalnych, poznawaniu i interpretowaniu doniosłych wydarzeń oraz czynnym uczestnictwie w życiu kulturalnym w środowisku ucznia.

Dziedziną sztuki, wokół której skupia się problematyka tego działu, jest literatura. Poprzez dramat jako rodzaj literacki, którego cechy i wybitne realizacje poznawane były w ciągu pierwszych dwóch lat nauki, wprowadzona zostaje problematyka sztuki teatralnej. Poprzez dzieło literackie — dramatyczne czy epickie — wprowadza się także zagadnienie adaptacji w sztuce filmowej. Pogłębianie refleksji o literaturze umożliwia wreszcie obserwacje jej związków z teatrem, filmem, radiem i telewizją. Nauczyciel ma tu dużą swobodę w wyborze lektur, przedstawień teatralnych i filmów oraz w sposobie ich opracowania. Ten dział programu może zatem wpłynąć na wzbogacenie nauczania języka polskiego elementami współczesnego życia literackiego i kulturalnego, na zmniejszenie dystansu między tym, czym żyje uczeń na co dzień, i tym, co znamienne i ważne dla jego środowiska kulturalnego.

KSZTAŁCENIE JĘZYKOWE

Głównym celem kształcenia językowego jest wyrabianie sprawności językowej. Podstawę tej sprawności stanowią odpowiednio dobrane ćwiczenia językowe oraz wiedza o języku, która powinna dostarczyć informacji o tym, na czym polega świadome i celowe posługiwanie się językiem. To dlatego w programie kształcenia językowego zachowana została pewna równowaga między celami poznawczymi i kształcącymi, między treściami merytorycznymi i ćwiczeniami sprawnościowymi.

Program „Nauki o języku” w szkole średniej stanowi po części kontynuację kursu gramatyki ze szkoły podstawowej, głównie jednak wprowadza zagadnienia nowe, nie opracowywane dotychczas pod względem teoretycznym, a co najwyżej znane uczniom z praktycznych ćwiczeń stylistycznych.

Do kursu gramatyki ze szkoły podstawowej nawiązuje głównie program klasy I, który wymaga od ucznia pogłębienia i uzupełnienia wiadomości ze składni oraz ugruntowania pojęcia normy językowej na wybranych przykładach z fleksji. Nie znaczy to bynajmniej, że w wyższych klasach szkoły średniej należy zrezygnować z utrwalania znajomości gramatyki i z praktycznych ćwiczeń gramatycznych. Wiele okazji do ćwiczeń utrwalających dostarczy opracowanie słownictwa i frazeologii w klasie II, stylistyki w klasie III, kultury języka w klasie IV.

Nowe, nie znane jeszcze uczniom, zagadnienia występują we wszystkich klasach, np. komunikacja językowa, funkcja tekstów językowych, historia języka polskiego (klasa I), język jako system znaków, semantyka, frazeologia (klasa II), zróżnicowanie języka polskiego (klasa III), tendencje rozwojowe współczesnej polszczyzny (klasa IV).

Większość z tych tematów służy nie tylko celom poznawczym i teoretycznym, ale również normatywnym i praktycznym.

Program nauki o języku kładzie nacisk na zagadnienia komunikacji językowej, funkcje form językowych i kulturę języka. Tematy z tego zakresu, wprowadzone już w klasie I i kontynuowane w klasach następnych, mają na celu kształcenie umiejętności nadawczo-odbiorczych uczniów, tj. zrozumienia, na czym w istocie polega takie budowanie wypowiedzi, aby odbiorca rozumiał ją

zgodnie z intencjami nadawcy, i odwrotnie; zrozumienia, jak istotne dla właściwej interpretacji komunikatu (tekstu) są takie elementy, jak dobór słownictwa, szyk wyrazów w zdaniu, budowa zdań itp.

Celem „ćwiczeń w mówieniu i pisaniu” jest kształcenie sprawności w posługiwaniu się językiem jako narzędziem porozumiewania się, poznania i działania.

Poznanie i doskonalenie języka wymaga specjalnych zabiegów dydaktycznych, które zmierzają m. in. do tego, by wskazać uczniom różnorodne środki językowe, służące jasnemu i rzetelnemu wyrażaniu myśli i uczuć, nauczyć ich świadomego i poprawnego posługiwania się tymi środkami, a także zapoznać uczniów z różnymi możliwościami ukształtowania treści w określonych formach wypowiedzi.

Realizacji tych zadań służą ćwiczenia w dwu wyodrębnionych działach programu: „Doskonalenie sprawności i poprawności językowej” oraz „Formy wypowiedzi”.

Program nauczania zaleca bogacenie słownictwa i frazeologii ucznia, pomnażanie zasobu struktur gramatyczno-stylistycznych oraz pogłębianie umiejętności kompozycji dłuższych form wypowiedzi. Wymienione elementy ćwiczeń wiążą się ze sobą, tak też należy je traktować w każdej klasie z zachowaniem zasady stopniowania trudności.

Materiałem do ćwiczeń w mówieniu i pisaniu są teksty literackie, przedstawienia teatralne, filmy, widowiska telewizyjne i audycje radiowe. Dobór tematów powinien pobudzać uczniów do wypowiadania się, przy czym należy uwzględniać ich zainteresowania, poziom intelektualny i zakres doświadczeń życiowych.

Dobór ćwiczeń w mówieniu i pisaniu, szczególnie słownikowych, frazeologicznych i syntaktycznych, zależy także od potrzeb uczniów, tzn. z jednej strony od trudności i niedostatków, dających się zauważyć w procesie nauczania, z drugiej zaś do życzeń uczniów (np. poza typowymi formami wypowiedzi, obowiązującymi wszystkich uczniów pożądane byłyby formy nietypowe i indywidualizowane, nie narzucane przez nauczyciela, lecz proponowane przez poszczególne uczniów).

Ćwiczenia w mówieniu i pisaniu obejmują w znacznej mierze najbardziej typowe formy wypowiedzi, nad którymi pracowali uczniowie w szkole podstawowej, np. opowiadanie, opis, sprawozdanie, streszczenie, charakterystyka postaci, układanie planu, sporządzanie notatek. Ćwiczenia w zakresie poznanych już form mają na celu doskonalenie umiejętności wypowiadania się. Ponadto program wprowadza nowe formy ćwiczeń, jak reportaż, felieton, artykuł, recenzja. Te nowe formy wypowiedzi są formami trudnymi, wymagają bowiem dość dużej sprawności językowej, dlatego też nie w każdym zespole uczniowskim będą one możliwe do wprowadzenia; w związku z tym mogą one stanowić przedmiot pracy indywidualnej, ale prowadzonej pod kierunkiem nauczyciela.

Teoretyczny komentarz towarzyszący ćwiczeniom dotyczy głównie charakterystycznych cech różnych form wypowiedzi. Ma on na celu zainteresowanie uczniów sposobami komponowania dłuższego tekstu oraz ukazanie im różnych możliwości użycia środków językowych, zależnie od celu i charakteru wypowiedzi.

Poza wymienionymi działami ćwiczeń w mówieniu i pisaniu występuje

w programie każdej klasy dział „Podstawy samokształcenia”. Ćwiczenia zawarte w tym dziale dotyczą m.in. techniki czytania, sporządzania konspektów, gromadzenia i segregowania materiału bibliograficznego oraz korzystania ze słowników.

Program zaleca ćwiczenia w posługiwaniu się słownikami poznanymi przez uczniów w szkole podstawowej w celu doskonalenia ich umiejętności w tym zakresie. Ponadto wprowadza nie znane jeszcze uczniom słowniki, mianowicie słownik etymologiczny i podręczny słownik dawnej polszczyzny. Ćwiczenia w posługiwaniu się słownikami jako niezbędnymi środkami dydaktycznymi są szczególnie pożądane w czasie opracowywania określonych tematów z zakresu nauki o języku (np. historia języka — słownik etymologiczny i podręczny słownik dawnej polszczyzny; znaczenie wyrazów — słownik języka polskiego; frazeologia — słownik frazeologiczny; kultura języka — słownik poprawnej polszczyzny).

Jedną z najważniejszych spraw związanych z prowadzeniem ćwiczeń w mówieniu i pisaniu jest ich umiejętnie integrowanie z innymi działami programu języka polskiego, nie tylko z nauką o języku, ale także z kształceniem literackim i kulturalnym. Ćwiczenia te, obok nabywania wprawy w wypowiedaniu się w różnych formach, mają na celu przygotowanie ucznia do właściwego odbioru dzieła literackiego i do uczestnictwa w życiu kulturalnym.

3. METODY, FORMY ORGANIZACYJNE I ŚRODKI DYDAKTYCZNE

Program zakłada integrację treści kształcenia językowego, literackiego oraz wiedzy o zjawiskach kultury pozaliterackiej. Integracja treści kształcenia ma wpływ na organizację procesu dydaktycznego. Kształcenie sprawności językowej powinno odbywać się na wszystkich lekcjach tego przedmiotu. Również techniki pracy umysłowej należy uczyć w powiązaniu ze wszystkimi działami programu nauczania. Do opracowania w szkole wybrane zostały, w całości lub we fragmentach, wybitne dzieła polskie i obce, pozwalające na ukazanie najważniejszych problemów ideowych i artystycznych poszczególnych epok i prądów literackich w porządku chronologicznym. Materiał ten wymaga, by szkolne poznawanie utworu literackiego uwzględniało historyczne właściwości poetyki oraz właściwie dobrany kontekst. Utwory powinny być również odczytywane w perspektywie współczesnej kultury literackiej. Eliminacja któregoś z tych punktów widzenia wpływa ujemnie na rozwój zainteresowań literackich uczniów.

Na opracowanie lektury składa się czytanie i wygłaszanie utworów z pamięci oraz omawianie lektury, co pozwala realizować cele nie tylko poznawcze, lecz także kształcące i wychowawcze. Omawianie utworów literackich powinno uwzględniać ich wielowarstwowość, ścisły związek tzw. treści i formy. Uczeń powinien dostrzegać i wyjaśniać wielostronne związki rodzajów literackich, gatunków, środków stylistycznych z epoką historyczną i indywidualnością twórcy. Służy temu przyswojenie sobie pojęć i terminów teoretycznoliterackich, zawsze w powiązaniu z omawianym tekstem.

W nauczaniu poszukiwać należy takich metod, które umożliwiają młodzieży

samodzielne rozwiązywanie zagadnień. O ich wyborze powinien zawsze decydować cel, który pragnie się osiągnąć, materiał nauczania i warunki, w jakich się ono odbywa. Poszukującą i problemową metodę nauczania należy łączyć z kształceniem umiejętności argumentacji, polemizowania, zabierania głosu, kierowania dyskusją i jej podsumowania, a także umiejętności gromadzenia pisemnej dokumentacji, pomocnej w dalszym uczeniu się i samokształceniu uczniów.

Ponieważ uczeń poznaje tylko wybrane dzieła (często we fragmentach), konieczne jest również uwzględnienie podających metod nauczania. Nauczyciel może np. przedstawić tło omawianych utworów, wypełnić (na ile to możliwe) luki w obrazie danej epoki, aby uczniowie uświadamiali sobie istnienie, poza poznanymi zjawiskami, szerszej sfery rzeczywistości i z czasem już samodzielnie zdobywali wiedzę o niej.

Zaleca się stosowanie zróżnicowanych form organizacyjnych pracy uczniów (praca indywidualna, zbiorowa, grupowa), realizowanych w systemie klasowo-lekcyjnym lub wykraczających poza ten system.

Materiał nauczania z zakresu nauki o języku wiąże się w znacznym stopniu z kursem literatury, co należy uwzględnić w planowaniu pracy dydaktycznej. Obok wyodrębnionych jednostek metodycznych poświęconych nauce o języku, celowe jest uwzględnienie w planie pracy przygodnego opracowania niektórych tematów, zwłaszcza w związku z lekturą. Takie postępowanie jest uzasadnione z dwu względów: po pierwsze — znaczną część materiału z nauki o języku stanowią zagadnienia z zakresu historii języka, słownictwa i stylistyki, które w naturalny sposób wiążą się z analizą tekstów literackich; po drugie obszerny materiał z dziedziny literatury i niezbyt duży przydział godzin na język polski nie pozwalają poświęcić wielu osobnych lekcji na naukę o języku. Rozstrzygnięcie kwestii, ile tematów i jakie opracujemy na osobnych jednostkach metodycznych, zależy od wielu czynników, np. od obszerności tematu, od jego ważności w strukturze programu, a także od czasu, którym dysponujemy. Zasadniczo osobne jednostki metodyczne przeznaczymy na opracowanie tematów obszerniejszych, wymagających dłuższego skupienia się na zagadnieniach językowych, jak np. wieloznaczność wyrazów, typy związków frazeologicznych, najważniejsze dialekty terytorialne języka polskiego. Tak samo należy potraktować tematy, które mają podstawowe znaczenie w obrębie poszczególnych działów nauki o języku, jak np. treść i zakres znaczeniowy wyrazu, język jako system znaków. Wiele natomiast innych tematów można powiązać z omawianiem lektury lub z ćwiczeniami w mówieniu i pisanu, rezerwując dla nich w planie pracy odpowiednie miejsce i czas. Do tej grupy można zaliczyć wiele szczegółowych zagadnień z zakresu gramatyki historycznej (np. przegłos polski, formy liczby podwójnej), słownictwa (np. zależność znaczenia wyrazów od kontekstu), stylistyki (np. leksykalne środki stylistyczne).

W warunkach realizacji zadań dydaktycznych w zakresie nauki o języku istnieje pozorna sprzeczność między zasadą systematyczności nauczania a nauczaniem przygodnym. Wiązanie zagadnień językowych z lekturą ma charakter okazjonalny, zależy bowiem od stopnia nasycenia omawianych tekstów literackich odpowiednimi zjawiskami językowymi. W programie literatury znajdziemy

teksty zawierające wiele przykładów ilustrujących omawiane w danej klasie zagadnienia językowe (np. *Bogurodzica* w kl. II) obok tekstów, w których takich przykładów jest bardzo mało lub nie ma ich wcale. W tych warunkach ściśle podporządkowanie zagadnień językowych lekturze byłoby sprzeczne z zasadą systematyczności nauczania. Te trudności można jednak przewyciężyć, godząc nauczanie systematyczne z przygodnym, mianowicie planując okazjonalnie omawianie zagadnień językowych według porządku wymaganego przez strukturę programu. Obszerniejszym, węzłowym zagadnieniem z dziedziny nauki o języku poświęćmy osobne jednostki metodyczne, które będą wyznaczać drogę systematycznego nauczania. Między tymi jednostkami można omawiać zagadnienia językowe w związku z lekturą lub ćwiczeniami w mówieniu i pisanu, zachowując jednak kolejność, uzasadnioną strukturą przedmiotu oraz względami dydaktycznymi.

Zadaniem działu „Nauka o języku” nie jest tylko przyswojenie przez uczniów wymaganych przez program wiadomości; wiadomości te powinny być tak przyswajane, aby służyły one dostrzeganiu, kojarzeniu i ocenie zjawisk językowych, a w rezultacie, by wpływały na praktykę językową uczniów. Toteż w procesie nauczania należy dać pierwszeństwo metodom poszukującym, polegającym na obserwacji faktów językowych, ich samodzielnej analizie i dochodzeniu do umotywowanych uogólnień. Możliwości stosowania metod poszukujących, w tym zwłaszcza nauczania problemowego, są w nauce o języku bardzo duże, ponieważ odpowiedni materiał do obserwacji i analiz językowych łatwo jest znaleźć w czytanych tekstach czy też w wypowiedziach uczniów. Przy opracowaniu nowego materiału można stosować nie tylko indukcyjny, ale też dedukcyjny tok rozumowania, ze względu na wyraźne analogie i zależności między poszczególnymi zjawiskami językowymi.

W niektórych wypadkach nauka o języku w szkole średniej będzie wymagać zastosowania metod podających, zwłaszcza wtedy, gdy uczeń nie jest w stanie zdobyć wymaganej wiedzy drogą samodzielnego badania. Dotyczy to np. niektórych wiadomości z gramatyki historycznej i wiadomości dotyczących typologii języków. W takich wypadkach pożądane jest bądź to udzielenie uczniom informacji, np. w formie wykładu, bądź też odesłanie ich do odpowiednich źródeł, np. do podręcznika szkolnego, książek popularnonaukowych lub artykułów. Niezależnie od stosowanych metod zdobywania wiadomości należy zawsze dbać o łączenie teorii z praktyką, o wykorzystanie wiedzy w różnych formach praktycznego działania. Dotyczy to nie tylko rozwijania umiejętności uczniów w zakresie przestrzegania norm językowych, analizy i interpretacji tekstów oraz sprawnego i estetycznego kształtowania własnych wypowiedzi, ale także umiejętności posługiwania się różnego rodzaju środkami dydaktycznymi, jak słowniki i poradniki językowe. Chodzi bowiem o to, by uczniowie zdobyli rzetelne podstawy do systematycznego samokształcenia, rozwijania swej wiedzy o języku i praktycznych umiejętności językowych.

Obok tematów, które obowiązują uczniów we wszystkich typach szkoły średniej, program podaje także tematy fakultatywne, umieszczone w nawiasach kwadratowych. Tematy te powinny być w większości opracowywane w klasach humanistycznych i klasycznych.

Do środków dydaktycznych niezbędnych w edukacji polonistycznej należą: słowniki, encyklopedie, podręczniki, komplety lektur, tablice gramatyczne i ortograficzne, nagrania na taśmie magnetofonowej i na płytach, filmy dydaktyczne, przezrocza o tematyce związanej z programem nauczania. Środki te można wyzyskiwać do stwarzania określonych sytuacji problemowych, do rozwiązywania problemów lub do utrwalania uprzednio opracowanych zagadnień programowych.

Nauczyciela obowiązuje w każdej klasie każdego typu szkoły średniej:

- a) realizacja w całości kanonu lektur oraz nie ujętego w nawiasy klamrowe programu kształcenia językowego,
- b) przeprowadzenie przynajmniej 4 prac klasowych literackich, sprawdzianu językowego i ewentualnie dyktanda,
- c) omówienie wybranych spektakli teatralnych lub teatru TV oraz filmu.

O liczbie godzin przeznaczonych na realizację poszczególnych utworów literackich — obowiązkowych oraz uzupełniających, oraz o liczbie godzin poświęconych nauce o języku i ćwiczeniom w mówieniu i pisaniu decyduje nauczyciel. Tzw. konteksty interpretacyjne pozostawiane są do jego uznania; w szerszym zakresie należy je uwzględniać w klasach humanistycznych.

NOTATKI

NOTATKI

NOTATKI

ISBN 83-02-04576-4